

D21: Tien keer goed

Schoolbeschrijvingen van good practice op het gebied van cultuureducatie in het basisonderwijs

LECTORAAT DIDACTIEK EN INHOUD VAN DE KUNSTVAKKEN

Tien keer goed

10 schoolbeschrijvingen van good practice op het gebied van cultuureducatie in het basisonderwijs, als onderdeel van het kwalitatief onderzoek D21

Voorwoord

In het kader van het onderzoek naar de relatie tussen kunst- en cultuureducatie en 21^e eeuwse vaardigheden, kortweg D21 genoemd, zijn in deze bundel tien beschrijvingen opgenomen van basisscholen die voorgedragen zijn als een *good practice* op het gebied van cultuureducatie en 21^e eeuwse vaardigheden. Het onderzoek D21 wordt uitgevoerd door het lectoraat Didactiek en Inhoud van de Kunstvakken te Windesheim onder leiding van lector Jeroen Lutters, in opdracht van het Fonds voor Cultuurparticipatie. Het onderzoek sluit aan bij het programma Cultuureducatie met Kwaliteit 2013-2016, van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Het hele D21-onderzoek bestaat uit vier fases; een literatuurstudie, een kwantitatief onderzoek, de multiple casestudy, waar deze bundel onderdeel van uitmaakt, en een advies voor de vormgeving van cultuureducatie in combinatie met 21^e eeuwse vaardigheden aan het basisonderwijs en de Pabo.

Wij willen de scholen die in de bundel beschreven worden, uiteraard hartelijk danken voor hun tijdinvestering en gastvrijheid. Er is bij de selectie van deze tien scholen gekozen voor verschillende soorten scholen met een eigen, soms uitgesproken onderwijsvisie. De scholen geven vervolgens elk op hun eigen wijze vorm aan hun onderwijs. Daardoor geven de beschrijvingen inzicht in verschillende manieren waarop er via cultuureducatie aan 21^e eeuwse vaardigheden gewerkt kan worden.

De aldus verkregen rijke schoolbeschrijvingen vormen de empirische data van de kwalitatieve multiple casestudy van het D21 onderzoek. Een eerdere versie van de schoolbeschrijvingen is gebruikt bij de analyse van het kwalitatieve onderzoek. Om een leesbaar verslag en een vollediger inzicht in de school te verkrijgen zijn de schoolbeschrijvingen daarna aangepast en gebundeld.

De namen van de scholen, personen en plaatsen zijn gefingeerd in de beschrijvingen. Hiervoor is gekozen uit respect voor de basisscholen die zo gastvrij en open zijn geweest om ons te ontvangen en rond te laten kijken in hun school.

De teksten betreffen schoolbeschrijvingen over schoolvisie, cultuureducatie, 21^e eeuwse vaardigheden en de relatie tussen deze elementen en de feitelijke praktijk. De informatie is verkregen door middel van een interview met de schoolleider, de ict'er, de leerkracht en/of de vakdocent. Soms zijn functies in dezelfde persoon verenigd. De interviews vonden plaats in mei 2015 en werden gevolgd door een observatie van een (of meerdere) lesactiviteit(en) in juni 2015. Bij de schoolbeschrijvingen is ook gebruik gemaakt van de websites van de scholen, zoals die in de genoemde perioden werden aangetroffen.

De auteurs: Bas van der Bruggen (Red.), Ellemieke Hulshof-Greving, Lin de Jong, Dick Kleingeld, Marieke Kroeskop, Bruno Oldeboom, Hans Petersen, Olga Potters, Melanie Scheepens en Hilje van Vliet.

November 2015-februari 2016.

Inhoudsopgave

TIEN KEER GOED	1
1. BASISCHOOL DE BOEKENKIST	3
2. BASISCHOOL HET RASTER	8
3. BASISCHOOL HET CONTINENT	15
4. BASISCHOOL DE NOTENKRAKER	26
5. BASISCHOOL DE ZEEVAARDERS	30
6. BASISCHOOL DE TUIMELAAR	41
7. BASISCHOOL DE GAZELLE	52
8. BASISCHOOL DE VLIAGER	61
9. BASISCHOOL HET SLAGWERK	66
10. BASISCHOOL DE ZWERFKEI	71

1. Basisschool De Boekenkist

Door Hans Petersen

Rust in het groen

De Boekenkist ligt aan de rand van een woonwijk, omzoomd door groen en van de weg gescheiden door een grote vijver. De school in het dorp maakt een landelijk indruk en straalt een aangename soort rust uit. Het vele gras om de school, de grote bomen, het ruim opgezette plein, alles nodigt uit tot diverse activiteiten. De ruimte is ook voor anderen toegankelijk en die zullen er na schooltijd vast en zeker zijn. De klimrekken, speelbuizen en de grote zandbak zullen niet vaak 'onbemand' zijn.

De school zelf is traditioneel gebouwd in de stijl van de jaren '60. De onderzoekers worden hartelijk ontvangen door een personeelslid en de directeur. Er is koffie en er zijn koekjes. De leerkrachten (soms ouders) zijn voornamelijk bezig met leerlingen. Er hangen werkjes van leerlingen aan de muur, waarin op verschillende wijze uitdrukking is gegeven aan het centrale thema waaraan is gewerkt. De lokalen zijn tijdens de lessen dicht en kinderen zitten in groepjes. Er is een basisrust in de school aanwezig.

Een *majeure* verandering

Er is een speciale cultuurwerkgroep op school actief. Die wordt door vier mensen gerund. Deze werkgroep heeft recent een beleidsplan geschreven rond het vak cultuur op school. Daarin komt een duidelijke visie op kunst, cultuur en de integratie met de 21^e eeuwse vaardigheden naar voren. Ook worden enkele veranderingen voorgesteld op het gebied van cultuur. Natuurlijk leidt dit tot de vraag waarom er eigenlijk nieuwe ideeën en een beleidsplan op kunst en cultuur nodig zijn?

Aanvankelijk was er een onderwijsbureau dat een aantal kunstdocenten in dienst had die activiteiten verzorgden. Dat is veranderd. Nu is er bureau Majeur met vakdocenten op alle kunstgebieden. Met die stichting wordt nu intensief samengewerkt.

Het was vroeger zo dat alle vakken, maar natuurlijk met name taal en rekenen voorrang kregen. Kunst hing er een beetje bij. Dat werd meer gezien als iets 'voor als er tijd over was'. Toen de icc'er een cursus had gevolgd, kantelde dat standpunt. En zo ontstond de schone taak om de vakmensen weer binnen de school te halen en een actieve rol te laten spelen binnen het curriculum. 'Nu is er een intensief traject opgestart waarbij de vakmensen een les geven waarop gereflecteerd wordt, waarop vervolgens wij weer een les geven. Ook daarop wordt gereflecteerd. Zo verbeteren we de kwaliteit. We besteden nu aandacht aan twee disciplines per jaar gedurende vier jaar lang. Dans en muziek staan dit jaar centraal.', vertelt de icc'er.

In het gesprek wordt aangegeven dat het nu tijd is om de leerlijnen te gaan vaststellen rond dans en muziek. Volgend jaar weer met twee nieuwe vakken en zo verder. Tot zo elke leerlijn er echt *staat*. Eerder werd de methode 'Moet je doen' gehanteerd, maar daar is men op uitgekeken. Gaandeweg is de wens ontstaan om een nieuwe methode aan te schaffen. Niet om slaafs te volgen, wordt benadrukt, maar als ondersteuning. Men werkt immers liever thematisch waarbij de methode prima als ondersteuning dienst kan doen.

In de huidige situatie is het nog zo dat iedere leerkracht 'zijn eigen ding doet' Niet iedereen besteedt overal evenveel aandacht aan. De ene leerkracht is goed in zingen, de andere beter in drama. Majeur ondersteunt de school op een *teach the teacher-manier* om een en ander rond de vakken samen met de leerkrachten te ontwikkelen. Ieder jaar wordt er toegewerkt

aan een eindpresentatie of eigenlijk een cultuurproject. Vorig jaar was er het Oeral dat een grote happening was. Dit jaar zal het wat kleiner van opzet worden. Maar alle keren zijn speciaal bedoeld om de ouders te betrekken bij wat de school doet aan kunst en cultuur.

Tijdens de observatie maakten de onderzoekers de eindpresentatie van de Kunstendag mee: een reis om de wereld in 45 minuten. De kinderen zijn per leerjaar verkleed als de inwoners van hun thema: China, Frankrijk, Afrika, Hawaï, enzovoort. Een vrij traditionele, maar visueel aantrekkelijke manier van presenteren: elk leerjaar komt na elkaar aan bod met een lied en een dans. Het publiek, de ouders, staan als toeschouwers eromheen. Het geheel wordt aan elkaar gepraat en gespeeld door de leerkrachten die ook zijn verkleed.

Uit het interview met de twee initiatiefnemers van de Kunstendag (medewerkers van Atelier Majeur) kwam naar voren dat dit de eerste keer was dat basisschool De Boekenkist zoiets liet organiseren. In samenspraak met de school heeft het Atelier het thema en de vorm van presentatie bedacht. Het Atelier is twee keer op de school aanwezig geweest om met de kinderen, maar vooral met de leerkrachten te repeteren. Hieruit blijkt hoe de school de nadruk wil leggen op het door de leerkrachten zelf laten uitvoeren van kunst- en cultuuronderwijs, in dit geval Dans en Muziek. Zij worden door Atelier Majeur deskundig gemaakt en dit zal in het komende schooljaar verder worden ontwikkeld.

Tijdens een kort interview met een ouder (tevens lid van de Raad van Bestuur van Atelier Majeur) blijkt hoe groot het enthousiasme bij betrokkenen is over hoe de school met kunst en cultuur omgaat. Er wordt heel veel aandacht aan besteed. Het 'willen vernieuwen' in combinatie met het pragmatisme van de schoolleider zijn van grote invloed op het succes dat de school hierbij boekt: er is nog geen 'overlegcultuur' en als er wat geregeld moet worden of anders moet dan gebruikelijk, gebeurt dat gewoon.

Een kapstok voor kinderen

De werkgroep is goed in het meekrijgen en enthousiast maken van de collega's. Kinderen denken mee in het proces om een en ander vorm te geven, waarbij de werkgroep wel de 'kapstok' bedenkt. 'De uitwerking laten we de kinderen doen. Kinderen mogen ook kiezen welke discipline ze willen doen.', verduidelijkt de ict'er.

Alle juffen en meesters doen mee tijdens de kunst en cultuur-thema's wanneer die gegeven worden en worden inge oefend door Majeur. 'De meesters en juffen hebben diverse talenten, maar ze hoeven niet allemaal uitstekend te kunnen zingen of blokfluit te kunnen spelen', verduidelijkt de directeur. Een leerkracht (ict'er) geeft aan dat er een beleidsplan rond kunst en cultuur klaar is waarin de nieuwe 21^e eeuwse vaardigheden (zoals samen werken, kritisch nadenken en creativiteit) gestalte krijgen door het gebruik van de domeinen van cultuur en kunsteducatie. ict wordt nog niet zo sterk ingezet, maar wordt wel gebruikt als er een thema rond geschiedenis of kunst is waarbij de leerlingen zelf wat mogen opzoeken. De creativiteit van de leerlingen wordt vooral aangesproken bij het vormgeven van de presentatie aan het einde van het schooljaar. De leerlingen hebben eigen outfits gemaakt en daarvoor voorbeelden op het internet gezocht.

'Ouders hebben doorgaans een ondersteunende rol bij alle schoolactiviteiten, maar tijdens de voorstelling hebben ze even de rol van publiek om te zien wat de kinderen in de laatste andere halve maand allemaal voor elkaar hebben gekregen.', schetst de directeur, 'Dit willen we dus vaker en meer in de school hebben, zoals het beleidsplan ook beschrijft.'

Warmte en enthousiasme voor kunst en cultuur.

Het belangrijkste is bouwen aan respect en vertrouwen. Dat wordt goed zichtbaar in het met respect omgaan met elkaar, met de natuur en de cultuur. Daarbij wordt het 'hoofd, hart, handen'-principe gehanteerd. Dit is in het nieuwe beleidsplan verder uitgewerkt. (Het beleidsplan, dat de onderzoekers per mail mochten ontvangen, is bij ontvangst nog onder embargo omdat het nog niet door alle partijen is ingezien. Het is in deze beschrijving dan ook niet gebruikt).

De directeur benadrukt ook het multiculturele aspect dat tot uitdrukking komt bij zo'n eindpresentatie waarin met zang en dans een reis door diverse landen wordt gemaakt. 'Zo zie je ook dat de brede ontwikkeling gestimuleerd wordt en dat we over de grenzen van het dorp heen verder te kijken naar andere culturen.'

Er wordt natuurlijk taal en rekenen gegeven en er wordt thematisch kunst- en cultuuronderwijs verzorgd. Is daar een verbinding tussen, zodat er dus bijvoorbeeld tijdens taal door middel van een kunst en cultuurthema vormgegeven wordt aan de inhoud van de les?

'Dat verschilt per leerkracht en is makkelijker uit te voeren bij taal dan bij rekenen. Taal en een thema is makkelijker te combineren dan rekenen met een thema. Ook in de onderbouw is een thema makkelijker dan in een midden of bovenbouw', legt de directeur uit.

'Wat we zien is dat men graag wil en dat er een soort warmte en enthousiasme is voor integratie van elementen rond kunst en cultuur in de school. Het proces is in ontwikkeling, maar degenen die het in gang zetten merken langzaam wel een sneeuwbaaleffect.' Het enthousiasme, maar ook het onderliggende belang waar de directeur op doelt -bij leerlingen een zo breed mogelijke ontwikkeling stimuleren in opgang naar de maatschappij- straalt uit naar alle leden van het team.

Kunst en cultuurdoelen

Er wordt verteld dat het evalueren op dit moment 'een beetje is vervaagd'. Eerder werd er gewerkt met een oude methode 'Tekenvaardigheid', maar nu wordt er ingezet op de ontwikkeling van leerlijnen en daarbij vast te stellen doelen. Een voorbeeld van een jongetje dat in het geheel niet kon tekenen maakt duidelijk hoezeer het nodig is leerlijnen voor de kunstvakken te ontwikkelen. 'We willen dan ook dat we per groep goed in beeld krijgen wat de leerlingen zouden moeten kunnen en kennen. Er moet een opbouw komen wat er per groep behandeld moet worden.'

Andere vaardigheden

Aan de 21^e eeuwse vaardigheden wordt aandacht besteed. 'Dat gebeurt hier allemaal', legt de directeur uit. Ook in het beleidsplan dat geschreven werd staan deze vaardigheden genoemd, bijvoorbeeld kritisch denken, probleem oplosvaardigheden, samenwerken en digitale geletterdheid. Er gaat gewerkt worden met foto's en multimedia. Communicatie wordt genoemd. 'Je moet tijdens het samenwerken toch kunnen communiceren?', stelt de directeur, die tegelijk ook zijn leerlingen prijst voor zoals ze zich laatst in het provinciaal museum wisten te gedragen.

Maar hij relateert ook: 'Dingen rond samenwerken en zo verschillen niet zozeer met de 20ste eeuw. Maar het is nu anders, je moet er 21^e eeuw andere vormen aan geven. Hoe een kind denkt, doet en dergelijke, dat ze het zelf gaan leren doen, een stuk zelfstandigheid is erg belangrijk, maar ook dat het kind zelf kan uitleggen waar het mee bezig is. Ook het

betekenis geven is daarin belangrijk, het doel en het waarom dus ook. Dit wordt ook school breed gedragen.'

De directeur verwoordt de opstelling van het team: 'Men heeft er zin in om met de nieuwe pijlers aan de slag te gaan en om naar een eindpresentatie toe te werken. We proberen zo min als mogelijk dezelfde werkjes te krijgen. De creativiteitsontwikkeling is daarbij erg belangrijk. We laten daarbij gebruik maken van beelden en foto's ter ondersteuning. Leerlingen zoeken dat zelf uit'

Nog meer 21^e eeuw binnen de school.

Er wordt een voorkeur uitgesproken voor nog meer integratie van alle vakken met elkaar, dus geen vak apart meer. Het toekomstbeeld: 'Het moet een beetje gaan doorvloeien: kunst en cultuurvakken met rekenen en taal. Maar dan moet je wel iedereen meekrijgen, dat is een groeiproces. We zijn een Protestants Christelijk school met leerstof-jaarklassen systeem. Nu nog wel maar wie weet hoe dat nog vorm gegeven kan worden. Liever nog meer thematisch gericht.'

Kunstsubsidie

Bureau Majeur zoekt telkens subsidies om de plannen in de school draaiend te houden. Voorlopig zit de school goed voor wat betreft de financiën, waardoor er vakmensen binnen de school kunnen meedraaien. Zo is er een docent drama voor de eindvoorstelling, die er soms elke week is. Dat wordt als erg fijn, omdat er iets moois ontstaat. 'Leerlingen onthouden dit soort dingen.'

Majeur krijgt via de gemeente een bepaald bedrag per leerling en kan daarmee allerlei projecten in de school bekostigen. Gelden moeten wel goeddeels in hetzelfde jaar besteed worden. Soms kan er iets worden doorgeschoven naar een volgend jaar. Daarmee wordt bijvoorbeeld ook dus ook 'POP' in de school gefinancierd. Dat is één keer in de week les in popmuziek, gegeven door een docent. Gedacht kan worden aan koperblazers, keyboard, slagwerk en zang. Ook de financiering per leerling wordt daarop ingezet en er wordt op basis van een verdeelsleutel gekeken naar wat elke school daarvoor wil inkopen. Bestuur vindt het belangrijk dat alle kinderen vanaf groep 7 en 8 in ieder geval in het oorlogsmuseum Westerborg zijn geweest en iets als het Provinciaal Museum hebben bezocht. Privaat vermogen wordt daarop ingezet.

Inzetten op cultuur

'We hadden als school de wens dat een bureau aansloot bij wat wij als school graag willen en niet dat er af en toe een 'lesje kunst' werd gegeven. Bureau Majeur sluit aan bij wat wij willen. Dat is de inslag die we altijd hebben gehad. Kunst en cultuur is eigenlijk altijd al belangrijk geweest. We willen op een andere manier voldoen aan opbrengstgericht werken, en wel in de breedte, dus niet alleen taal en rekenen. 21^e eeuwse vaardigheden als apart begrip is natuurlijk flauwekul. Je moet naar de ontwikkeling van kinderen kijken in de tijd waarin ze leven en *daarbij* aansluiten. Muziek moet een onderdeel vormen van het leven van mensen, en kinderen. Nu dreigt afvlakking door het weg te bezuinigen.'

De school geeft geen Cito's-toetsen op, maar voldoen wel aan de eisen van de inspectie. Men kiest liever voor het ontwikkelen van de talenten die ieder kind heeft 'en dat kan niet door een Cito gemeten worden.', is de mening van de directeur. Ook hier klinkt de pragmatische aanpak van de directeur door: 'Die brede ontwikkeling is belangrijker.'

Kinderen moeten wel uitgedaagd worden om zichzelf te ontwikkelen. Het gewoon doen.' Hij geeft verder aan dat er misschien meer behoefte is aan meerdere KEK-cursussen die leerkrachten ondersteunen in het aanbieden van activiteiten met zang of dans.

Tot slot.

Kunst en cultuur is nog niet verweven in het curriculum. Wel is de aanzet te zien. De wil is er en het enthousiasme om kunst en cultuur een prominentere rol te geven is er zeker ook. Ook ziet het team een duidelijke meerwaarde om kunst en cultuur te interpreteren als een brug in opgang naar de maatschappij. Thema's moeten er in de toekomst voor zorgen dat er een soort natuurlijke overgang van vakken komt waardoor alle elementaire zaken worden behandeld, maar dat er ook betekenis aan wordt verleend door de inzet van kunst en cultuur. De Boekenkist is op dit ogenblik al bezig om zoveel als mogelijk de brede ontwikkeling van leerlingen te stimuleren. Het is voorsnog een zogenoemde 'neoklassikale' school, maar groeit naar eigen zeggen liever naar een school waarin de brede ontwikkeling van een leerling gezien wordt en waarin men liever rond thema's werkt dan vanuit standaardvakken en dito lessen. De verwachting is dat het type 'gemeenschapsschool' iets is wat men in de toekomst voor ogen heeft. De plaats van kunst en cultuur binnen de school is er een die nu nog min of meer bestaat naast bepaalde vakken zoals rekenen en bepaalde taalvakken. Men wil echter (en is daar reeds mee bezig) kunst en cultuuronderwijs meer te integreren in deze vakken. Het doel is, zoals de directeur en de icc'ers het noemen, tegemoet te komen aan de brede ontwikkeling van de leerlingen in een brede multiculturele maatschappij. Kunst en cultuur komt daarmee tegemoet aan diverse verschillende talenten van leerlingen. De 21^e eeuwse vaardigheden zijn dan verweven met alles wat men doet, volgens directeur en icc'er. 'Als je samen bezig bent om een taalopdracht te doen en je gebruikt een kunst- en of cultuuropdracht daarbij, dan ben je tevens bezig met het toepassen van 21^e eeuwse vaardigheden. Je kan dat niet los zien van elkaar. Of de ontwikkeling van 21^e eeuwse vaardigheden nu gestimuleerd worden door kunst- en cultuureducatie, of dat het juist andersom is, valt volgens de directeur en de icc'er moeilijk aan te geven.

2. Basisschool Het Raster

Door Marieke Kroeskop

Open deur

Het Raster ligt in een woonwijk met de zijkant aan een doorgaande weg, aan twee kanten onder de bomen en aan de achterkant grenzend aan een open ruimte. De school is redelijk nieuw en ruim opgezet. Het plein ligt deels onder bomen, is groot en is afgezet met een metalen hek dat hier en daar een versiering in het metaal toont. Er zijn metalen en houten klimrekken op het plein. De deur staat open. Een grote zandbak nodigt uit tot spelen. In de school wordt men direct opgevangen door een ouder of personeelslid. Alle (schuif)deuren naar de klassen zijn open. Kinderen zitten in groepjes, die soms kunnen wisselen. De hal is groot en hoog, ingericht met onder andere een lcd-scherm waarop de energie van de school te zien is. Overall lopen leerlingen, ouders en leerkrachten door de school, ook gedurende de lessen. Het is er ruim opgezet, maar ook wel rumoerig. Mensen zijn hartelijk en ontvangen bezoekers navenant. In de hal zien we een bar en de conciërge die constant bezig is met koffie en andere zaken. De school is verdeeld over twee verdiepingen, te bereiken via verschillende trappen. In het platte, hoge plafond zijn glazen dakramen geplaatst. Op de gangen zijn ook computers te vinden waar kinderen op kunnen werken.

Kind doet onderzoek

‘Wij zijn een montessorischool en onze visie is dat wij echt vanuit het kind denken. Het kind bedenkt zijn eigen plan, zijn eigen route en daarin mogen wij mee-coachen. Hierin zullen wij sturen om te kijken of het kind op de juiste weg zit, het juiste pad bewandelt. Onze visie is dus echt heel erg “leer mij, help mij het zelf te doen”. Vandaar werken wij ook, wij werken met heterogene groepen, 1, 2 en de peuters, groepen 3,4,5 en groepen 6,7,8. En wij zijn veel bezig met alles integreren en heel erg vanuit die verbinding te gaan, dus eigenlijk is niets apart, niets staat op zichzelf, alles heeft verbinding’, luidt het uitgebreide antwoord van de coördinator.

Het Raster is een Montessori-kindcentrum. Een kindcentrum en geen school, want het fungeert met zijn crèche ook als een opvangmogelijkheid voor de allerkleinsten. Maria Montessori werkte vanuit het kosmisch onderwijs. Er is meer dan aardrijkskunde, geschiedenis en biologie. Het onderwijs omvat alles. En alles heeft verbinding. Het kindcentrum werkt vanuit kosmische thema’s en heeft driejarenplannen, voor zowel onderbouw, middenbouw als bovenbouw. Voor de middenbouw bijvoorbeeld geldt als driejarenthema (‘kapstok’) het ontstaan van de aarde tot aan de eerste mens. De thema’s rouleren. Elk kind zit steeds drie jaar in een bouw. En de thema’s worden steeds aan die ‘kapstok’ opgehangen.

Kinderen bedenken hun eigen onderzoek. Door de verwondering komen ze het thema in. Van daaruit kunnen ze hun eigen onderzoek gaan bedenken. ‘We maken dan een woordweb, een mindmap: wat weet ik al van het onderwerp en wat wil ik weten? Vervolgens gaan ze hun eigen onderzoeksvraag opstellen. Die onderzoeksvraag noteren we, de ene keer schrijven we hem gewoon op, de andere keer verwerken we die in een illustratie en dan gaan ze op onderzoek. Daar hebben we een routekaart bij en zo kunnen ze achter het antwoord komen op de vraag. Ze kunnen in boeken zoeken, ze kunnen naar de bibliotheek, ze kunnen op internet de juiste bron zoeken’, legt de icc’er uit.

‘De leerlingen leren zo welke bron de juiste is. Immers als je googlet op de vraag: ‘Wat droegen de mensen in de middeleeuwen?’, dan kan het zijn dat je bij een spreekbeurt terecht komt van iemand anders. Dat is wel een leuke bron, maar of dat de *juiste* bron is, weet je niet’. De coördinator: ‘Vanaf groep 3 proberen we ze daar al mee te ‘bevleken’. Ze kunnen dus ook in boeken zoeken, want wij hebben een contract met de bibliotheek en die zorgt ervoor dat we bij elk thema de boeken in huis hebben. We hebben zelf een heel uitgebreide mediatheek.’

Er wordt geen methode gebruikt. ‘Dát is onze methode: kinderen kunnen zelf onderzoek doen en zoeken. En je kunt natuurlijk ook iemand gaan benaderen. Er zijn heel veel mensen om ons heen die verstand hebben van iets en dat biedt meer dan alleen maar een snel antwoord op internet. Je kunt bijvoorbeeld ook een dierentuin bellen’, oppert ze.

Via de routekaart kunnen kinderen contact opnemen met een specialist, of verder informatie zoeken op internet of in boeken. Daarna kunnen ze hun antwoord gaan vormgeven in een werkstuk. Uiteenlopende manieren zijn toegestaan: een gedicht maken, een rap maken, een webboek maken, een bite-slide maken, een powerpoint of een mindmap. Het werkstuk wordt aan het eind van de periode gepresenteerd. Leerlingen ontvangen tips en tops.

Kosmisch

Het verhaal wordt met veel enthousiasme voortgezet. ‘We zijn nu mee bezig om dit in een digitaal systeem weg te zetten. Zo kunnen kinderen ook op elkaar reflecteren. Dat staat nog in de kinderschoenen. Dat hele digitale, die leeromgeving, daar zitten nog wel wat kinderziektes in. De bedoeling is dat voor alle bouwen één en dezelfde leeromgeving bestaat, dus dat zijn we nog aan het ontwikkelen. Eén verbinding dus! Ook dat is een aspect van kosmisch onderwijs. ‘Cultuur geen vak apart’ betekent dus ook dat je dingen op het gebied van cultuur integreert in het ‘alles’. Omgekeerd zit in dat kosmische weer rekenen en taal. Ook daar zijn weer verschillende dingen mogelijk. Dus ook een stukje cultuur. Creativiteit in de zeven domeinen van cultuur. Dan is het begrijpelijk dat je in het onderwijs meer aandacht besteedt aan beeldende vorming: tekenen en handvaardigheid. Wij proberen hier bij ieder thema te kijken of er mensen zijn die we kunnen ‘invliegen’. Dat kunnen ook ouders zijn die iets bijzonders doen. In ieder geval hebben alle bouwen een activiteit rondom cultuur dat ook door externen wordt vormgegeven. Dit is echt een samenwerkingsverband. Het moet wel passen bij Het Raster! We halen niets meer in de school wat niet past bij ons thema. Het kan wel zo gemaakt worden dat het bij ons thema past. En we kunnen ook wel schuiven met een thema. Dat is in grote lijnen hoe wij werken.

Op dit moment hebben we een jaarfeest, dat doen we met alle groepen, daar kan niet in geschoven worden. Maar op het moment dat de bovenbouw bijvoorbeeld een mooi project heeft op het gebied van kunstgeschiedenis, zoals de Gouden Eeuw en dat is toevallig niet zo’n thema, dan kunnen we een en ander wel omdraaien. Maar we willen niet meer wat we vroeger hadden, dat je allerlei geweldige projecten binnen kon halen die er eigenlijk bij kwamen te liggen, omdat het niet paste in je eigen organisatie. Dat is jammer voor ons en ook voor de bedenkers’, besluit ze.

We hebben voor dit onderzoek een aantal begrippen uitgewerkt, zoals de gemeenschapsschool, Neoklassikale school, geïndividualiseerde school of ontwikkelingsschool. Waar zou je het kindcentrum het beste kunnen plaatsen?

'Ja, onlangs heeft Jan Hooiveld een studiemiddag bij ons verzorgd. Hij gaat uit van vier types. Daarin ben je nooit zuiver één type. Ja, kijk, wij zijn natuurlijk geen 'neoklassieke' school. En ook niet echt de 'geïndividualiseerde' school waar eigenlijk toch nog wel heel lineair gewerkt wordt. Sommige dingen zijn hier ook wel lineair georganiseerd, omdat het niet anders kan: je begint ergens en dan volg je een pad. Maar wij willen ook heel erg concentrisch werken. Dus wij zitten voornamelijk op het type 'ontwikkelingsschool'. Ik denk dat je ook altijd een stukje 'gemeenschapsschool' bent, want je doet ook altijd wel dingen samen. Ik denk ook altijd nog heel erg aan een jenaplanschool. Dus wij zitten vooral richting type D, ontwikkelingsschool. Maar een aantal dingen zullen wij ook wel hebben van type C, de geïndividualiseerde school. Op dit moment toetsen wij ook nog alles, bijvoorbeeld ook met Cito. Wij werken niet vanuit een methode, maar vanuit het materiaal. Wij werken met doelen. Ik-doelen, kinderen gaan hun eigen doelenlijstje langs als het ware. We beginnen met rekenen, dan taal en dan komt ook het kosmische aan bod. Tenslotte ga je hier van school met alle doelen die jij hebt bereikt.', vat de icc'er samen.

Alles met een doel

Op welke manier wordt kunst- en cultuureducatie nu precies ingevuld? Je noemde dat alles met elkaar verbonden is. Toch gebeurt dat vanuit een aantal 'aanvliegroutes'. Jullie hebben geen methodes toch?

De coördinator: 'Ja, we hebben wel een methode als naslagwerk: 'Moet je doen'. Die gebruiken we minimaal, echt als naslagwerk. Je kunt bepaalde technieken eruit halen. Met name op het gebied van muziek en drama kun je daar best wel veel uithalen. Ook bij tekenen: je haalt de techniek eruit die je wilt gebruiken en zet het om naar de les die je zelf wil geven. Dat doe we met zijn allen. 's Middags zijn alle leerlingen aan het tekenen of met een handvaardigheidsopdracht of muziek bezig. Dingen die je ook vaak samen doet. Ook drama. Maar ook op donderdagmiddag doen we dingen met de hele klas, ook daarin zit heel veel variatie. En 's ochtends mag je ook gaan knutselen. Alles is met een doel. En het doel mag best zijn: "Ik wil lekker even ontspannen". Dus dat hele creatieve gedeelte zit al in die hele dag. Wil jij een toneelstukje maken, dan kan dat 's ochtends, maar ik wil wel altijd een plan van het kind horen. Als een leerling bijvoorbeeld een toneelstukje over de middeleeuwen wil maken, of iets met dieren, of met schooltje, of met papa en mama, dan is dat prima, maar dan moet wel eerst op papier komen hoe die leerling dat wil gaan doen, welke rollen die heeft bedacht. Dan hebben de leerlingen het plannen al flink eigen gemaakt.'

Dan vervolgt ze: 'We proberen ze zoveel mogelijk *tools* mee te geven tijdens onze groepslessen, dus binnen de groepsles drama, groepsles muziek, groepsles tekenen, enzovoort, om ze handvatten te geven hoe je iets kunt doen. Pinterest vind ik persoonlijk een leuk programma. Je kunt daar heel veel vanaf halen. Borden met alle kosmische thema's: taal en rekenen, et cetera. En dan vraag ik: "Nou, wat lijkt je leuk? Is dat zoiets?" En daarnaast hebben we natuurlijk onze lessen waarin we met de hele groep 's middags bezig gaan. Omdat het ook heel erg prettig is om dingen samen te doen.'

Veel van de lessen worden zelf bedacht, zeker alle kosmische lessen. Per thema worden algemene lessen ontwikkeld. Dus ook de teken- en handvaardigheidlessen. 'Als je die zeven domeinen bekijkt, dan is muziek iets anders dan een tekenles, dus in dat opzicht is het fijn

dat je kunt kijken wat je dit jaar nog gaat doen en welk domein nog niet zo duidelijk is belicht. Daar ben ik wel heel eerlijk in, dat heeft ook te maken met de expertise die bij verschillende vakleerkrachten zit. Alleen daarin hebben wij ook weer onze eigen opvatting. Als wij een vakleerkracht muziek of drama laten binnen komen, dan willen wij dat wel weer aan ons thema koppelen. Zo hadden we een paar jaar geleden iemand van de muziekschool die ballet kwam geven, dat paste leuk in ons kunstmenu. Toen hebben we gezegd: 'Prima als je komt, maar we zijn bezig met het thema 'Indianen', dus we willen wel dans op het gebied van Indianen.'

Je noemde net doelstellingen vanuit de leerling, dat is heel belangrijk. Zijn er ook nog andere doelstellingen voor kunst- en cultuureducatie waar jullie aan werken?

'Het Raster is er bewust mee bezig om die doelstellingen te halen. Het team is voortvarend bezig geweest met de 'ik-doelen' rekenen, taal, en vervolgens wordt er naar de hele kleine subdoelen die erbij horen gekeken. Daarbij wordt een aantal dingen zeer belangrijk gevonden. Minder belangrijk is een subdoel 'hoe hou je je schaar vast' en zo. Uiteindelijk moet het een proces zijn waarin de leerling een ontwikkeling doormaakt. Ik zit nog niet zo op die doelen met details bij Kunst & Cultuur. We zijn nu bezig met die zeven domeinen en hoe we die vormgeven. We hebben de mogelijkheid om externen binnen te halen die ons ondersteuning kunnen bieden op die doelen. Dus heel expliciet in al die stapjes, nee, daar zijn wij nu niet mee bezig. Maar die doelen liggen er dus wel.'

De coördinator geeft aan zo 'een-twee-drie' niet alle doelen paraat te hebben, maar ze zegt wel dat het belangrijk is dat centraal staat wat een kind zelf mooi vindt om te maken. Kijken naar kunst. 'Boven jezelf uitstijgen', zegt ze enthousiast. 'Ik had nooit verwacht dat ik dit kan. Niet zo resultaatgericht zijn. Het proces vind ik heel mooi. Bij kunst- en cultuureducatie vind ik *eigenheid* heel belangrijk. *Out of the box* kunnen denken. Dingen bedenken die in eerste instantie niet mogelijk lijken. Niet de 'tussendingetjes' die erbij horen, want je wordt daar namelijk ook niet op afgerekend als mens.' Dan maakt de geïnterviewde een vergelijking: 'Bijvoorbeeld, als je niet kunt rekenen/lezen, heb je een probleem, als je nog niet goed kunt schilderen heb je nog niet zo'n heel groot probleem.' Daarnaast wordt het hele scala aan divers aanbod genoemd: 'Kunstgeschiedenis, musea bezoeken, verschillende dingen bekijken, weten wat er allemaal is.'

Beleving

'Wij zitten in 'Cultuur geen vak apart', een pilot van vier jaar. We kijken naar wat ons thema is en daar laten we iemand bij invliegen, zodat bij die thema's alle domeinen aan bod komen. Dus welke domeinen gaan wij inzetten bij welke thema's? Daar zijn we nu bezig in de middenbouw en dat breidt zich dan straks uit naar de bovenbouw.' In de maand volgend op het interview werkt Het Raster vanuit het thema 'Middeleeuwen'. Er wordt een middeleeuws feest georganiseerd en hierbij doet de bovenbouw onderzoek in groepjes. Zij geven dat vorm (vaak digitaal). De antwoorden waar de leerlingen mee komen worden in een QR-code geplaatst zodat ouders met die codes door de stad kunnen gaan en op specifieke plekken bijvoorbeeld een filmpje te zien krijgen, een liedje of een dansje. Maar ook op school zijn er dan allerlei activiteiten, een middeleeuwse muziekgroep, boekdrukkunst, spelletjes. Hierbij hebben veel ouders, opa's en oma's van de leerlingen

meegeholpen. Ook de kerken en de oude bibliotheek doen mee aan het project. 'Echt beleven van de middeleeuwen in de 21^e eeuw.'

Op de vraag die dan vanzelfsprekend volgt (*Wat is volgens jou 21^e eeuwse vaardigheden?*) heeft de coördinator haar antwoord al klaar: 'Voorbereiden op beroepen die er nog niet zijn, bewustwording van de verbinding, samenwerking en onderzoek, beleven, uit het kader durven stappen, met een open blik de wereld in duiken.' Er volgt een voorbeeld: 'Het is onzinnig om een student 3000 Spaanse woorden uit het hoofd te laten leren. Dit soort dingen zie je nog teveel in het onderwijs. Je moet de boer op, anders oefenen, Spaanse mensen uitnodigen en gesprekken laten voeren. Zelfs op hbo's kunnen ze wat leren van onze aanpak. Cito is bijvoorbeeld ook zo'n systeem waarmee je maar een heel klein gedeelte toetst: helemaal geen garantie tot succes. Het gaat veel meer om "Hoe communiceer je, hoe ga je om met elkaar, zie je hoe die ander zich voelt, kun je verbindingen leggen tijdens een maakproces?" En daar hoort een samenhang met *social media* bij'.

Volgens Het Raster zit de relatie tussen 21^e eeuwse vaardigheden en kunst- en cultuureducatie in de integratie, de verbinding en de stappen die het kind daar zelf in zet. Dat moet weten wat het wil gaan maken, ontwikkelen. Algemene vaardigheden, vindt men, moeten geïntegreerd aangeboden worden.

'Het is, denk ik, een goed idee om straks even in de school rond te lopen en te kijken hoe de kinderen hier bezig zijn. Als een kind iets wil ontwikkelen gaan we kijken naar de mogelijkheden, wat kan er allemaal. Je ziet dan vaak dat ze vanzelf op dat creatieve vlak gaan zitten en daar hun eigen woorden aan geven, en zich verder ontwikkelen. Het gaat om de vraag van het kind en het aanbod dat wij hier op school hebben. Thema 'Grieken en Romeinen'? Een hele stad kan worden gebouwd. Thema 'Fossielen'? Een fossielen museum is al gauw ingericht. Thema 'Eerste mens'? Kinderen hebben zelf grote mensfiguren getekend en bedacht hoe de mens er van de binnenkant uit zou kunnen zien.'

Zo ziet de interviewer een jongen die een presentatie geeft in de klas. De reacties vanuit de groep, de tips en tops, zijn overwegend positief ('Zonder PowerPoint toch een goede presentatie gegeven' en 'Goed dat je kan vertellen over iets wat je zelf hebt'). Er volgen veel vragen over wanneer 'het dan over gaat' en 'sinds wanneer heb je het?'

De leerkracht vraagt een meisje om meer uitleg te geven bij één van de vragen, omdat haar onderwerp 'botten' is. De kinderen worden betrokken bij het onderwerp van de anderen om elkaar zo verder te helpen. Ook de beoordeling voor de presentatie wordt met elkaar gegeven.

Van alle presentaties wordt door de kinderen uiteindelijk een boekje gemaakt. Eén verbinding dus! Hierin wordt duidelijk wat Het Raster met 'het kosmische' bedoelt en dat 'Cultuur geen vak' betekent maar dat cultuur in alles wordt geïntegreerd, ook in taal en rekenen.

Dan wordt opnieuw de relatie met de 21e eeuwse vaardigheden gelegd: 'Eigen onderzoek doen, samen leren en werken, je eigen weg banen in datgene waar je antwoord op wil hebben, zelfonderzoek. 'Met sturing en begeleiding van ons. Communicatie is daar belangrijk in.'

Op naar de 21^e eeuw

‘De 21^e eeuwse vaardigheden? Daar had Maria Montessori het 100 jaar geleden al over. Het is niet zo heel anders dan wij al deden. Het omgaan met de 21^e eeuwse vaardigheden zit al in onze attitude als leerkracht. Individueel en kindgericht kijken zit al in onze visie.’ De coördinator verwijst ook naar de studiedagen van het team en de verbindingen die daar gelegd worden met 21^e eeuwse vaardigheden. Het uitgangspunt is steeds: ‘Leer mij het zelf te doen en help mij om mijn doel te bereiken.’ ‘Daar zijn wij altijd al vanuit gegaan. Daarbij durven loslaten, vertrouwen hebben in de kinderen en in jezelf en bedenken dat niet alles voor iedereen op hetzelfde moment moet. We willen niet werken vanuit de angst om alles tegen een meetlat aan te willen leggen. Kinderen komen tot zulke mooie onderzoeken als je naar het kind zelf kijkt in plaats van naar de opbrengst.’ Dan vertelt ze over de collega die op dit moment bezig is met een opleiding die 21 vaardigheden aan bod laat komen. Die ervaart dat zij eigenlijk niet veel hoeft te leren, zozeer zit dat denken al in het team. Hierdoor kan zij aan de medecursisten veel tips geven. Naast de pabo heeft zij de montessori-opleiding gevolgd en daar werden, in haar beleving, de 21e eeuwse vaardigheden eigenlijk al behandeld, zij het onder een andere naam.

Geen angst voor iPads

De rol van ict neemt een belangrijke plaats in. Kinderen mogen in en uit de klas lopen om op één van de computers in de gang informatie te zoeken. De bovenbouw heeft een aantal iPads en Grownbooks. Niet voor elk kind, want, zo is de redenering, ze hoeven er niet allemaal op hetzelfde moment gebruik van te maken. Er is een rekenprogramma, er zijn diverse toepasselijke apps, computers en een ict'er die ermee bezig is. Het team heeft niet de angst dat de kinderen allemaal alleen maar op de iPad willen. De ervaring is dat ze vanzelf weer lekker wat anders gaan doen. Kinderen zoeken informatie digitaal en het team is steeds op zoek naar de juiste apps waar het wat mee kan.

Intussen zijn twee kinderen samen aan het werk met hun gezamenlijke presentatie. De één dicteert en de ander typt het in hun powerpoint op een laptop. Een meisje naast hen is bezig met het uitstapdictee en vraagt de twee om hulp. Die wordt gegeven en ze gaan weer verder met hun eigen werk. Het Raster werkt niet vanuit een methode, maar vanuit het materiaal. Er wordt gewerkt met doelen, de zogenoemde ‘Ik-doelen’: kinderen gaan als het ware hun eigen doelenlijstje langs. Ze beginnen met rekenen, dan taal en dan zal het kosmische ook aan bod komen. En dan gaan ze hier van school met alle doelen die ze hebben bereikt.

‘Waar de financiering vandaan komt? We doen mee aan de pilot: dus daar komt wat geld vandaan. Dat duurt vier jaar en daarna stopt het, maar dan is het wel geborgd en kunnen we er mee verder. En er komt natuurlijk ook geld vanuit de school zelf. En we zitten in een soort fonds.’

Er wordt goed nagedacht over het werken met mensen van buitenaf. De school is in gesprek met het ‘Atelier 3D’. ‘Het atelier wil ons als school erbij hebben en wij kunnen daar dan terecht voor bijvoorbeeld een workshop kleien als dat bij een thema past. Op die manier kunnen we samenwerken met elkaar. Daarvoor moet je de juiste mensen hebben die de goede lijnen kunnen trekken. We hebben een heel goede directeur. Haar kracht is echt om de juiste visie voor langere tijd te kunnen wegzetten. Ik vind het heel fijn om hier te werken, er wordt echt vanuit elkaars krachten en talenten gekeken. En we zijn samen een school,

daar horen alle betrokkenen bij, een gemeenschap waarin iedereen mee mag doen, ouders dus ook en dat vind ik ook echt 21^e eeuws: het kind centraal, en wij helpen.'

De toekomst

In het interview met de icc'er noemt de coördinator dat de school bezig is te werken naar een systeem van tri-band verantwoord, verder wordt er gedacht over assessments en aan het opzetten van portfolio's van leerlingen. Echter, ze is ook nog bezig om te toetsen volgens het Cito te beoordelen, omdat een en ander nog niet uitontwikkeld is. Ict wordt daarbij gezien als onderdeel van het leren, maar zeker niet als doel op zich. De 21^e eeuwse vaardigheden (zoals kritisch nadenken, samenwerken, ict, creativiteit, etc.) zitten in het curriculum verweven en zijn niet als losse elementen te herkennen. Als kinderen een thema onderzoeken, hebben zij veel van die verschillende vaardigheden nodig. Het is daarbij belangrijker het groeiproces te meten en vast te leggen dan losse elementen te toetsen. 'Maar het moet helaas nog wel', zegt de coördinator met zichtbare spijt. De leerkracht wordt gezien als coach, verteller en als sturend persoon om het onderzoeksproces van leerlingen te begeleiden. Terwijl ze dit zegt verwijderd ze drie jongetjes uit de groep. Die worden tijdelijk in andere groepen ondergebracht tijdens de pauze. 'De jongetjes vertonen druk en opstandig gedrag en geven zelf nog niet zo goed aan wat ze nodig hebben om te veranderen en ze kunnen hun impulsen nog niet zo goed onder controle houden', legt de icc'er uit.

Tot slot

Het Raster is druk in ontwikkeling en is bezig met verandering. Het schooltype 'gemeenschapsschool' typeert deze school het best. Men groeit graag door naar een 'ontwikkelingsschool' omdat het team de tri-band verantwoording, het assessment en het portfolio de aankomende jaren wil uitwerken. De plaats van de 21^e eeuwse vaardigheden binnen de school en binnen het curriculum is niet duidelijk aan te wijzen, maar de onderzoekende houding wordt bij leerlingen gepromoot. Binnen de school is het zelden rustig, alle lokalen staan open en er is, mede door de constructie van het gebouw, veel lawaai en onrust te zien en te horen. Niet alle leerlingen lijken zich hierin even goed thuis te voelen.

Hoewel de school de opvattingen van Maria Montessori aanhangt, wordt er nog wel getoetst. Ook zitten leerlingen in tafelgroepjes die ze onder leiding van de juf of meester zelf mogen kiezen. 21^e eeuwse vaardigheden zijn niet duidelijk als losse entiteiten zichtbaar, maar wel is te zien dat er een samenspel zit in thema's die leerlingen kiezen, de manier waarop ze samenwerken met ict en met elkaar, nadenken over problemen (kritisch denken wordt gestimuleerd) en creatief worden aangemoedigd om bepaalde opdrachten of eigen onderzoeksvragen te herkennen. Kunst en cultuur zijn volgens de school onlosmakelijk verbonden met de ontwikkeling van de 21^e eeuwse vaardigheden. Of het een het ander stimuleert is volgens de icc'er geen relevante vraag. Het is beter om het een wisselwerking te noemen. De rol van kunst en cultuur wordt gezien als verbinding (scharnier) tussen schoolse kennis, kunde en vaardigheden met de echte maatschappij.

3. Basisschool Het Continent

Door Ellemieke Hulshof-Greving

Groot klein blijven

Basisschool Het Continent is een openbare basisschool die deel uitmaakt van de Almeerse Scholen Groep (ASG). 'In totaal maken 48 basisscholen en 7 scholen voor Voortgezet Onderwijs deel uit van dit bestuur. De Almeerse Scholen Groep zorgt ervoor dat individuele scholen sterker worden door samen te werken.' (schoolgids, p. 4). Ze ligt in Almere in een nieuwe wijk die deels nog in aanbouw is. Het moderne en stoere schoolgebouw, opgetrokken uit auberginekleurige baksteen in verschillende tinten en deels met leesteenkleurige platen bemanteld, is nieuw betreden in 2010. 'Het ademt de sfeer van een school van de 21^e eeuw. Precies zoals dat past bij ons', vermeldt de website trots. De school ligt aan een groot plein en tegenover een andere basisschool. Het gebouw bestaat uit twaalf speels ingerichte lokalen, een speellokaal, een theaterhal, twee gymzalen en diverse verwerkingsruimtes waar kleine groepjes of individuele leerlingen aan het werk kunnen. In het schoolgebouw is ook een peuterspeelzaal/speelopvang aanwezig. Basisschool Het Continent is een kleine school, die bestaat uit zes groepen en ongeveer tien personeelsleden die voor de klas staan. Ongeveer een derde van de leerlingen is blank en Nederlands, twee derde komt uit andere culturen, zoals de Surinaamse en de Antilliaanse. De ASG heeft deze school aangewezen als school met een theaterprofiel. Inmiddels heet dat het profiel Kunst en Cultuur. De ASG heeft het personeel aangenomen op basis van hun affiniteit met theater. De school heeft een bevlogen icc'er. Wat opviel tijdens het interview en de observatie was dat in het schoolgebouw kunstwerken van de leerlingen aan de muren hangen en de hal oogt als een theaterzaal. Het speellokaal is uitdagend ingericht, onder andere met rekken met kostuums. Theaterkunst is hier nooit ver te zoeken. De school houdt een prettig toegankelijk website 'in de lucht' waar praktische informatie te vinden is naast foto's die het theaterkarakter van de school onderstrepen. Ook de lezenswaardige schoolgids is er te vinden en te downloaden. 'Ik hoop dat jullie bij groei van de school in doen en laten klein blijven', zegt op de website een moeder die tevreden is over de manier waarop de leerkrachten met haar kinderen omgaan.

Voorbereiden op de toekomst

Het moto van basisschool Het Continent is: 'De basis voor een geslaagde toekomst'. Basisschool Het Continent wil kinderen zo goed mogelijk voorbereiden op de toekomst door veel aandacht te schenken aan de basisvakken en basisvaardigheden.' (schoolgids, p.5). Zowel op de website als in de schoolgids is te lezen dat het onderwijsaanbod van Het Continent gebaseerd is op drie belangrijke pijlers:

- Goed leren lezen en rekenen. Daar wordt veel aandacht en tijd aan besteed en waarbij gebruik gemaakt wordt van 'zuiver wetenschappelijke en in de praktijk bewezen onderwijsmethoden' (website).
- Rust, regelmaat en structuur. Basisschool Het Continent werkt met een vast dagritme, een continuooster en overzichtelijke klassen. Dit zijn elementen waar Het Continent een groot belang aan hecht om zo een veilige, aansprekende en resultaatgerichte leeromgeving te kunnen bieden. Deze rust wordt ook bereikt door een bewuste keuze voor het meubilair waarop alle kinderen vanaf groep 3 op dezelfde hoogte zitten (al dan niet met voetensteun) en zo gemakkelijk met elkaar kunnen overleggen.

- Theater en expressie. Door gevarieerde lessen in theater en expressie leren kinderen zich optimaal te ontwikkelen.

Het Continent biedt een kind een gedegen en compleet onderwijsaanbod. Een aanbod dat de nadruk legt op resultaatgericht onderwijs in de basisvakken, maar dat wordt aangevuld met ruimte voor de creatieve ontplooiing van het kind. Het team van de school staat volledig achter deze benadering. Daarmee willen zij op Het Continent dat het kind een basis legt voor een geslaagde toekomst. In het logo van de school, een kind dat met blokken de contouren van een werelddeel bouwt, zien we die ambitie terug.

In de groepen 1 en 2 staat het werken in hoeken centraal. 'Omdat we het werken in hoeken heel belangrijk vinden hebben de kinderen in leerjaar 1/2 geen eigen tafel. Wel staan er werktafels en heeft ieder kind een eigen stoel met zijn/haar naam. Hiermee bereiken we dat er in de groep voldoende ruimte is voor de diverse hoeken', meldt de Schoolgids (p.10). In alle volgende groepen hebben de leerlingen wel een eigen tafel en stoel. In de groepen 3 en 4 vindt er klassikale instructie plaats en een meer individuele verwerking. In de groepen 5 tot en met 8 krijgt deze organisatie zijn verdere uitwerking. 'De kinderen maken werkstukken en geven spreekbeurten waarbij het zelf ontdekken en opzoeken wordt gestimuleerd. Het gebruik van de computer neemt hierbij steeds meer toe. In deze groepen krijgt het zelfstandig werken zijn uiteindelijke vorm', aldus de Schoolgids (p.10).

Resultaatgericht

Aan de kerndoelen van het basisonderwijs wordt gewerkt met behulp van methoden en volgens het Activerende Directe Instructie Model (ADIM). 'De vormgeving van het onderwijs sluit aan bij de behoeften, mogelijkheden en talenten van de kinderen', aldus de schoolgids (p. 5). Deze lessen zijn voornamelijk leerkracht gestuurd.

Wat betreft leren is basisschool Het Continent een klassikale school. 'Vroeger gaven we instructie en klaar was je. En nu zitten alle zeven punten van het instructiemodel erin. En je hebt oog voor het individuele kind, want je gaat toch onderwijs op maat bieden. Wel klassikale school, maar alles zit er wel in', legt de icc'er uit. Het curriculum is lineair, de organisatie klassikaal en de pedagogiek conformistisch, groepsgericht (typering van Hooiveld, 2011). 'Het einddoel is dat de leerlingen de basisschool verlaten met een optimaal pakket aan basisvaardigheden' (schoolgids p. 5).

Op het gebied van cultuureducatie gaat het om ontwikkeling van (individuele) talenten, 'buitenschool naar binnen halen' en wordt cultuureducatie voor wat betreft erfgoededucatie geïntegreerd aangeboden. 'Crea bestaat uit de methode 'Moet je doen', theater, dans en zang en bij geschiedenis uit cultureel erfgoed.', verheldert de icc'er.

Door het team gedragen

De ASG heeft deze school aangewezen als school met een theaterprofiel. Inmiddels heet dat het profiel Kunst en Cultuur. De ASG heeft het personeel aangenomen op basis van hun affiniteit met theater. Iedereen heeft wat met theater en is betrokken en gaat ervoor. Bij de vraag waar de icc'er trots op is op Het Continent noemt zij de betrokkenheid van de collega's. Het profiel Kunst en Cultuur wordt door het team gedragen. Het team heeft als team in haar geheel ook diverse scholing en studiedagen op het gebied van kunst gevolgd. Iedereen draagt het. De icc'er heeft de beginsituatie van het team in beeld gebracht: 'Iedereen heeft interesse voor theater, niemand speelt muziekinstrument en iedereen heeft allerlei scholing en studiedagen gevolgd op kunstgebied', schets ze.

Oude koffer

Basisschool Het Continent heeft een profiel Kunst en Cultuur. Onder cultuureducatie vallen voor Het Continent de kunstvakken dans, toneel en zang (die worden apart gegeven) en erfgoed (en dat wordt geïntegreerd in geschiedenis). Bij kleuters wordt bijvoorbeeld een oude koffer met boekjes van A.M.G. Schmidt gebruikt. De creatieve vakken staan twee uur per week op het rooster. Deze lessen worden klassikaal gegeven. Basisschool Het Continent vindt werken aan cultuureducatie belangrijk. De ict'er onderbouw: '...omdat het kinderen die niet zo goed in rekenen en taal zijn een boost kan geven, dat ze ook iets goed kunnen, en dat vertaalt zich ook naar rekenen en taalonderwijs.' Op de vraag of de school bij een lage Citoscore tijd van kunst naar bijvoorbeeld taal zou overhevelen antwoordde de ict'er als volgt: 'We hebben lage Citoscores met onze populatie. En nee, we halen geen tijd weg bij kunst. Deze kinderen groeien zo in de dingen waar ze wel goed in zijn, in dans, in zang. En dan groeit hun zelfvertrouwen en dat zie je dan ook terug bij rekenen en taal. Kinderen met zelfvertrouwen leren beter, dus dat mag je ze zeker niet afpakken.' In de stelligheid waarmee ze dit zegt, klinkt de betrokkenheid bij de ontwikkeling van de kinderen door.

Het Continent vindt culturele verrijking belangrijk 'omdat kinderen leren zichzelf te presenteren en zich sociaal-emotioneel te uiten. Het creatief sociaal-emotioneel vermogen wordt ontwikkeld, ze leren reflecteren en feedback geven op eigen werk en werk van anderen, talenten ontdekken, erkennen en ontwikkelen. Ze maken kennis met professionele kunstenaars waar ze hier in de wijk anders bijna niet mee in aanraking zouden komen', legt de ict'er uit, 'Kunstzinnige basisvaardigheden worden eigen gemaakt.' De ict'er noemt als sterkte punten van het aanbod van basisschool Het Continent als het gaat om kunst en cultuur 'de veelzijdigheid van het aanbod. Basisschool Het Continent probeert zoveel mogelijk onderwerpen aan bod te laten komen.' En een ander sterk punt waar men trots op is, is de intensieve samenwerking met het Arte College. 'Het Arte college is een voortgezet onderwijsschool in de gemeente met een cultuurprofiel, een school met aandacht voor cultuur en theater. Deze school is een partner van ons. Een docente van het Arte college gaf hier les maar is helaas wegbezuinigd. Eens per jaar is er bij ons op school de Arteweek.' De Arteweek komt later in het gesprek opnieuw uitgebreid aan bod.

Op het gebied van cultuureducatie past basisschool Het Continent bij de typering 'gemeenschapsschool' en de 'ontwikkelingsschool' (Hooiveld, 2011), wat betreft geïntegreerde cultuureducatie, kunstzinnige verwerking, presentaties en tentoonstellingen en buiten school naar binnen halen. Voor de kunstzinnige verwerking gebruikt Het Continent de methodes 'Moet je doen' en 'Laat maar leren' (die methode is digitaal), de methode 'Dansspetters' en de, ook digitale, methode 'Zingkikker'. De ict'er heeft de methodes omgezet in leerlijnen, bijvoorbeeld de leerlijn 'dans' met methode 'Dansspetters' en 'workshops theater' die gevolgd zijn bij voormalig Kunstencentrum de Kunstlinie. 'En de methode 'Moet je doen' is omgezet in een leerlijn theater.' Er staat een Kunst-en-Cultuurkast in de hal, daar kan iedereen materiaal uit pakken. In het Cultuurplan staan deze leerlijnen zang, dans en toneel voor groep 1 tot en met 8 beschreven. Deze zijn op basis van bovengenoemde methodes en aan de hand van de doelen van SLO opgesteld. In het Cultuurplan staan begripsbeschrijvingen, de visie van basisschool Het Continent, wat er in school aan bod geweest is en de planning. En van buiten komt KIDD erbij, wat staat voor Kunst Is Dichterbij dan je Denkt. Daarnaast worden educatieve uitstapjes naar het

Nieuwlandmuseum of het Anne Frankhuis ondernomen. Het Continent heeft geen methode voor cultuureducatie. Er zijn plannen om samen met een mevrouw die leerlijnen voor cultuureducatie in Leiden heeft ontwikkeld en met Collage (een organisatie uit de stad die zich als cultuurmakelaar met cultuur bezighoudt) en twee collega icc'ers ook een dergelijke leerlijn museum voor de stad te maken. Een pilot van deze leerlijn museum gaat volgend jaar van start.

Het Cultuurplan is een levend document, dat ieder jaar bijgesteld kan worden. De icc'er legt uit: 'Eens in de 6/7 weken staat cultuur op de agenda van de vergadering en dan wordt er gekeken hoe het gaat. Waar loop je tegenaan? Gaat het zingen nog wel in de groep? Dat checken doen we zodat het niet wegebt. Zo evalueren we.' En zo ontstaan ook nieuwe en praktische ideeën. 'Voor de kleuters wordt gewerkt met een liedjesschrift. Daar wordt maandelijks ingewerkt met liedjes en tekeningen om een liedjesrepertoire op te bouwen. De school heeft plannen om dit voor hele school te gaan doen.'

De praktijk laat nog een nog grotere veelzijdigheid zien. Kortgeleden is het Europakoor opgericht. Het hele team heeft lessen van Collage gehad hoe je een koor moet begeleiden. Een school legt vijf euro in en gemeente vult dat aan tot twintig euro per leerling en daar koop je bij Collage voor in. Dat kan bijvoorbeeld een poppenspeler in de klas zijn, theaterbezoek, of museumbezoek met busvervoer erbij. Dit gebeurt 'bestuursdoorbroken', alle scholen in de gemeente kunnen hier gebruik van maken.

Daarnaast is basisschool Het Continent een aantal samenwerkingen aangegaan.

KIDD en BonteHond

Basisschool Het Continent is een KIDD-pilotschool. KIDD is een leerlijn die ontwikkeld wordt door jeugdtheatergezelschap BonteHond. Zij hebben van het cultuurparticipatiefonds subsidie gekregen om een leerlijn cultuureducatie gericht op Almere te ontwikkelen. Er doen vijf pilotscholen mee, waarvan basisschool Het Continent er één is en daarbij krijgen ze vier keer per jaar een lessenserie die bestaat uit: voorbereidende les, bezoek aan een theatervoorstelling/Kunstenaar in de klas, verwerkende les.

BonteHond ontwikkelt de lessen en legt deze voor aan een ontwikkelgroep waarin ook een collega van basisschool Het Continent zit. Als de lessen klaar zijn worden ze aan de scholen voorgelegd en kunnen zij feedback geven. 'Zo heeft Het Continent aangegeven dat ze graag een koppeling maken naar woordenschatonderwijs en dat zit er nu in. En de lessen worden aangeboden volgens het ADIM-model, dat past bij hoe de school werkt.' De lessen worden eerst aan de pilotscholen voorgelegd voordat ze toegepast worden in de scholen. 'De kunstenaars weten hoe de scholen werken, dat werkt heel prettig', onderstreept de icc'er. De icc'er noemt als sterkpunt van KIDD dat de drie lessen per groep die je krijgt al helemaal gestructureerd en klaar zijn, op het digibord, met materialen en beschreven wat de kunstenaar komt doen, wat zijn doelstellingen zijn. 'Het is voor elke groep een compleet pakketje. De meerwaarde is dat het een stok achter de deur is en heel veelzijdig. Je kunt zien dat meerdere mensen erover hebben nagedacht. Het is mooi materiaal en makkelijk behapbaar. En je kan het per jaar bewaren.'

De meerwaarde voor de kinderen, schetst ze, is dat ze in aanraking komen met allerlei voorstellingen en kunstenaars. Dat KIDD in de stad speelt maakt dat als kinderen door de stad wandelen, dat ze dan kunst zien in hun omgeving. Kinderen raken breder

geïnteresseerd in hun omgeving. Je ziet kinderen met andere ogen kijken naar de wereld om zich heen en dat is hier hun stad.

Als voorbeeld vertelt de icc'er dat er dit jaar voor groep 8 een tentoonstelling georganiseerd was door BonteHond (KIDD) als afsluiting van de basisschool. Groep 8 ging de hele dag de stad in naar alle cultuurinstellingen en daar aan het werk. 's Avonds was er een tentoonstelling in de schouwburg en mochten de ouders over de rode loper naar binnen en de tentoonstelling bekijken.

De financiering voor BonteHond bestaat eruit dat basisschool Het Continent 7,50 Euro inlegt per leerling en daar komt subsidie op van het Cultuurfonds.

De observatie vindt plaats tijdens een KIDD-les gegeven door een kunstenaar aan een kleutergroep (groep 1 en 2). De leerkracht is ook aanwezig. De hierboven beschreven opbouw is zichtbaar. In de voorafgaande les is gewerkt aan woordenschat en daarbij zijn woorden besproken en plaatjes gebruikt. Die plaatjes worden nu weer gebruikt en woorden worden benoemd en de kleuters laten het geluid horen dat daarbij hoort (bijvoorbeeld het geluid van bliksem en onweer). Ook worden verschillende dramawerkvormen aangeboden. Het is opvallend hoe betrokken de kleuters zijn bij deze les en hoe goed ze kunnen uitbeelden, met en zonder geluid en ook hoe vrij ze hierin zijn. Verschillende emoties komen aan bod. Vervolgens maken de kleuters met tekeningen hun eigen stripverhaal. Ze zijn daarbij vrij in het kiezen van het onderwerp en het bedenken van het verhaal. Wel worden verschillende plaatjes aangeboden om het proces op gang te brengen voor leerlingen die dat nodig hebben. De oudere kleuters lukt dit goed, de jongere kleuters zijn ook betrokken aan de slag en kunnen vertellen wat ze tekenen, al komen zij nog niet tot een verhaallijn. Uit iedere groep wordt een verhaal uitgekozen en gefilmd op een IPAD terwijl de groepsleden de geluiden bij de plaatjes maken (dit vindt plaats in de speelzaal per groepje). De verhalen zijn divers en creatief. De betrokkenheid is groot, evenals het plezier.

Uit gesprek met de kunstenaar blijkt dat niet per school wordt voorbesproken hoe een school werkt en hoe je daar als kunstenaar bij aan kunt sluiten. Wel blijkt uit gesprek met een medewerker van BonteHond, het jeugdtheatergezelschap dat KIDD ontwikkelt, dat afstemming met leerkrachten van de pilotscholen eerder in het proces een duidelijke plek heeft. Er wordt samen gebrainstormd over de lessen en de wensen gericht op aansluiting bij het onderwijs op de scholen worden meegenomen. Daarnaast is de kracht van KIDD ook dat een kunstenaar mag ontregelen. Dat is de extra dimensie die werken met KIDD met zich meebrengt. Ook geeft de leerkracht aan dat aan het eind van de lessenserie ook een evaluatie plaatsvindt met BonteHond.

Arteweek

Het Arte College is een voortgezet onderwijschool in de stad met een cultuurprofiel, een school met aandacht voor cultuur en theater. Deze school is een partner van basisschool Het Continent. Een docente van het Arte college gaf hier les maar is helaas wegbezuinigd. Eens per jaar is er op basisschool Het Continent de Arteweek. Leerlingen van het Arte College komen naar de school en gaan in gesprek met leerlingen over een thema. Met die input maken de leerlingen van het Arte College met een begeleider van hun school verhalen (script). Leerlingen van het Arte College krijgen taken (bijvoorbeeld kleine rolletjes en muziek) en uiteindelijk worden voorstellingen gemaakt voor verschillende groepen op niveau voor de groepen 1 en 2, 3 en 4, 5 en 6, en 7 en 8. Theaterdocenten van het Arte

Colleges komen op Het Continent. De samenwerking is inhoudelijk en praktisch (bijvoorbeeld decorbouw in samenwerking met leerlingen van het Arte College). 'Leerlingen van basisschool Het Continent krijgen kleine rolletjes en dat willen ze graag gaan uitbreiden. De beginsituatie van de leerlingen van Het Continent ligt hoger dan gemiddeld omdat ze het gewend zijn', verduidelijkt de icc'er. Dat merken kunstenaars ook, kinderen van basisschool Het Continent reageren meer, ze zijn het gewend. Het niveau is iets hoger dan een school die niet bezig is met kunst, cultuur en theater, geven zij aan.

Er zijn dan ook eerst try-outs van de voorstellingen en dan kijken de leerlingen van het Arte College de voorstellingen van elkaar en geven ze feedback aan elkaar. Uiteindelijk worden er verdeeld over de dag vier voorstellingen gegeven. De icc'er van basisschool Het Continent en de theaterdocent van het Arte College evalueren met elkaar. Zo leren ze van elkaar. En komen ontwikkelingen op gang. Voor het volgend jaar is het idee om dan de Europaweek (een hele week theater, dans en muziek) te gaan organiseren. 'Om het te intensiveren.'

Genomineerd

Basisschool Het Continent is bezig met het ontwikkelen van een portfolio. Dat is ook onderwerp van gesprek met het Arte College. 'Misschien kan het in de toekomst zo zijn dat leerlingen van Het Continent met zo'n portfolio straks voorrang krijgen bij aanmelding voor het Arte College. Nu gaat toelating voor iedereen met loting', hoopt de icc'er.

Het Continent heeft kortgeleden een prijs gewonnen. Ze werden tweede in de verkiezing van Cultuurschool van de provincie. Daar zijn ze terecht trots op, zoals ze ook trots zijn op het feit dat cultuur verankerd is in de school. 'En op het enthousiaste team', wordt er ten overvloede aan toegevoegd.

Basisschool Het Continent is nu genomineerd door de provincie om een voortrekkersrol te gaan vervullen op het gebied van muziek. Het ministerie van OCW gaat subsidie verstrekken om het geven van goed muziekonderwijs te stimuleren (de zogenoemde 'nieuwe regeling Muziekimpuls'). Op Het Continent bespeelt geen van de leerlingen een instrument. Nu het Europakoor is opgezet zien de leerkrachten dat kinderen die anders maar wat rondhangen nu lekker gaan zingen en er helemaal zin in hebben. Het plan is dat als de school de subsidie ook daadwerkelijk krijgt dit ook na schooltijd gaan vormgeven, een zogenaamde verlengde schooldag met muziek. De eerste wens is om instrumenten aan te schaffen en te zorgen dat mensen de school inkomen om met de kinderen muziekinstrumenten te gaan bespelen. Ook na schooltijd als ze dat willen.

'Onze populatie van basisschool Het Continent is heel gemengd. Ongeveer een derde is blank en verder hebben kinderen wortels in andere culturen, zoals de Surinaamse en Antilliaanse cultuur. Daarom wil Het Continent ook meer met muziek gaan doen, zodat kinderen met muziek uit hun eigen cultuur wat kunnen', wordt de interviewers uitgelegd. 'En het plan is om dan met iedere groep naar een muziekvoorstelling te gaan en het muzikerepertoire en het koor uit te breiden'. (Inmiddels heeft de school gehoord dat ze de subsidie vanuit de regeling Muziekimpuls vanuit het ministerie van OCW heeft gekregen. Onze felicitaties!)

Het is de wens van basisschool Het Continent dat ook basisscholen lid kunnen worden van de Vereniging Cultuurscholen. De stempel voor *cultuurschool* is tot nu toe alleen nog voor Voortgezet Onderwijs.

Het Continent werkt met verschillende culturele instellingen: Collage is een projectbureau dat kunst- en cultuuronderwijs in de stad vormgeeft en een soort makelaarsfunctie heeft. Ze houden budgetten bij en via Collage kunnen scholen cultureel aanbod boeken. Collage bekijkt actief het aanbod en waarborgt de kwaliteit. Ook leidt Collage ict'ers op.

De financiering loopt via Collage. Via de regeling Prestatiebox PO ontvangt iedere basisschool €11,27 per leerling voor cultuureducatie. Als scholen daarvan vijf euro inleggen bij Collage, dan maakt de gemeente daar twintig euro van. Daar betaalt basisschool Het Continent bijvoorbeeld weer 7,50 euro per leerling van aan KIDD en dan houden ze nog wat over voor andere dingen.

Fleck is een organisatie voor Flevoland waar je ook je vragen over cultuur kunt stellen. Ze bieden cursussen aan men leiden ict'ers op.

Stad en Natuur is een organisatie die erfgoed en natuuronderwijs combineert.

De rol van de ict'er wordt als volgt getypeerd binnen basisschool Het Continent: aandragen, organiseren en controleren. De ict'er stelt het programma op zodat iedere groep naar theater gaat en naar Stad en Natuur. 'Daar gaan we met ouders naartoe'.

Ouders helpen graag op basisschool Het Continent. Dat is waardevol omdat de ouders de kinderen in een andere situatie zien.' Basisschool Het Continent probeert te stimuleren dat ouders ook zelf theater gaan bezoeken, door het laagdrempelig te maken. Het Continent hoopt op een olievlekwerking. Informeren van ouders verloopt via nieuwsbrieven en de ouders worden uitgenodigd voor voorstellingen. Als de school de muziekimpuls-subsidie binnensleept, hoopt basisschool Het Continent het muziekplan uit te kunnen gaan voeren waarbij de ouders gevraagd worden of ze vanuit hun achtergrond wat aan kunnen bieden. Er zijn hulpouders, ouders rijden de kinderen naar theaterbezoek of museumbezoek.

De ict'er geeft aan dat het meten wat je met de kinderen met cultuur doet erg moeilijk is. De rol van ict'er zit wat dat betreft niet zozeer in meten als wel in het vinger aan de pols houden of er aandacht aan besteed wordt. Er is nog niet expliciet sprake van overdracht van culturele en kunstzinnige ontwikkeling van kinderen van de ene naar de andere leerkracht. 'Maar', zegt de ict'er, 'basisschool Het Continent is een kleine school en er worden iedere maandpresentaties gehouden, dus ons kent ons. Alle leerkrachten kennen alle kinderen en zien hun ontwikkeling dan op dat gebied.'

Het Continent beoordeelt crea-vakken op de rapporten en ouders komen naar voorstellingen, waar zij ook de ontwikkeling van kinderen zien. Kunstenaars geven aan dat onze leerlingen snel dingen oppikken en meedoen (ook bij voorstellingen). En om leerlingen op dit gebied te volgen van de ene naar de andere groep, wil basisschool Het Continent in de toekomst met portfolio's gaan werken.

21^e eeuwse vaardigheden

Basisschool Het Continent is nog niet bewust bezig met werken aan 21^e eeuwse vaardigheden. Wel onbewust, maar benoemt het nog niet zo. Er bestaat nog geen omschrijving van wat de school onder 21^e eeuwse vaardigheden verstaat. Wat de ict'er en directeur wel direct noemen is het jezelf presenteren, zelfvertrouwen en het leren samenwerken in kleine groepjes. Ook leren de leerlingen te reflecteren op eigen werk en feedback te geven op dat van anderen.

Volgens basisschool Het Continent spelen bij deze vaardigheden kunst en cultuur een rol door samen voor te bereiden, te evalueren, te reflecteren. 'Als we aan kunst- en cultuureducatie werken, werken we ook al vaak aan 21^e eeuwse vaardigheden', aldus de ict'er. Ze schetst het volgende beeld voor wat betreft creativiteit, een van de vier 21^e eeuwse vaardigheden die in het onderhavige onderzoek centraal staan:

Creativiteit

Er is op Het Continent aandacht voor creativiteitsontwikkeling, als kunstzinnige ontwikkeling bij de creavakken enerzijds en als creatief denken, verweven in andere vakken, anderzijds. Als concreet voorbeeld wordt het werken met het Activerende-Direct-Instructie-Model (ADIM) bij alle vakken genoemd. De ict'er: 'We zijn constant aan het bekijken waar gaan we beginnen. Is het gelukt? Wat ga je veranderen? Vroeger gaf je instructie en was het klaar. Nu zitten alle zeven punten van het instructiemodel erin. En je hebt oog voor het individuele kind, want je gaat onderwijs op maat bieden. En het werkt zo goed omdat het bij de kinderen is ingeslepen. We gebruiken het ADIM bij alle lessen van kleuters tot groep 8.' De ict'er merkt op dat als onder creativiteit de termen worden verstaan die de onderzoekers ervoor gebruiken (lenigheid van denken, flexibele manier van omgaan met problemen, van een andere kant bekijken), ze hoopt dat het wel zo is, maar het nog niet zo kan benoemen. Wel wijst ze op de rekken met kostuums bij de kleuters en dat dat creativiteitsontwikkeling stimuleert. Als de onderzoeker vraagt of er met KIDD ook aan creativiteitsontwikkeling wordt gedaan, wordt dat van harte beaamt: 'Ja, die zijn daarin gespecialiseerd.'

En over de andere drie 21^e eeuwse vaardigheden die in het onderzoek centraal staan, ontstaat het volgende beeld:

Samenwerken

Basisschool Het Continent werkt met coöperatieve werkvormen. Dat stimuleert dat kinderen zich kunnen uiten, samenwerken, een mening kunnen vormen. 'In de komende drie weken bijvoorbeeld spelen alle groepen hetzelfde coöperatieve spel een paar keer.'

Digitale geletterdheid

Basisschool Het Continent heeft digiborden vanaf groep 3. Voor de kleuters is er één lokaal met digibord. Daar wordt alles met kunst en cultuur gedaan. Veel wat op het gebied van kunst en cultuur wordt aangeboden ('Laat maar leren' en KIDD-lessen) wordt ondersteund met digitale media. Op de vraag of de school ook expliciet aandacht besteed aan de 21e eeuwse vaardigheden, wordt geantwoord dat '... ict soms wordt ingezet, bijvoorbeeld bij de digitale zangmethode en soms iets in de dramamethode.' Vanaf groep 5 speelt de computer een duidelijke rol bij de ontwikkeling van werkstukken of de voorbereiding van spreekbeurten.'

Sociale culturele vaardigheden. 'Basisschool Het Continent werkt hieraan, zoals bijvoorbeeld met een CD waarin de vraag centraal staat: hoe bezoek je theater en hoe gedraag je je daar?' Ook het stellen van open vragen komt in dit verband aan bod: 'We gebruiken het boekje: 'Hoe bekijk je kunst?' van Joke van Leeuwen.' In de schoolgids (p. 4) staat het zo verwoord: 'Wij erkennen verschillen in elkaar maar zien ook veel overeenkomsten. Samen leren we om een eigen mening te vormen maar ook die van een ander te respecteren.'

Ondertussen moet de interim-directeur afscheid nemen en wordt het interview voortgezet met de icc'er. Het gesprek gaat verder over eventuele scholing in het ontwikkelen van 21^e eeuwse vaardigheden bij kinderen. Die scholing is er niet. Of er behoefte aan is, is in de teambesprekingen nog niet aan de orde geweest. De term en de inhoud zijn nog niet duidelijk: 'Het is allemaal nog vaag. Wat pak je eruit? In het ASG-aanbod heb ik het ook nog niet gezien.' Wel ontstaat er een beeld van onderlinge samenwerking tussen icc'ers. Icc'ers hebben een diploma dat destijds uitgegeven is door Kunstlinie, een organisatie die nu niet meer bestaat. 'Daar was toen een icc-netwerk bij, maar dat is nu weg. Wel is er een KIDD-netwerk. Daar bespreken we nieuwe lessen, wat we daarvan vinden. En om de twee maanden, evalueren en plannen en bekijken we samen en houden elkaar op de hoogte, bij BonteHond. Er draait weer een icc-netwerk bij Collage met speciale terugkomdagen.'

Gewone school

De icc'er ziet samenhang tussen cultuureducatie en 21^e eeuwse vaardigheden. Cultuureducatie biedt, volgens de icc'er, een situatie waarbinnen meer aandacht kan zijn, voor reflecteren en even babbelen enz. Daar waar het over schoolvisie en 21^e eeuwse vaardigheden gaat, erkent de icc'er dat daar nog een stap in gezet moet worden. Ze geeft aan dat '...ze nog niet heel bewust met 21^e eeuwse vaardigheden bezig en benoemen dat nog niet. We zijn een gewone school met visie op cultuur.' De theaterlessen worden gegeven binnen de klassikale situatie, mits kinderen een splitsing willen bijvoorbeeld oefenen als breakdancegroep, maar, zegt ze 'We zijn geen Jenaplanschool, de lopende lijn theater is klassikaal.' Verder denkt ze dat cultuureducatie en 21^e eeuwse vaardigheden wel samenhangen, maar dat die vaardigheden niet exclusief aan cultuureducatie verbonden zijn. '...maar dat het wel helpt om dingen tot stand te brengen.'

Klein maar fijn

Basisschool Het Continent is een kleine school die vooral gaat voor goede resultaten op het gebied van rekenen en taal én een kunst- en cultuurprofiel heeft. 'Wij leveren maatwerk door diversiteit.' (Schoolgids, p. 4). Voorwaarde om de onderwijsdoelen te bereiken is een stabiele en veilige omgeving. De Schoolgids zegt het zo: 'Samen vormen we een kleine gemeenschap waarin alle betrokkenen zich veilig en prettig moeten voelen. Om dit te bereiken zijn er duidelijke regels en afspraken die regelmatig worden besproken in de groepen zodat iedereen weet waar hij/zij aan toe is en wat er van hem of haar verwacht wordt. Hiermee willen we tegemoetkomen aan ieders behoefte aan veiligheid, persoonlijke aandacht, respect en waardering' (p. 5).

De groepen 1 en 2 zijn heterogeen georganiseerd, dat wil zeggen dat er leerlingen in zitten van vier, vijf of zes jaar. De groepen 3 tot en met 8 zijn homogeen samengesteld.

Er wordt voor alle groepen een doorgaande lijn 'zelfstandig werken' gehanteerd. 'Voor leerlingen heeft dit tot doel zelfstandig leren plannen, nadenken en werken. Voor de leerkrachten heeft dit tot doel om tijd te creëren voor het begeleiden van individuele leerlingen en kleine groepen.' (Schoolgids, p. 9).

Denken is belangrijk, maar doen ook, zo lezen we in de Schoolgids. Voor dat 'doen' is theater als insteek gekozen. 'De kinderen maken kennis met allerlei aspecten rondom theater. U kunt hierbij denken aan zang, dans, toneel, muziek maken. Maar ook de randvoorwaarden voor een mooi en goed theateroptreden komen aan bod zoals licht, geluid, kostuums en decors maken. Op deze manier leren kinderen zichzelf presenteren en uitdrukking te geven

aan hun beleving en gevoelens. Ook dit zien wij als een belangrijk aspect voor de ontwikkeling van kinderen tot een volwaardig en goed functionerend mens.', aldus de Schoolgids (p. 6).

De leerlijnen kunst zijn gedegen uitgezet per groep. Cultuureducatie bestaat op basisschool Het Continent uit de vakken theater, zang en dans en cultureel erfgoed geïntegreerd binnen het vak geschiedenis. Het Continent is een aantal samenwerkingen aangegaan met partners. Ten eerste is daar BonteHond. De hele school is pilotschool voor de leerlijn 'Kunst is dichterbij dan je denkt', een leerlijn kunst- en cultuuronderwijs in de gemeente, waarbij ook theaterbezoek hoort en het werken met kunstenaars in de klas (masterclasses). Daarnaast is er een bijzondere samenwerking met het Arte College, die gestalte krijgt in de Arteweek. Met leerlingen van het Arte College zetten de leerkrachten voorstellingen neer. Dit is niet alleen samenwerken, maar vooral ook samen léren: de leerlingen en leerkrachten leren van studenten en docenten van het Arte College en zij leren van de expertise op de basisschool. Verder maakt Het Continent gebruik van culturele instanties uit de omgeving, zoals Collage. Er wordt gewerkt met keuzes uit het aanbod van Collage, zoals 'Hoe begeleid je koren?' En er is zeer recent een koor opgezet. Verder wordt er samengewerkt met Fleck, een provinciaal expertisecentrum. Daar kan de school ook met vragen terecht. Het Continent heeft meer plannen op het gebied van kunst- en cultuureducatie. Zo is daar de pilot 'leerlijn museum.' En niet te vergeten de aanvraag subsidie Muziekimpuls. Basisschool Het Continent hoopt subsidie voor muziek binnen te halen, ook vanwege gemêleerde culturele schoolpopulatie, waarop het team juist met muziek bij alle culturele achtergronden aan wil sluiten.

Het Continent is een jonge school, waar mensen werken die wat met theater hebben en daar enthousiast voor zijn. De school werkt vooral met kunst en cultuur om kinderen talenten te laten ontdekken en dat geeft kinderen een boost om te leren ook bij andere vakken.

De vele verbindingen die gelegd zijn met diverse organisaties in de gemeente zorgt voor een soort kruisbestuiving. Basisschool Het Continent is een lerende gemeenschap, ze willen zelf blijven leren, teambreed. Zo hebben ze als team alles gevolgd op het gebied van dans, theater en muziek. Kunst en cultuur is door het hele team gedragen.

En er is een tak 'actief burgerschap'. Daar wordt, getuige de Schoolgids veel belang aan hecht: 'Mensen leren hun eigen identiteit te ontwikkelen. Vervolgens leren zij met deze identiteit hun positie ten opzichte van anderen en de omgeving te bepalen. Mensen nemen actief deel aan de samenleving en hebben een eigen inbreng. Mensen nemen zelf verantwoordelijkheid voor de inrichting en organisatie van hun leven. Dit kunnen we, op hun eigen niveau, ook van kinderen vragen. We proberen kinderen dit besef bij te brengen' (p.6). Basisschool Het Continent wil met onder andere met voorstellingen voor de wijk vormgeven. Voorbeelden daarvan zijn het opluisteren van de opening van het treinstation met een flashmob (I'm a train, I'm a train ...) en een presentatie voor gehandicapten in de wijk. 'We streven ernaar om kinderen een houding en vaardigheden bij te brengen die nodig zijn om als volwaardig mens en democratisch burger mee te doen.', staat er te lezen in de Schoolgids (p. 7) en dit wordt concreet uitgewerkt in gedragstermen die teruggevonden kunnen worden in de culturele activiteiten en waarneembaar zijn in het gedrag van leerkrachten en kinderen. Expliciet hanteert de school een omgangsprotocol.

Opleidingsschool?

Op de vraag *'Wat zou u willen dat pabo's startbekwame leerkrachten mee zou geven?'* weet de icc'er wel een antwoord: *'De pabo heeft heel veel werk te doen, het aanbod op de Pabo met beter worden. Stagiaires durven geen liedjes te zingen en die moeten het straks gaan dragen. En wij vinden het jammer dat kleine scholen geen opleidingsscholen kunnen zijn. Laat studenten juist vakken bij óns komen bekijken waar wij verstand van hebben. BonteHond is met KIDD ook aan de slag met de Pabo, dat moet het fundament zijn. Aandachtpunten voor de Pabo zouden moeten zijn dat studenten leren hoe ontwikkeling in materiaal verloopt waarmee je aan de slag gaat met kinderen, ambachtelijke dingen, ontwikkelingsfasen.'* Pabo's geven dat niet meer', denkt de icc'er. *'Het digitale aanbod vult die hiaten niet aan. Je moet het beleven en in je handen hebben om het over te kunnen brengen.'*

4. Basisschool De Notenkraaker

Door Dick Kleingeld

Een verzamelgebouw

In een buitenwijk aan de westkant van een stad in Drenthe, staat de christelijke basisschool De Notenkraaker. Ingeklemd tussen een voorspelbare monotone nieuwbouwwijk en een kantorenterrein. De school zelf is met meer onderwijsinstellingen ondergebracht in een bedrijvenverzamelgebouw en heeft een eigen speelplein, geheel betegeld met een royale zandbak en speeltoestellen en voorzien van robuust hekwerk.

Ik ben er samen met een masterstudent kunsteducatie van ArtEZ, om een interview af te nemen bij de directeur en de cultuur coördinatrice van de school.

Het bedrijfsverzamelgebouw heeft weinig uitstraling, zeker niet als basisschool. We stappen door een simpele deur naar binnen en komen in een wat onoverzichtelijk labyrintachtige ruimte waar we naar wat zoeken een kitchenette met grote tafel vinden. We worden gesignaleerd door de icc'er die ons koffie aanbiedt en vraagt om even te wachten, want directeur is nog in gesprek.

Ons gesprek wordt ook gevoerd op de werkkamer van de directeur. Ze is nog maar kort, voor drie dagen in de week, directeur van deze school en werkt daarnaast twee dagen als projectleider voor de bovenschoolse organisatie, waar de school deel van uitmaakt.

Tijdens het interview neemt de icc'er al snel het voortouw. Ze is meer van het type *no nonsense*, gedreven en duidelijk van plan de school goed neer te zetten. De directeur is bedachtzaam, meer introvert en zet tussendoor de puntjes op de i.

Meervoudige intelligentie

De icc'er vertelt dat De Notenkraaker het onderwijs vormgeeft naar de ideeën van Howard Gardner. Er is een aantal jaren geleden vrij radicaal voor Meervoudige Intelligentie (MI) gekozen, omdat men dit het best vond passen bij eigentijds onderwijs. Relatie met de identiteit van de school (christelijk) wordt niet genoemd. Men vindt het logisch dat er vanuit die visie ook veel aandacht is voor de kunstvakken, maar dan wel geïntegreerd in thematisch onderwijs en profielmiddagen.

De icc'er zegt daar het volgende over: 'Nou ja, vanuit de MI en doordat hier gekozen is voor een deel van de week thematisch te werken en daarin inhoud te geven aan de MI, dan ga je al gauw op al die intelligenties zitten en ga je op zoek naar, wat kan ik voor al die intelligenties betekenen. En dan is kunst en cultuur dus een heel logisch vervolg.'

Het onderwijs in de ochtend is wel didactisch gekleurd door MI, maar richt zich sterk op taal en rekenen. Alle middagen wordt er thematisch gewerkt, maandag en dinsdag zijn de profielmiddagen, donderdagmiddag is wereldoriëntatie en vrijdag is de 'slimme middag' (dan staat er één van de intelligenties centraal). Op de themamiddagen wordt groepsdoorbroken gewerkt (onder en bovenbouw wel apart). Er kan uit meerdere thema's gekozen worden en de thema's duren een half jaar. Thema's worden niet alleen door de docenten bepaald, maar ook door de kinderen zelf. Vervolgens speelt daarbij ook het actuele aanbod van culturele activiteiten in de regio een rol. Daar waar mogelijk wordt ook gebruik gemaakt van de expertise van ouders. Een voorbeeld van een thema is, 'In de lucht en op de grond'. De interviewers hebben deze middag geen ouders in de school gezien. Wel wordt elke profielperiode afgesloten met een presentatie waarbij ouders en andere belangstellenden welkom zijn. Presenteren is een belangrijk onderdeel van het

onderwijsaanbod, kinderen vertellen met trots wat zij geleerd hebben. Op de maandag en dinsdag wordt ook gebruik gemaakt van de inbreng van kunstenaars. Er is een goed opgezette contractuele samenwerking met het Centrum voor Kunst en Cultuur, Assen (ICO). Het ICO heeft een vaste contactpersoon voor de school om op een meer generiek niveau de juiste match tussen thema, leerkrachten en kunstenaars te bewerkstelligen. Elke leerkracht mag een keer gebruik maken van de ondersteuning van het ICO. De lessen die eruit voortvloeien worden door leerkracht en kunstenaar samen voorbereid.

De praktijk van deze samenwerking hebben de interviewers tijdens het tweede bezoek kunnen observeren.

'Voor Vrede'

De onderzoekers bezochten groep 6/7 waarin de kunstenaar gastdocent is. Deze profielgroep werkt al een tijd met het thema 'De tweede wereldoorlog'. Dit is de laatste les. Gedurende dit profiel hebben ze de film 'Het meisje met het rode haar' gezien, zijn ze naar het Veteraneninstituut geweest op excursie, hebben Kamp Westerbork bezocht, er is een veteraan op bezoek geweest, hebben ze prenten en cartoons bekeken en de hebben kinderen meegespeeld in een grote theatervoorstelling in 'De Nieuwe Kolk' (theater/ bioskoop in Assen).

Uit de observatie: Het duurt lang voordat de kunstenaar de aandacht van de hele klas heeft, het blijft lang onrustig. Ze legt interactief uit waar het om gaat, de leerlingen beantwoorden vragen. De kunstenaar laat met behulp van de juf spotprenten zien op het digibord. De leerkracht neemt over wanneer de kunstenaar een beetje vastloopt in de duiding van de spotprenten. Zij probeert via vragen de leerlingen te laten ontdekken waar het in de prenten om gaat. ('Wat zie je?' en 'Wat zie je nog meer?') en geeft vervolgens aan wat er aan de kaak wordt gesteld in de spotprent. Daarna neemt de kunstenaar het weer over en vraagt door: 'Wat is een spotprent?' De leerlingen komen er samen goed uit: je moet erover nadenken en het is leuk, je moet er om lachen'

De kunstenaar legt uit dat beelden dus gebruikt kunnen worden om iets te vertellen of duidelijk te maken. Vervolgens laat ze beelden van het hakenkruis zien en vertelt ze iets van de ontstaansgeschiedenis daarvan (rune teken). Daarna geeft de kunstenaar de opdracht zelf een symbool te ontwerpen en te tekenen. Eerst schetsen op klein formaat, dan één uitvergroten op sjabloonpapier en uitknippen. Uiteindelijke bedoeling is dat met het sjabloon en spuitverf 'graffiti' gemaakt wordt op een groot vel papier en op een 'spandoek'. De uitleg roept nog veel vragen bij de leerlingen op: 'Wat moeten we nu doen? Ik snap het niet.' 'Mag je met potlood schetsen?' 'Mogen we samen werken?' Ze overleggen ook veel onderling om een oplossing te vinden. Kortom het duurt even voordat men aan de slag gaat en dat wordt gedeels veroorzaakt door de geringe lesvaardigheid van de kunstenaar. Er worden veel verschillende ontwerpen gemaakt: een piranha die symbool staat voor het slechte; een spoorlijn die omhoog loopt 'naar de hemel, want daar zijn al die mensen naartoe gegaan' (verwerking van het bezoek aan Westerbork), twee vervlochten letter 'V'-s, die 'Voor Vrede' betekenen. Dit laatste vindt de kunstenaar zo'n goede vondst, dat het als voorbeeld aan de hele groep getoond wordt. De meeste leerlingen werken uiteindelijk individueel.

Sommige leerlingen zijn snel klaar, anderen slagen er moeilijk in aan de slag te komen. Eén leerling die volhardt in niets op papier te zetten mag van de leerkracht op de computer voorbeelden zoeken. Resultaat: een nagetekende 'Little Kitten'.

Als de eerste kinderen klaar zijn met schetsen moet er een keuze uit de schetsen gemaakt worden. Al snel blijkt dat de instructie vaak niet heeft geleid tot een sjabloon wat je kunt uitknippen. Dit wordt opgelost doordat elke leerling zich moet melden bij de kunstenaar die dan individueel aanwijzingen geeft en helpt kiezen. Dit heeft een oploopje bij het bureau tot gevolg.

Het deel van de groep dat snel klaar is gaat met de kunstenaar naar buiten. Zij hebben hun uitgeknipte sjabloon bij zich. De kunstenaar draagt de doos met spuitbussen (op thinnerbasis, daarom gaan ze ook buiten spuiten). Ze mogen nadat de kunstenaar het heeft voorgedaan zelf proberen het sjabloon op een groot vel papier te spuiten. Ze spuiten de symbolen op aanwijzing zoveel mogelijk kriskras door elkaar. Uiteindelijk blijkt de bedoeling dat ze een eindje verderop gezamenlijk een wit laken vullen, met de spuitbus. Dit gebeurt in eerste instantie onder leiding van de inmiddels met de achterblijvers gearriveerde leerkracht. Ook daar vindt de kunstenaar dat ze te braaf aan het werk gaan: alle symbolen staan netjes naast elkaar op het doek. Na 'aanmoediging' gaan de kinderen dan nog eens flink aan de gang en wordt het een bont geheel. Dit doek zal over een paar dagen tentoongesteld worden aan de ouders, als één van de resultaten van het profiel.

Kritische noot:

Waarom dit proces zo uitgebreid beschreven is, komt omdat hier overduidelijk zichtbaar wordt dat het ontbreekt aan (vak)didactisch en methodisch inzicht bij deze kunstenaar. Pedagogisch pakt ze het in de omgang met de individuele kinderen wel goed aan, maar klassenmanagement ontbreekt. De introductie, de samenhang en de verdieping in de uiteindelijke opdracht zijn vakdidactisch niet verantwoord. Er wordt maar heel gering beroep gedaan op de creatieve inbreng van leerlingen. Ontwerpen worden eigenlijk alleen beoordeeld op hun kwaliteit om als sjabloon te kunnen worden gebruikt. Deze constatering staat niet op zichzelf, ook in de profielgroep 4/5 is een kunstenaar bezig met een WO2 gerelateerd thema. Ook deze leerlingen hebben individueel een symbool getekend, de opdracht was dat het met oorlog en vrede te maken moest hebben. Ook hier is weinig creativiteit zichtbaar, veel leerlingen hebben soortgelijke werken gemaakt (vredessymbool, vlag). De ontwerpen worden gezeefdrukt. Door de manier van werken in deze techniek drukken ze allemaal dezelfde kleuren in dezelfde volgorde en de resultaten lijken daardoor nog sterker op elkaar. De kunstenaar bepaalt welke kleur er wordt gedrukt en hoe. Verder beperkt de inbreng van de kunstenaar zich tot instructie en het assisteren bij de techniek van het zeefdrukken. Het eindresultaat is voorspelbaar en gelikt, de beeldende oplossingen cliché. De waarde van de inbreng van de kunstenaar lijkt vooral in de introductie van een onbekende techniek te liggen. (De observator)

De leerkracht van profielgroep 4/5 verzorgt de evaluatie. Ze laat steeds een groepje leerlingen hun werk omhoog houden en heeft voor elke leerling positieve feedback. De sfeer in de klas is relaxed. 'Een paar leerlingen, die deze manier van werken niet zolang vol kunnen houden, heb ik eerder heeft laten ophouden en zelfstandig achter de computer een taak heeft laten doen. Ik wil zoveel mogelijk leerlingen de ruimte geven op deze manier', legt ze uit.

Ondanks de weinig uitnodigende uitstraling van het gebouw is het binnen aangenaam en is duidelijk moeite genomen om van de nood een deugd te maken. Het lokaal waar de interviewers geobserveerd hebben was zo hoog dat er een verdieping is ingebouwd. Een

stagiair gaf daar bijles aan een aantal leerlingen. De sfeer is open, letterlijk, de lokalen zijn niet gesloten, maar ook de leerkrachten kun je makkelijk aanspreken en zijn niet terughoudend bij het beantwoorden van vragen. Men is trots op het concept Meervoudige intelligentie en is op basis daarvan selectief in wie er wordt aangenomen als leerkracht. Men is ook zeer tevreden over de samenwerking met het ICO, wat organisatorisch zeker terecht is. Onderwijsinhoudelijk zijn er echter wel aandachtspunten.

De inbreng van kunst in de cultuureducatie blijft in deze geobserveerde situatie beperkt tot het aanleren van technieken en het illustreren van het thema. Echter, op een weinig creatieve manier. De kunstenaar is meer assistent bij het aanleren van nieuwe praktische vaardigheden. Zo draagt cultuureducatie dus niet bij aan 21^e eeuwse vaardigheden, is althans de mening van de interviewer

Dat is jammer want de basisvoorwaarden zijn goed geregeld. Er is een enthousiast docententeam dat duidelijk gekozen heeft voor een andere manier van werken. Vanuit een door de MI gekleurde visie wordt oprecht veel aandacht en tijd ingeruimd voor het zelfstandig en in samenwerking, onderzoekend leren van de leerlingen. Er is een gecertificeerde interne cultuur coördinator (icc'er) met hart voor de zaak. Er is een open houding in het naar buiten treden en een goed georganiseerde samenwerking met de kunst-educatieve instellingen. Ook ouders worden op een creatieve manier bij het onderwijsproces betrokken.

Dat is prima voor elkaar. Toch worden de 21^e eeuwse vaardigheden in de bezochte lessen niet bevorderend, met name door het gebrek aan vakdidactisch inzicht bij zowel kunstenaars als leerkrachten. Geconstateerd wordt dat het bestaande tekort op dit gebied bij leerkrachten niet wordt gecompenseerd door de inbreng van kunstenaars.

Soms lukt het wel, de leerkracht van groep 8 vertelt dat ze bij het instuderen van de afsluitende musical, de afgelopen jaren zoveel van de kunstenaar geleerd heeft, dat ze het nu zelfstandig kan.

5. Basisschool De Zeevaarders

Door Bas van der Bruggen

De Zeevaarders is een basisschool op protestants-christelijke grondslag. De school ligt in een jaren '70 woonwijk (Vogelweide) aan de noordkant van een stad in Noord-Brabant. De school is ontstaan uit de samenvoeging van twee basisscholen. In 2010 betrok basisschool De Zeevaarders een verbouwd gebouw. De school beschikt over twee speelplaatsen en een uitnodigende groene buitenruimte waar elke klas een eigen tuintje heeft. Het onderwijs op de school is gebaseerd op de visie van de Italiaanse pedagoog Loris Malaguzzi. Deze pedagogiek kreeg grote bekendheid onder de naam Reggio Emilia, de Italiaanse stad in de regio Emilia-Romagna, hoofdstad van de provincie Reggio nell'Emilia waar het onderwijsconcept ontwikkeld werd. In het gebouw worden de uitgangspunten van Reggio Emilia meteen goed zichtbaar: lichtheid en transparantie in structuur en materiaalgebruik, expositie van werkstukken van kinderen en een kleurrijke, uitnodigende omgeving maken van het gebouw een school voor kinderen. Een aangename levendigheid valt op. Hier wordt echt gewerkt. Een goed verzorgde website biedt veel informatie over de school en haar doelstellingen. Momenteel wordt de school door 180 leerlingen bezocht. De school maakt deel uit van de Lowys Porquinstichting.

Op ontdekkingstocht

De schoolleider is op het moment van interview ruim een jaar directeur van basisschool De Zeevaarders. Op het moment van aantreden was de school al verbouwd. De stap naar onderwijs gebaseerd op het gedachtengoed van Reggio Emilia en Loris Malaguzzi was al gezet. Tijdens een studietweedaagse met het voltallige team is daar door de directeur 'werken vanuit bezieling' aan toegevoegd. Daarin lijkt ze te zijn geslaagd: het team is gepassioneerd en de leerlingen zijn opvallend betrokken bij hun leerproces.

Voor de komst van de directeur was de groep leerkrachten naar Italië geweest om er te leren en geïnspireerd te worden. 'Toen we daar aankwamen, dachten we 'Is dit een school'? Alles was ongelooflijk schoon en netjes en er wordt gebruik gemaakt van prachtige materialen. Ouders komen veel schoonmaken. Kinderen krijgen in school een warme maaltijd die ze samen met een kok klaarmaken, prachtige materialen met lichtjes, spiegels en overheadprojectors. Werkstukken van kinderen werden gepresenteerd. Wij dachten: 'Zo kan het dus ook en we waren helemaal om', vertelt de interne cultuurcoördinator (icc'er) enthousiast alsof ze pas net terug is.

Met de tweede groep is ook de toenmalige directeur meegegaan, alsmede medewerkers van het kunst- en cultuurcentrum waarmee intensief wordt samengewerkt. Het team heeft de gekozen pedagogische visie (oorspronkelijk bedoeld voor jonge kinderen) vertaald naar oudere (basschool) leerlingen. De icc'er: 'Van daaruit zijn allerlei plannen bedacht. Hoe gaan we dat inrichten? Drama-atelier, dansatelier, kookatelier, techniek: alle ateliers moesten georganiseerd worden. In het begin waren we nog een kleine school en bemanden we de ateliers vaak zelf. We verdeelden dat over de leerkrachten en wisselden ook steeds. Zo hebben we het langzamerhand opgezet'.

Wat dat betekende, daar kwam het team 'pas achter toen we het met de kinderen in de school gingen ontwikkelen en opbouwen. We hebben in Italië afgekeken hoe zij het daar

presenteerden. Al die papieren heb ik in de klas gelegd, op kleur gerangschikt. We zijn spullen gaan verzamelen, in het atelier staat veel materiaal. We kunnen alles gebruiken. Kinderen kijken wat ze kunnen gebruiken en kiezen echt wat zij in hun hoofd hebben. En maken wat ze er zelf van willen maken. Dus niet vijftwintig dezelfde uilen (kriebels!) waar je stickertjes op mag plakken. Dat was meteen afgedaan!

Het pedagogische uitgangspunt is dat kinderen onderzoekend zijn en van en met elkaar leren. De school is zodanig ingericht dat dit wordt gestimuleerd. 'Hierbij is heel belangrijk dat ieder kind kan laten zien welk talent het heeft. Ben je niet reken-knap, niet taal-knap? Maar wellicht wel muzikaal-knap? Daar zijn ateliers erg belangrijk voor', onderstreept de icc'er.

Door de bezoeken aan Italië, het bijwonen van lezingen en bestuderen van literatuur wordt kennis opgedaan over het Reggio Emilia-concept. Deze bevindingen zijn vertaald naar kwaliteitskaarten. Die beschrijven hoe idealiter het leerproces, de inrichting van klas en school, de materialen, (transparant!) de dialogen en dergelijke vorm dienen te krijgen. De dialoog is belangrijk bij de verdieping van de leervraag en de feedback op het leerproces. Het leerproces, ook dat met medeleerlingen, is in de visie van De Zeevaarders belangrijker dan het product. Bij de kunstzinnige vakken volgen de leerkrachten nauwgezet de Reggio Emilia-visie. De cognitieve vakken ontwikkelen zich in de richting van een meer divergente aanpak.

De Reggio Emilia-gedachte is dat kinderen zich uiten op verschillende manieren. Dat past, volgens de directeur, goed bij werken met kerndoelen van het basisonderwijs. Hieraan wordt, voor zover het de zaakvakken zoals lezen, taal en rekenen betreft, gewerkt met behulp van bestaande methoden en volgens het 'directe instructie-model'. Deze lessen zijn voornamelijk leerkrachtgestuurd. Maar, zeggen zowel de directeur als de icc'er, ook hier wordt, zij het nog mondjesmaat, met de Reggio Emilia-benadering geëxperimenteerd. In het interview geeft de directeur aan het ontwikkelen van divergent denken in de zaakvakken als belangrijkste opgave te zien. Ze is op dit moment dan ook vooral daarmee bezig. De icc'er (tevens ook de leerkracht) maakt in het interview melding van een experiment met het vak aardrijkskunde waarbij aan het begin, in plaats van aan het einde van een hoofdstuk, een toets wordt afgenomen op grond waarvan leerlingen kunnen zien waar ze staan en wat ze (aan ondersteuning) nodig hebben om de doelstelling te halen. De directeur noemt eenzelfde experiment bij Engels in groep 4.

De ervaring is dat de inspectie vooral kijkt naar de resultaten op de cognitieve gebieden. Maar de school bereikt meer en ook andere resultaten dan alleen taal, lezen en rekenen. 'Dat is alleen moeilijk hard te maken', legt de directeur uit. Daarom wordt De Zeevaarders nu satellietschool. De school neemt deel aan een wetenschappelijk onderzoek onder leiding van dr. P. Delnooz: 'Het innovatietraject satellietscholen op weg naar kritische, creatieve en ondernemende leerlingen.' Dat betekent dat de school zes jaar wordt gevolgd en begeleid. 'We hopen daarmee onze resultaten beter duidelijk te kunnen maken', aldus de directeur die verder aangeeft dat er een gecompliceerde situatie ontstaat wanneer resultaten op onderdelen achterblijven. Remediëren door meer tijd te besteden aan een bepaald onderdeel dat achterblijft is lastig, omdat de gereserveerde tijd voor de ateliers vaststaat. Daar wordt in geen geval aan getornd. 'We moeten dus efficiënter zijn in het behalen van onze opbrengsten. Onze ouders kiezen veelal bewust voor onze school en zij vinden onze brede opbrengsten ook zeer belangrijk. We hebben ook redelijk wat leerlingen die van

andere scholen komen. Die leerlingen komen hier tot rust en kunnen hun eigen kwaliteiten ontwikkelen. Dat zien ouders ook’.

Anders kijken

In de wereld-oriënterende vakken, de creatieve vakken, de bewegingsvakken en techniek komt de Reggio Emilia-filosofie volledig tot zijn recht. Op deze momenten wordt vanuit een thema gewerkt. Er worden vier brede thema’s per jaar behandeld. Hiervoor bestaat een jaarplan dat de icc’er samen met de leerkrachten ontwerpen. Voor elk thema, dat altijd door een kunstenaar of een ervaringsdeskundige creatief en interactief wordt ingeleid, ontwikkelen leerlingen een eigen leervraag die leidend wordt bij verdere exploratie van het thema. Schoolleider: ‘Wij betrekken altijd de ouders bij elke opening en afsluiting van een thema. Steeds aansluitend bij het thema vragen we aan kinderen of rechtstreeks aan ouders of ze een bijdrage kunnen leveren zoals een opa die de oorlog heeft meegemaakt, een elektricien of iemand die trompet speelt’.

Die exploratie verloopt zowel theoretisch als creatief. Hiertoe wordt de groep gehalveerd. De ene helft verkent de leervraag samen met de leerkracht in de klas. Dat begint met de ontwikkeling van een woordweb om het thema door de kinderen zo breed en divers mogelijk te laten verkennen en tot een eigen leervraag te komen. De andere helft verkent het thema vanuit materialen en ontwikkelt een individuele leervraag vanuit een creatief perspectief. Dit gebeurt in een atelier onder begeleiding van een atelierista (een kunstenaar-leerkracht van het Centrum voor de Kunst). De groepen wisselen elkaar af. ‘De leervraag van het kind moet echt ontwikkeld worden. Dit gebeurt ook in ateliers, door het bekijken van verschillende kunststromingen en kunstenaars en het toepassen van verschillende technieken’, benadrukt de directeur.

‘Tegenwoordig spreken we meer van een *onderzoeksvraag* dan van een leervraag’, vult de icc’er aan. ‘Het doel is dat ze op een andere manier gaan nadenken. Kinderen moeten onderzoekers worden. Daar zijn we nu mee aan het stoeien. Sommigen weten meteen hun leervraag, maar niet wat en hoe ze nu moeten gaan onderzoeken. Wij gaan er dus meer op aansturen dat ze een onderzoek gaan instellen’.

Bij deze theoretische en creatieve verkenning wordt voortdurend een beroep gedaan op het denkvermogen van de leerlingen waarbij het divergent denken ontwikkeld wordt. Divergent denken is in de hele onderwijsopzet hét sleutelwoord, naast ‘dialogo’. Zowel de directeur, de leerkracht als de atelierista benadrukken tijdens het interview het belang van divergent denken en het vermogen om alternatieven te bedenken. ‘Anders kijken. Het maakt onze kinderen heel open, ze leren kritisch denken’, aldus de directeur.

Dakterras met kachel

Elk thema wordt eerst zo breed mogelijk benaderd, waarna door de eigen leervraag wordt gefocust. De leerkrachten en atelierista nodigen kinderen consequent uit met open vragen als ‘Hoe kan het ook nog?’ en ‘Hoe zou het anders kunnen?’. Als voorbeeld geeft de icc’er het gesprek weer met een Marokkaanse leerling. ‘Hij had een Marokkaans huis gemaakt nadat hij eerst had uitgezocht hoe dat moest en hoe het werd gemaakt. Ik ‘verplaatste’ het huis naar Nederland. Dat ging natuurlijk niet: zo’n dakterras past daar wel, maar hier met het Nederlandse weer kan dat niet. Dan moet het aangepast worden. Hij vond dat dat niet kon. Het huis hoort in Marokko. Maar als ik dan vast blijf houden en zeg dat ik het huis graag in Nederland wil bouwen, dan zie je hem denken, anders denken, hoe moet dat dan?’

Uiteindelijk komen er fantastische ideeën met bijvoorbeeld een kachel boven op het dakterras’.

Bij de theoretische verkenning kunnen de kinderen gebruikmaken van informatieboeken en computers/laptops met internetverbinding, naast de mogelijkheid om ook uit de bibliotheek informatieve literatuur te halen. De leerlingen zijn in beginsel geheel zelfstandig bezig, maar werken wel samen met een maatje. Samenwerking, elkaar helpen en van elkaar leren wordt gestimuleerd vanwege enerzijds het sociale aspect, anderzijds omdat het de ontwikkeling van de leervraag en de verkenning van het thema extra verbreedt. Deze samenwerking hebben de observanten tijdens het werken in de klas en in het atelier kunnen zien. Er wordt door kinderen onderling gediscussieerd, informatie uitgewisseld, geholpen en tips gegeven. Hoewel de gevaren van internetgebruik wel besproken worden, zoals recent nog aan de hand van een concreet incident, is de vrijheid om op het internet informatie te vergaren in principe niet gelimiteerd. Zo zagen we een leerling bezig met een ontwerpprogramma voor de inrichting van een woonkamer omdat zijn leervraag een Marokkaanse woning betrof. Een andere was bezig met het toekomstperspectief van zijn (Marokkaanse) geboorteregio waarbij hij vooral geïnteresseerd was in betere winkels (supermarkten), modernere scholen en ‘huizen met tegels’. Na een lessensessie wordt niet alles opgeslagen, waardoor er geen sprake is van een lesproduct. Dit is overigens niet toevallig, hoewel de uiteindelijke producten (zoals uitgesteld in de hal van de school) buitengewoon prachtig en vindingrijk zijn, benadrukken de directeur en de leerkracht toch vooral het belang van het (leer)proces, dat wil zeggen de samenwerking, de breed ontwikkelde kijk op het probleem/de werkelijkheid en de divergente denkkraft. Een belangrijk effect van deze benadering is de taalontwikkeling. De observanten namen voorbeelden van opvallend ontwikkeld taalgebruik waar, zoals bij de hiervoor genoemde negenjarige Marokkaanse jongens die het in het gesprek hadden over ‘leefomgeving’, ‘onderzoeksvraag’ en ‘verfrissing’ (betekenis van diens naam Bilal). De directeur gaf aan eenzelfde soort effect waar te nemen. ‘Kinderen gebruiken andere soort woorden’, beaamt ze. Wat voor haar de reden is om met de Cito-woordenschattoets te gaan stoppen.

Eenzelfde exploratievrijheid en samenwerking zien we in de ateliers waar de kunstenaar eerst in een kringgesprek de ontwikkeling van de producten bespreekt (of beter gezegd: láát bespreken, want ze nodigt vooral de kinderen uit op de producten in wording te reflecteren). Na deze, opnieuw verbredende verkenning, kunnen de kinderen geheel zelfstandig verder werken met gebruikmaking van een enorm aanbod aan diverse materialen. Er wordt door de kinderen kritisch naar de bruikbaarheid van de materialen gekeken. Er wordt gewikt en gewogen. Ook uit de beschikbare gereedschappen kiezen leerlingen wat zij zelf nodig denken te hebben. Daar waar iets (technisch) fout dreigt te gaan, wordt niet ingegrepen. Zo zagen we een leerling die broze tempex repen op spijkers drukte, bij wijze van randafwerking van een huisvormige gevel, terwijl de spijkerkoppen daarvoor eigenlijk te fors waren. ‘Die merkt straks dat ze beter kleinere spijkertjes of ander afwerk materiaal had kunnen gebruiken’, zei de atelierist, wijzend op het leerproces van dit Syrische meisje.

Uit de producten in wording sprak de breedte en eigenheid van de leervraag. Zo waren daar onder andere een ontwerp voor een ‘leukere IKEA’, de bouw van een moskee, het ontwerp

van een multifunctioneel Olympisch stadion en een Italiaans dienblad met plaats voor espresso, pizza en ijs.

Elke themaperiode wordt afgesloten met een presentatie. Dat mag twee keer een powerpoint zijn, de twee andere keren moet een andere manier van expressie worden toegepast.

Dialogo!

In de hierboven beschreven houding van de leerkrachten, verwoord door de geïnterviewden en zichtbaar geworden tijdens de observaties, weerspiegelt zich de pedagogische visie van de school. De school hanteert 'omgangsregels' (schoolgids, p. 13) die neerkomen op wederzijds respect voor elkaar, elkaars cultuur en elkaars spullen. Dat biedt de veiligheid die, samen met de gestimuleerde persoonlijke nieuwsgierigheid (leermotivatie), de basis vormt voor een uitnodigend leerklimaat. Hierin mogen 'fouten' worden gemaakt, die overigens niet als 'fout' worden benoemd, maar als een leerervaring waarop gereflecteerd kan worden in een dialoog. De geobserveerde kinderen tonen dan ook geen enkele angst om te leren. Integendeel, ze tonen zich leergierig en geven aan dat '...het leukst van de school is dat je het zelf mag bepalen'. In de gangen en de hal zien we blije, energieke kinderen die gewend zijn serieus genomen te worden (dus niet timide, of geforceerd stoer), gerespecteerd als ze zich weten door leerkrachten en medeleerlingen.

De sfeer tijdens zowel de theoretische als creatieve verkenning is uitnodigend ('Alles mag', zei de icc'er), ontspannen en biedt een veilig leerklimaat. De onderzoekers zien gemotiveerde leerlingen met een hoge mate van betrokkenheid aan het werk met totaal eigen leervragen (binnen het thema). Er is overleg en samenwerking, ruimte voor experiment en 'fouten'. Zij die met de leerlingen bezig zijn beoefenen de dialoog (niet de discussie) waarbij maximale denkruimte wordt gecreëerd voor de leerling. De icc'er zei hierover: 'Als we een thema verkennen schieten mij wel honderd dingen te binnen. Maar ik moet mijn mond houden. Ik moet kinderen hún ideeën laten verwoorden'. Deze houding zien we ook bij de kunstenaar in het atelier, die vooral vragen stelt en daarmee het denkproces van de leerlingen stimuleert. Uitleggen wordt zoveel mogelijk vermeden.

Het gaat bij het beoefenen van de dialoog niet alleen over die tussen leerkracht en leerlingen, maar zeker ook over die tussen leerlingen onderling. 'Vertrouwen', benadrukt de icc'er, 'Elkaar vertrouwen dat er serieus wordt meegedaan en gereageerd. Bijvoorbeeld als iemand iets zegt wat anderen al weten, dit toch nog een keer mag uitleggen. Dat schept goede banden met klasgenoten. Deze ontwikkeling begint al in groep 1. Daar gaan we al in gesprek over wat ze willen gaan doen. Natuurlijk op een ander niveau. Dat moet even 'zakken', maar het is leuk om te doen en mee te maken. Ze weten al snel wat dat inhoudt'.

Cognitive alignment

Dit pedagogisch klimaat karakteriseert de aard van de onderwijsorganisatie die zich tot een 'professionele leergemeenschap' wil ontwikkelen. Er is onder de leerkrachten op een zelfde wijze als onder de leerlingen sprake van samenwerking, ruimte voor experiment, een sfeer waarin 'fouten' maken mag, waarin de Reggio Emilia-vaardigheden (vertaald naar de zaalvakken) niet meteen op een hoog niveau hoeven te worden beheerst. Uit de interviews komt een beeld naar voren van hard werkende leerkrachten die veel plezier in hun werk hebben. Er is oog voor individuele leervragen en een zekere weerstand tegen pasklare,

aanbodgerichte (na)scholing. Hierin zien de observanten een zuivere parallel met het aanvankelijk kant- en klare cultuur-ondersteuningsaanbod vanuit het Centrum voor de Kunst dat door het team omgebogen werd tot een vraaggestuurd ondersteuning, passend bij de eigen thema's. 'De lessen moeten een relatie hebben met het thema. Kinderen moeten erbij betrokken worden. Er kan nooit zomaar wat worden aangeboden, ook niet vanuit het kumenu (kunst en cultuuraanbod van het Centrum voor de Kunst)', verduidelijkt de directeur.

Leerkrachten mogen in hun eigen praktijk leren, samen met en van collega's. 'Vertrouwen, fouten maken mag, stimuleren, elkaar inspireren, *good practices* delen, *peer*-leren, zelf aangeven wat zij nodig hebben en scholing aan laten sluiten bij hun leerbehoeften', verwoordt de directeur.

De praktijk laat deze houding ook zien. Alle leerkrachten zijn (in twee 'trances'), samen met een medewerker van Centrum voor de Kunst, naar Italië geweest om Reggio Emilia-onderwijs in de praktijk te zien, de uitgangspunten ervan te leren en geïnspireerd te raken. Dat heeft een geweldige *flow* en professionele ontwikkeling op gang gebracht waarbij lang niet alle vragen altijd even snel en duidelijk beantwoord konden worden en dus steeds tot gezamenlijke reflectie op de onderwijskundige uitgangspunten leidden. 'Hoe zouden zij (in Italië) dat hebben gedaan?' De directeur en de icc'er schetsen hetzelfde proces van experimenteerdrang en een veilig klimaat die de ontwikkeling hebben ondersteund. Er is voor borging gezorgd in de vorm van kwaliteitskaarten voor elk aspect van het Reggio Emilia-onderwijs. Deze zijn in een cyclisch proces onderwerp van reflectieve gesprekken over richting, doel, werkwijze, materialen, enz. Momenteel staat naast de integratie van Reggio Emilia-uitgangspunten in de zaakvakken, ook de doorontwikkeling van leervraag naar onderzoeksvraag centraal. Hiermee wordt geleerd dat kinderen niet alleen weten *wat* ze willen leren, maar ook *hoe* ze dat procesmatig moeten aanpakken. Onderwijskundig gezien is de school een organisatie waarin de leerling veel sturingsruimte heeft. De organisatie ondersteunt het leerproces van het kind (en ook van de leerkrachten) dat daarbinnen aan de ontwikkeling van eigen talenten kan werken.

De organisatie is gericht op interne en intensieve externe samenwerking, wordt op het behalen van kerndoelen en schoolontwikkeling aangestuurd en kent een open, transparante relatie met de omgeving (ouders, buurt, ondersteunende organisaties). De organisatie kan gekenmerkt worden als de professionele leergemeenschap die het wil zijn, waarbij er sprake is van parallelle onderwijskundige processen tussen het leren van het team en het leren van de leerlingen. De organisatie heeft de visie, die inhoud, de methoden, zeker voor wat betreft de creatieve vakken, onderling in lijn gebracht met elkaar zodat er sprake is van wat onderwijskundig *cognitive alignment* wordt genoemd.

De directeur schetst de wijze waarop evaluatie van het leerproces plaatsvindt: 'Leerkrachten geven feedback aan leerlingen op het proces in de klassen en de atelierista geeft feedback op het proces in de ateliers. De dialoog tussen leerkracht en leerling staat daarbij centraal. Omdat volgens Loris Malaguzzi (grondlegger Reggio Emilia-pedagogiek) leerlingen 'elkaars tweede pedagoog zijn', stimuleren de leerkrachten dat ook leerlingen elkaar feedback (tips) geven. Schoolbrede evaluatie staat op de overlegagenda. De leerdoelen daarvan zijn vastgelegd (basistechnieken beeldende vorming kunnen toepassen, eigenheid ontwikkelen,

creativiteit, presenteren, experimenteren) en de overdracht ervan vindt plaats via het portfolio dat meegaat naar de volgende leerkracht'.

Verbeelding

Kunst (en dus kunsteducatie) wordt gezien als een onderdeel van cultuur (en dus van cultuureducatie). Kunst- en cultuureducatie wordt volgens de uitgangspunten van het Reggio Emilia-onderwijs, geïntegreerd gegeven. Hiervoor wordt jaarlijks een cultuurplan ontwikkeld. Per kwartaal staat een breed thema centraal, waarbinnen leerlingen een eigen leervraag volgen. In de klas en de ateliers worden de thema's verkend en verder uitgewerkt. Er wordt intensief samengewerkt met het Centrum voor de Kunst en de Stadsschouwburg. In de ateliers is bij voorkeur een kunstenaar de begeleider. De kunstenaars zijn in alle klassen aanwezig en hebben twaalf uur per week voor die taak. De ondersteuning vanuit het Centrum voor de Kunst vindt plaats op basis van vraagsturing. Niettemin wordt er ook weleens een voorstelling bezocht, mits die past binnen het thema. Er is een groot aantal ateliers: kookatelier, techniekatelier, drama-atelier, theateratelier, muziekatelier en er zijn tuintjes.

Kunst- en cultuuronderwijs is gericht op het van buiten naar binnen halen van de echte wereld. Zowel de directeur, de icc'er als de kunstenaar benadrukt het belang van die echte wereld die in de vorm van een echt vraagstuk breed en divergent geëxploreerd wordt. Dit gebeurt niet alleen in theoretisch of creatieve zin. Er wordt geen gelegenheid ongebruikt gelaten om ervaringsdeskundigen in de school te halen. Er worden in de interviews diverse voorbeelden gegeven, variërend van een opa die vertelt over de Tweede Wereldoorlog tot een universiteitsstudent die Egyptologie studeert. Zelfs wanneer de didactische kwaliteit van deze ervaringsdeskundigen niet van het gewenste niveau is (te moeilijk, te makkelijk), dan nog heeft het de voorkeur om op deze manier de echte wereld binnen te halen. De meerwaarde wordt gezien in het enthousiasme van deze mensen. 'Dit bevordert de motivatie', constateert de directeur. 'Ze praten altijd over iets wat ze interessant vinden. Kinderen horen nieuwe dingen. Ze praten daar lang over omdat het tot de verbeelding spreekt', aldus de icc'er.

Kunst- en cultuureducatie zit stevig verankerd in het curriculum. Alle groepen maken gebruik van ateliers. Beeldende vorming en tuinatelier, drama/theater en muziek komen elke week terug (hele jaar door), kookatelier en techniek één keer bij elk thema voor elke klas. Al deze lessen zijn aan het centrale thema verbonden. Altijd wordt een thema op een uitnodigende en creatieve manier opgestart (bijvoorbeeld met een bijzondere dansvoorstelling) en gezamenlijk interactief verkend. Een thema wordt altijd met presentaties door de leerlingen afgesloten. Bij opening en afsluiting zijn altijd de ouders betrokken. 'De ideologie 'van buiten naar binnen' is echt Reggio Emilia. We halen dan ook veel mensen naar de school en we gebruiken kunststukken van de artotheek. Kunststukken die passen bij het thema. We willen dat ze in aanraking komen met veel verschillende gezichtspunten', benadrukt de icc'er. Het werken in de ateliers wordt dan ook voor geen enkel doel opzij geschoven.

Binnen deze educatie ligt de focus consequent op het bevorderen van divergent denken, het vermogen alternatieven te ontwikkelen, een open en kritische houding. Daarnaast wordt veel waarde gehecht aan respectvolle samenwerking en presentatievaardigheden.

Die samenwerking zien de observanten ook op teamniveau terug. De wijze waarop kunst- en cultuureducatie is vormgegeven steunt op een teamvisie (en niet op individuele mensen) en

intensieve samenwerking met ouders, buurtbewoners, kunstenaars van het Centrum voor de Kunst en de Stadsschouwburg.

Leergemeenschap

De directeur geeft aan dat de school opleidt voor de toekomst. 'Wat nodig is, is leervraagontwikkeling door verschillende bronnen te gebruiken, informatie kunnen falsificeren, leren argumenteren. Dit is probleemoplossen en kritisch denken', aldus de directeur die hierop ook de professionaliseringsactiviteiten van de collega's afstemt. Die bestaan komend jaar uit intervisie, observatie, met elkaar divergent-denken leren en daarvoor vaardigheden ontwikkelen. De observanten hebben kunnen waarnemen dat dit ook structureel gebeurt. Dat was van zowel de directeur als de icc'er het antwoord op de vraag waarom deze benadering op de basisschool De Zeevaarders werkt: omdat het structureel, dagelijks, door iedereen wordt gepraktiseerd.

Schoolleider: 'In de vorm van een professionele leergemeenschap besteden we aandacht aan 21^e eeuwse vaardigheden: van elkaar leren, leren faciliteren, kritisch naar je zelf kijken, feedback geven en ontvangen, studiemiddagen'.

Ict-vaardigheden worden functioneel ontwikkeld, maar zijn geen doel op zich. 'Ict is een middel! Dialoog en persoonlijk contact zijn belangrijk. Natuurlijk moet je wel met ict-middelen om kunnen gaan, maar het vormt geen apart onderdeel in het curriculum. In de ateliers en ook in de klassen wordt het wel gebruikt. Dan gaat het om functioneel inzetten, geen doel op zich', aldus de directeur.

Het vormt dan ook geen apart onderdeel van het curriculum. Deze manier van werken hebben de observanten in de les bij de icc'er ook kunnen zien. Zelf zegt de icc'er daarover: 'Het is de deur naar de wereld. Informatie kunnen vergaren, informatie kunnen 'afwegen', dat is belangrijk. Zomaar info kopiëren en plakken mag alleen wanneer je alle woorden in het stuk kent. Is dat niet het geval, dan wordt leerlingen dat door anderen wel duidelijk gemaakt'.

Soms vindt er een cyber-incident plaats en wordt bijvoorbeeld een andere leerling beledigd. Dit wordt aangegrepen om een betekenisvolle dialoog te voeren.

Creativiteit staat in het teken van divergent denken. Dit wordt uitermate consequent ontwikkeld. Daarbij wordt ervan uitgegaan dat elk kind een talent heeft waarmee het de eigen creativiteit kan ontplooien. 'Ook kinderen die niet zo goed zijn in rekenen en taal kunnen uitblinken in hun talent. Dat is een belangrijke extra kwaliteit van de ateliers. Dat ze ergens in kunnen uitblinken, applaus krijgen', vertelt de icc'er. Om die reden zijn er ook een groot aantal verschillende ateliers. Deze benadering en het effect daarvan hebben de observanten in de klas en in de ateliers kunnen waarnemen. Kinderen kunnen binnen de 'omgangsregels' gebruik maken van een uitgebreid aanbod aan materialen en gereedschappen en hun eigen idee vormgeven. Nooit wordt er vanuit één voorbeeld een prototype (af)gemaakt. Het product is een product van samenwerking en zelf ontwikkelde ideeën. Er was dan ook sprake van de meest uiteenlopende producten waar de leerlingen met trots over vertelden.

Muziek- en theatervoorstellingen die worden bezocht staan altijd in het teken van divergeren, diversiteit, open staan voor iets anders, alternatieven. De observanten hebben

in de gesprekken met de geïnterviewden en de kinderen kunnen ervaren hoe diep deze visie geworteld zit in het onderwijs.

Samenwerking staat als werkvorm centraal. Leerlingen werken in de ontwikkeling van hun leervraag altijd met een leermaatje. Dat mag overigens niet voortdurend dezelfde persoon zijn. De directeur verwoordt het als volgt: 'Samenwerken draagt bij aan de ontwikkeling van het kritisch denkvermogen, probleemoplossen en culturele vaardigheden. Het gaat dan om respect hebben voor jezelf en de ander. Een samenhangende benadering'.

Alleen werken komt niet vaak voor, vertelt de ict'er. De kinderen werken in duo's (zoals we zagen in de klas en in de ateliers) of in groepjes. Bijvoorbeeld met z'n drieën. 'Dan doen ze samen de opdracht, ze helpen elkaar, dramaleerkrachten doen het ook zo. Elk kind is hierin geschoold, ook bij taal en rekenen. Eerst de opdracht, dan samenwerken met fluisterend overleg (sommigen kunnen beter uitleggen dan de leerkracht)', aldus de ict'er. Het 'leren van andere kinderen' werd ook door de aangesproken leerling genoemd. 'Door zo te werken, kan je meer leren', vertelde hij.

Sociale en culturele vaardigheden zijn met het voorgaande verbonden. Het divergente denken bevordert een open houding naar anderen en andere culturen, het samenwerken met wisselende partners ondersteunt dat nog eens. Multiculturaliteit en *open mindedness* worden ook gestimuleerd door de keuze van de thema's (bijvoorbeeld 'In een land hier ver vandaan') die breed zijn en divergent worden verkend dat het de leerlingen weghaalt bij de vanzelfsprekendheid van het bekende en hun comfortzone. In de dialoog, die het karakter is van nagenoeg elk gesprek met een leerling, worden vaardigheden getraind. Zo konden de observanten getuigen zijn van een passende sociale interventie door een leerling. Toen zijn werkmaatje een andere leerling iets te nadrukkelijk te kennen gaf dat die wat harder moest praten wanneer hij over zijn project vertelde, legde hij hem een hand op de schouder en zei sussend dat hij dat ook rustiger kon zeggen.

Het begrip '*21^e eeuwse vaardigheden*' en de invulling die er in het onderwijs op dit moment aan gegeven wordt (naast de vier hierboven genoemde ook nog 'kritisch denken', 'probleemoplossend vermogen' en 'communicatie') is niet bij iedereen als zodanig actief bekend, bleek onder andere uit een gesprek met een van de kunstenaars. Maar dat wil niet zeggen dat er niet volop aan gewerkt wordt. In tegendeel, in de structurele beoefening van de dialoog, kan zonder moeite het ontwikkelen van 'communicatie' worden gezien. Op De Zeevaarders betekent dialoog ook het open in contact treden met ouders, de buurt, de ondersteuners, het binnenhalen van de echte wereld in zijn vele verschijningsvormen en daar het contact mee aangaan. Presentaties voor een publiek, ook al is dat de eigen groep, is een vorm van communicatie in optima forma. 'Kritisch denken' en 'probleemoplossen' is wat er permanent in de divergente exploratie van de leervraag wordt geoefend en wat zijn weerslag krijgt in producten waarin veel technisch-materiële en creatieve problemen om een oplossing vroegen en in een theoretische verkenning waarvan kritisch denken (en niets voor lief nemen) de basis vormt. Dit is zelfs zozeer in de onderwijsvisie verankerd en in de praktijk tot uitvoering gebracht dat de leerlingen op deze competenties positief opvallen in het vervolgonderwijs. De ict'er: '... ook de presentaties die ze allemaal doen na een thema. Onze kinderen vallen op bij middelbare scholen doordat ze zo goed kunnen presenteren'.

'Elk kind heeft talent'

Als het over de onderlinge samenhang van kunst- en cultuureducatie en 21^e eeuwse vaardigheden gaat, verwijst de directeur naar de visie/missie van De Zeevaarders: 'Wij staan voor bezielend onderwijs vanuit de Reggio Emilia-pedagogiek. Dat impliceert dus ook hoe we dat willen bereiken. In onze ambitie zitten de 21^e eeuwse vaardigheden'. Door de breed gedragen onderwijsfilosofie structureel voor alle leeftijdsgroepen in te voeren, heeft basisschool De Zeevaarders een keuze gemaakt die doorklinkt in de website, de schoolgids, de schoolinrichting, de pedagogiek, de didactiek, de werkvormen, het curriculum voor de wereld-oriënterende, creatieve, de bewegingsvakken en techniek (voor de zaakvakken is deze ontwikkeling in gang gezet), de professionalisering en in het gezamenlijke taalgebruik en jargon. De woorden divergent, dialoog, leervraag, eigen leerproces, ontdekken, reflecteren, probleem oplossen, kritisch nadenken, alternatieven, samenwerken, presenteren, enz. worden veelvuldig, eenduidig en vanuit de praktijkervaring gebruikt. Er is sprake van een gedeeld semantisch kader. Maar de school ontwikkelt zich door. 'Natuurlijk zijn er ontwikkelingsbehoeften van leerkrachten: loslaten, het experiment aan durven gaan, vertrouwen op jezelf, vaardigheden die lukken in de ene situatie ook in andere vakken durven toepassen', schetst de directeur. 'Divergent denken is wellicht een karaktertrek, niet leeftijdgebonden, sommige mensen hebben het, andere minder, maar je kunt het ook leren'. Dat het leerbaar is beaamt ook de icc'er: 'Ja, gewoon doen. Je hoeft het niet meteen op hoog niveau te kunnen. Gewoon doen, met kleine dingetjes beginnen. Langzaam maar zeker gaat het steeds beter en uiteindelijk gaat het eigenlijk vanzelf'.

Daarnaast is volgens de directeur professionele reflectie van groot belang. 'Dat is dé basis. Je ziet mensen veranderen omdat ze zien dat het werkt'. Wat ze dan zien is volgens de directeur: motivatie van kinderen én opbrengsten. En die ervaring leidt opnieuw tot reflectieve vragen.

In een door de interviewers gepresenteerd overzicht van Hooivelds scholentypologieën (2011) typeren de directeur en de icc'er de school als 'gemeenschapsschool' met enkele kenmerken van de 'ontwikkelingsschool' waar het de zaakvakken betreft. In het curriculum staan ontdekkend leren, reflectie, werken met gehelen en levensechte vraagstukken centraal, en wordt het kunst- en cultuuronderwijs door de school zelf ontworpen en doorlopend (niet incidenteel) uitgevoerd.

Het curriculum is opgebouwd rond thema's en projecten en staat in het teken van betekenisvol leren en de buitenwereld naar binnen halen. Onderwijs is een sociale activiteit waarin samenwerking en diversiteit bijdragen en waarbij eindproducten vanzelfsprekend zijn. De leeromgeving is uitzonderlijk rijk, zowel in materiële zin als voor wat betreft de eigen ontwikkelingsruimte.

Het leerklimaat is veilig en uitdagend, pluriform en tolerant. Er wordt ingezet op respectvolle omgang, gelijkwaardigheid in gesprek en ontplooiingsruimte.

Kunst- en cultuureducatie, de 21^e eeuwse vaardigheden en de schoolvisie zijn nauw met elkaar verweven. De directeur zegt het zo: 'De Reggio Emilia-visie is mooi, maar die moet wel gekoppeld zijn aan de huidige tijd, dus aan de 21^e eeuw en de 21^e eeuwse vaardigheden. Dat sluit overigens mooi aan: samenwerken, elkaar feedback geven, kritisch kijken naar je bronnen, het bespreken daarvan en de begeleiding daarop door leerkrachten'. En elders in het gesprek: 'Ons sterke punt is dat cultuuronderwijs structureel aan bod komt. Het gaat om

brede ontwikkeling ervan uitgaande dat elk kind wel een talent heeft. Ons doel is dit aan te boren, elk kind te laten groeien. Dat laat zich niet altijd even makkelijk op papier zetten, maar dat gaan we wel doen. Overigens jammer dat je het op papier *moet* zetten om het aan te tonen, terwijl het er gewoon is. Maar zo werkt dat nu eenmaal. De uitdaging is dat we ons meer profileren'.

6. Basisschool De Tuimelaar

Door Olga Potters

Bloeiende school

In 1933 werd de kiem voor basisschool De Tuimelaar gelegd. Basisschool De Tuimelaar heeft twee locaties: De Tuimelaar 1 (sinds 1947, 300 leerlingen) en De Tuimelaar 2 (250 leerlingen). Op beide locaties zijn alle leerjaren aanwezig. Deze twee locaties liggen niet ver uit elkaar. De school is gesitueerd in een grootstedelijke omgeving. Voor de school is een krap stenen schoolplein met wat speeltoestellen voor groep 3 tot en met 8, achter de school is een meer groene speelplaats voor de kleuters. In de omgeving van de school zijn vooral gestapelde woningen te zien. Het is wel een 'goede' buurt waar de school staat. De populatie van de school bestaat hoofdzakelijk uit hoogopgeleide en blanke ouders. Sinds enkele jaren is er een enorme toeloop van aanmeldingen. Dit wordt verklaard door het rijke brede aanbod van deze school, waarbij er meer aandacht is voor de totale vorming van kinderen. Vorige week zijn er zelfs 30 leerlingen afgewezen. Deze leerlingen kunnen volgend schooljaar niet starten in de kleuterklas.

Vrijeschool

'Het begrip vrij betekent niet dat het er op school vrij aan toe gaat. Tijdens het ontstaan van het vrijeschoolonderwijs werd met 'vrij' bedoeld dat de vrijescholen onafhankelijk van overheidsbemoedienis waren. Nu, bijna een eeuw later, is er heel wat veranderd. Tegenwoordig is het vrijeschoolonderwijs ook door de overheid geheel als onderwijsvorm geaccepteerd als aan alle eisen die in Nederland aan het onderwijs gesteld worden, wordt voldaan', vermeldt de website. En gaat dan verder: 'Rudolf Steiner (1861 - 1925) is de grondlegger van de antroposofie en het vrijeschoolonderwijs. De kern van de pedagogische inzichten van Rudolf Steiner is zijn opvatting over de ontwikkelingspsychologie van het kind. Hij vond onder andere dat de lesstof in overeenstemming moet zijn met de ontwikkelingsfase waarin het kind verkeert en aan moet sluiten op de behoefte van het kind die uit de betreffende ontwikkelingsfase voortkomt. Op De Tuimelaar wordt er gewerkt met de antroposofische uitgangspunten van Rudolf Steiner. De vrijeschoolpedagogiek en de antroposofie zijn dan ook de belangrijkste inspiratiebronnen voor basisschool De Tuimelaar'. De school heeft een vrij uitgebreide website waar ook achtergrondinformatie over de antroposofie te lezen is.

De Tuimelaar 1

De interviews en de observatie zijn op De Tuimelaar 1 gehouden. Deze verslaglegging heeft dan ook betrekking op deze locatie. Hier zijn zes kleuterklassen en er is een enkele stroom groep 3 tot en met 8 (dit wordt klas 1 tot en met 6 genoemd). Het personeel bestaat uit een schoolleider, een conciërge, drie administratief medewerksters, een zorgteam van vier personen, een vakleerkracht euritmie, muzikale ondersteuning voor euritmie door een harpist en een pianist, twee gymnastiekdocenten, een ib'er, drie rt'ers en een muziektherapeut. Een leerkracht gaat op De Tuimelaar in principe zes jaar met de klas mee, van de eerste klas (groep 3) tot en met de zesde klas (groep 8). In de praktijk is dit niet altijd het geval. Soms gaat een leerkracht ook drie jaar mee met een groep, of door onvoorziene omstandigheden korter.

Vertelstof

De basisschool De Tuimelaar wil kinderen gedurende hun opvoeding op school aanspreken in hun hoofd, hart en handen. Kinderen worden in hun totaliteit gezien en niet als een vat dat je moet vullen met informatie. Zo wordt de hele mens aangesproken en niet enkel het cognitieve gedeelte. Er wordt herkenning gevonden in het bildungsonderwijs. Bildung wordt gezien als persoonlijke ontwikkeling en zelfontplooiing. 'Via de kunst en het kunstzinnige onderwijs wordt getracht een ingang bij het kind te vinden waardoor het kind tot deze persoonlijke ontwikkeling komt', aldus de schoolleider.

Het onderwijs dat geboden wordt, is gebaseerd op de antroposofie. Dit komt tot uiting in hoe er naar kinderen gekeken wordt. Zo wordt het onderwijs aangepast aan hetgeen de kinderen volgens de antroposofie aan toe zijn. Dit gebeurt onder andere door elk jaar andere vertelstof aan te bieden die aansluit bij de ontwikkelingsfase van het kind. Deze vertelstof wordt als een belangrijk element van cultuuronderwijs gezien, maar ook als persoonlijke vorming. Kinderen kunnen zich met de verhalen identificeren en zich hier dus door ontwikkelen. Met de vertelstof probeert basisschool De Tuimelaar 'de archetypische laag van het kind te bereiken'. Hiermee wordt bedoeld dat de vertelstof archetypische beelden levert van de ontwikkeling die de mens door maakt, legt de schoolleider uit. Honderd jaar geleden is dit leerplan bedacht, maar de verhalen die hierin beschreven staan worden nog steeds als relevant gezien. Het enige verschil in ontwikkeling van kinderen dat opgemerkt wordt, is dat sommige ontwikkelingen nu eerder optreden. Hierbij wordt als voorbeeld de pubertijd genoemd. Toch blijft het originele leerplan gehandhaafd. Het wordt nog steeds als passend bij de ontwikkeling van kinderen gezien.

De schoolleider: 'Het onderwijs dat we hier bieden komt voort vanuit de antroposofie, dat is hoe we naar kinderen kijken. Bij de antroposofie is een aantal dingen belangrijk. Ten eerste is dit het laten aansluiten van het onderwijs bij de ontwikkelingsfase van het kind. Concreet gebeurt dit doordat de vertelstof aansluit bij de ontwikkelingsfase van het kind. Zo leren kinderen de letters en lezen aan de hand van de sprookjes in de eerste klas (groep 3). Hierbij wordt echt het hart aangesproken. In de tweede klas ziet het kind de eerste randjes aan de mooie wereld komen en krijgt het kind steeds meer het besef hoe de wereld in elkaar steekt. Hierbij horen de fabels waarbij mensen dierlijke eigenschappen krijgen toebedeeld. In de derde klas zijn de kinderen acht of negen jaar en dan staan de verhalen uit het oude testament centraal. En ook de ambachten komen dat jaar aan bod, dus de glasblazer, de schoenmaker, de broodbakker en al dat soort ambachten. Wat ik net zei over bildung, ja, dat komt daar helemaal in terug. Hierdoor kunnen kinderen een beeld vormen over hoe het in elkaar zit. Ze kunnen zich met de vertelstof identificeren. In de vierde klas komt bij de kinderen voor het eerst het besef dat ze er eigenlijk alleen voor staan. Dit gaat gepaard met veel strijd in zichzelf maar ook onderling in de klas. De vertelstof van dit jaar zijn de Noorse mythologieën. Dit zijn eigenlijk gruwelijke verhalen met veel moord en doodslag en dit past heel goed bij de psychologische ontwikkelingsfase van de kinderen in de vierde klas. In de vijfde klas komt de harmonie weer terug en dan worden de verhalen van de Grieken verteld. In de zesde staan de Romeinen centraal. Dan willen de kinderen gewoon weten hoe het zit, van A naar B, rechtdoor. Ze willen in discussie met je, het debat staat dan centraal. Zo zie je dat verschillende facetten van de mensheid terugkomen in het leerplan. Vroeger waren we één school en begon je bij de kleuters en ging je helemaal door ook op de middelbare school tot je achttiende. Ook het leerplan met de vertelstof liep door. Zo worden in de zevende, de brugklas, de verhalen van de ontdekkingsreizigers verteld. En ook deze verhalen passen precies bij de ontwikkelingsfase van het kind. Het kind gaat in de brugklas voor het eerst de

grotere wereld ontdekken. En ook de volgende jaren wordt de vertelstof afgestemd op de ontwikkelingsfase van het kind.'

Deze opbouw in vertelstof wordt door elke vrijeschool aangehouden. Bij deze vertelstof wordt over het algemeen geen verbinding gelegd met het nu. Dat is iets wat in het kind zelf moet gebeuren. Enkel in de zesde klas wordt er, nadat het debatteren van de Romeinen besproken is, meegedaan met een debatwedstrijd. Dit jaar ging deze over de 'Bad-, bed- en brooddiscussie' die hier in de stad heel actueel was. Toen werd de inhoud van de vertelstof expliciet naar het hier en nu getrokken. Naast de vertelstof zijn er tal van kenmerken van het onderwijs te noemen die voortkomen uit de antroposofie.

Periode-onderwijs

Op basisschool De Tuimelaar wordt gedeeltelijk concentrisch en gedeeltelijk lineair gewerkt. Vanaf de eerste klas is de eerste 1,5 uur van de dag het periode-onderwijs. Vier weken staat een vak centraal en binnen dit vak een thematiek. Zo is er bijvoorbeeld een plantkundeperiode waarin de bouw van de plant onderwezen wordt. 'In zo'n periode kan het kind vanuit zijn eigen interesse gaan leren en zich in een vak verdiepen', legt de schoolleider uit. De website wijst ook op de differentiatie: 'Aan het einde van de periode hebben de leerlingen, naar vermogen, dezelfde doelen behaald, maar de wegen naar die doelen zijn gedifferentieerd.' De planning van de inhouden van de periodes in de loop van de jaren ligt vast. De schoolleider verwoordt het curriculum op basisschool De Tuimelaar als volgt:

'In de ochtend wordt er gestart met periode-onderwijs. Vier weken hebben de kinderen een vak centraal staan van halfnegen tot tien uur. Dit kan plantkunde zijn, of aardrijkskunde of geschiedenis, noem maar op. De kinderen duiken dan echt in de stof van de periode. Dit zie je ook aan het lokaal. Dit is heel concentrisch werken. Er zijn wel doelen maar er is geen methode. Het is aan de leerkracht om vorm te geven hoe de periode eruitziet. Hierbij wordt er naar veel factoren gekeken: hoe ging het vorig jaar? Wat past bij de groep? In het periode-onderwijs worden alle gebieden van het kind aangesproken, het kunstzinnige, maar ook het denken/weten en het handelen/doen. Vervolgens is er tussen de twee pauzes een meer lineair gedeelte. Hierbij worden de taal- en rekenvaardigheden echt ingeoeffend. Na de pauze in de middag hebben we echt het kunstzinnig onderwijs, schilderen, tekenen en handenarbeid. Idealiter is dit elke dag zo. Door praktische en organisatorische aspecten (zoals beschikbaarheid van een gymdocent) lukt dit echter niet altijd. En we willen hier heel veel. We willen bijvoorbeeld ook Duits en Engels aanbieden en dit soort dingen doorkruisen het ideale plaatje soms. Maar het duidelijkste concentrische onderwijs is het periode-onderwijs en hierbij past het beeld van een steen die in het water geworpen wordt met alle cirkels die eromheen ontstaan. En bij het taal- en rekenonderwijs hoort het lineaire, stapsgewijze onderwijs.'

Eigenheid

Gedurende de observatie hebben de interviewers meer zicht gekregen op het pedagogisch handelen in de klas en school. Er zijn basisregels die gehanteerd worden in de klas en in de school. Er wordt een bepaalde respectvolle omgang van eenieder verwacht. Hierin neemt de leerkracht ook een voorbeeldrol op zich. Zo zagen we gedurende de observatie in de vijfde klas, dat de leerkracht alle kinderen persoonlijk een hand geeft en goedemorgen wenst. Dit

persoonlijk contact wordt als belangrijk gezien. Er wordt afgestemd op verschillende situaties en kinderen, maar de aanpak oogt groepsgericht en is op vaste regels gestoeld. Er wordt meegedaan met het project 'De vreedzame school'. Hierin wordt ook inspiratie voor de pedagogische omgang met kinderen gezocht. Bij het pedagogisch handelen wordt in een gesprek gedurende de observatie genoemd dat kinderen in hun eigenheid gerespecteerd worden. Het pedagogisch handelen kan tussen conformistisch en non-conformistisch getypeerd worden. Er is een vast pedagogisch kader waaruit gewerkt wordt. Er zijn echter ook gesprekken met de kinderen die als waarde-onderhandeling gezien kunnen worden.

Kijkdoospiramide

De organisatie is in grote lijnen groepsgericht. Het periode-onderwijs wordt bijvoorbeeld bedacht voor de groep. Van 'plus'-leerlingen (sterke leerlingen) wordt binnen dit groepsaanbod meer verwacht. Dit 'meer' kan een uitgebreidere tekst, meer tekeningen in het periodeschrift of een verdieping van de informatie zijn. Het onderwijs is sterk leerkrachtgestuurd. Dit was ook duidelijk te zien tijdens de observatie. Zo gaf de leerkracht zelf feedback op werk van enkele kinderen in plaats van bijvoorbeeld dat zij kinderen op elkaars werk feedback liet geven. Ook de opdrachtstelling geeft weinig ruimte voor verschillende interpretaties.

De leerlingen gaan een kijkdoospiramide maken. Elke zijde van de piramide wordt een kijkdoos die een gedeelte van de weg van de thee laat zien. 'Kijk zo zou het eruit kunnen zien, dit gaan jullie maken', zegt de leerkracht. Er staat vast hoe deze piramide gevouwen moet worden. De leerkracht geeft nog wat informatie over thee. Vandaag moeten de kinderen werken aan de eerste twee vakken van de kijkdoospiramide: 'de theeplant op de theeplantage' en 'de landen waar thee verbouwd wordt'. De leerlingen werken in tweetallen of alleen en mogen dit zelf beslissen. Ze moeten eerst informatie opzoeken. Dit doen ze met behulp van gegeven informatiebronnen; de atlas en twee stencils. Hierbij wordt geen computer gebruikt.

'Volgende week gaan jullie starten met je eigen product. Denk vast na over welk product je wilt kiezen'. Een leerling vraagt of je ook een eigen manier van presenteren mag kiezen. Daar moet de leerkracht nog even over nadenken (observatie).

De leerkracht bepaalt wat er gedaan wordt en ook voor een groot gedeelte hoe dit gedaan wordt. Kinderen werken aan vooropgestelde doelen. De groepsgerichte organisatie komt ook sterk naar voren in de vorm van het samen beleven van bijvoorbeeld de jaarfeesten maar ook rituelen gedurende de schooldag. Zie onderstaand citaat van de schoolleider.

'We vieren hier uitgebreid de jaarfeesten en dit doen we met veel zingen. De jaarfeesten geven structuur aan het jaar. En bijvoorbeeld in de herfst is er het Michaelsfeest en dan staan we met z'n allen in de hal, kinderen, ouders, leerkrachten en zelfs een piano persen we dan naar binnen. Dit kan eigenlijk niet omdat het erg krap is, maar we doen het en dan speelt een ouder piano en zingen we met z'n allen strijdlieden. De Michaelstijd gaat gepaard met een beweging naar binnen toe, we gaan onze eigen draak verslaan. Het is waanzinnig. Als je het eerste kwartier van de dag zo begint, zo samen zingt, dan heb je de rest van de dag vleugels. Het raakt iedereen, ook ouders. Ook de andere feesten vieren we uitgebreid en samen met veel zingen, Sint Maarten en Kerst bijvoorbeeld. In de adventstijd is de school helemaal donker, enkel wat kaarslichtjes zijn eraan en dan is er een ouder aan het musiceren. Iedereen

gaat dan in stilte naar binnen. Dat is zo prachtig. Het gaat dan om het diepe ervaren. Kinderen kunnen hier nog luisteren, kunnen nog stil worden. Stilte is een wezenlijk onderdeel van ons onderwijs.'

Bij de observatie viel de groepsgerichte aanpak op, zie observatiefragmenten hieronder:

8:20 De dag begint om 8:20 in de lerarenkamer. Iedereen staat in een kring en één leerkracht leest een spreuk voor, een andere leerkracht reageert hier inhoudelijk op. Bij navraag wordt verteld dat dit elke dag zo gaat.

8:30 Er wordt gestart met tien minuten stil lezen. 'Ik kom langs om je een hand te geven, wie naar de bieb wil mag dat'. De opstelling van de tafeltjes is twee aan twee, dit oogt klassikaal, het is een ruim lokaal. Er hangen tekeningen en schilderijtjes aan de muur. Er is een krijtbord en er zijn twee computers die niet aanstaan. De klas leest muisstil.

8:45 De leerkracht zegt dat eenieder zijn boek op moet ruimen. De kinderen gaan vervolgens uit zichzelf achter hun stoel staan. De kinderen zeggen uit hun hoofd een spreuk op (Ik zie rond in de wereld). Hierna volgt een bodysound oefening, 'Boem snap clap boemboem snap clap snap boem snap clap boemboem snap ssshhh'. Terwijl deze tekst opgezegd wordt, allemaal tegelijkertijd, wordt er een klap- en stampritme uitgevoerd.

Samenvattend kan gesteld worden dat basisschool De Tuimelaar zich beweegt tussen een 'neoklassikale' school en een gemeenschapsschool. Neoklassikaal gedurende het lineaire gedeelte van het onderwijs en ook wat betreft de groepsgerichte aanpak, een gemeenschapsschool wat betreft het samen vieren van de jaarfeesten en het concentrische periode-onderwijs.

Een 'eigen' vorm van cultuureducatie doordrenkt de school

Cultuureducatie wordt breed opgevat en krijgt veel aandacht op basisschool De Tuimelaar, beamen zowel de schoolleider als de ict'er. Zo wordt de vertelstof die per klas centraal staat aangedragen als cultuureducatie. Dit wordt als een vormende activiteit gezien, Bildung voor de leerlingen. Naast deze vertelstof worden er vaklessen gegeven op het gebied van muziek, schilderen, tekenen, vormtekenen, handvaardigheid en euritmie. De geleerde technieken uit de vaklessen komen terug gedurende het periode-onderwijs. Een van de kunstzinnige verwerkingen gedurende het periode-onderwijs is het periodeschrift waarin veel geschreven en getekend wordt. Een periode per jaar is de toneelperiode, waarbij er een toneelstuk gerepeteerd en uiteindelijk voor de ouders opgevoerd wordt. Verder is zingen heel belangrijk op basisschool De Tuimelaar. Zowel met de klas als met de school wordt er veel gezongen, bijvoorbeeld bij het vieren van de jaarfeesten. Ook is er een schoolkoor voor klas 4, 5 en 6. Dit schoolkoor repeteert wekelijks. Tenslotte worden er gedurende de dag vele momenten aangegrepen om even een met muziek en bewegen bezig te zijn. Zo zagen de interviewers bijvoorbeeld een bodysound-spelletje in de vijfde klas. De ict'er vertelde dat dit spelletje of een ander klap- en stampspelletjes een vast onderdeel van de lessen vormt.

Natuurlijk

Bij de kunstzinnige verwerkingen en kunstvaklessen wordt er hoofdzakelijk met natuurlijke materialen gewerkt (hout, wol, katoen, waskrijt, etc.). Niet elke visuele uiting wordt als

gelijkwaardig en wenselijk gezien. Zo wordt er aangestuurd op tekenen als medium en wordt het gebruik van bestaande plaatjes niet zo gewaardeerd. Ook is er bij de werkstukken een zekere uniformiteit te bespeuren. Er staan bijvoorbeeld door de kinderen gemaakte vliegers voor het raam. Deze vliegers zijn allemaal van bamboe met vliegerpapier en hebben allen een ruitvorm. Zo'n opdracht lijkt soms meer op een techniekopdracht dan op een beeldende opdracht omdat de leerlingen weinig ruimte hebben om er hun eigen vorm aan te geven. Bij muziek gaat het ook om een bepaald soort muziek en wordt er enkel met echte instrumenten en akoestisch gewerkt. Er wordt geen gebruik gemaakt van geluidsdragers, geen cd, radio of internetfilmpjes. Invloeden die voortkomen uit de huidige moderne maatschappij met al zijn mogelijkheden op het gebied van materialen en technieken worden maar mondjesmaat toegelaten in de school.

Het gaat bij de culturele en kunstzinnige activiteiten om het ervaren met elkaar. Het ervaren van het samen zingen, het ervaren van de vertelstof, het ervaren van hoe kleuren vermengen in een nat-in-nat schilderij. Er zijn geen vakleerkrachten, behalve voor euritmie. Er wordt echter wel door een leerkracht die bijvoorbeeld veel affiniteit met handvaardigheid heeft, ook in andere klassen handvaardigheid gegeven. Zo wordt er aangesloten bij de kwaliteiten van leerkrachten. Er is voor de kunstvakken een leerlijn beschreven die geldt voor alle vrijescholen. Hier wordt wel naar gekeken, maar zeker niet wekelijks. 'Er worden geen kunstmethodes gebruikt, maar er wordt bijvoorbeeld in een vormtekenboek gekeken om inspiratie op te doen voor een les. Dit is dus een bronnenboek om op lesideeën te komen. De leerkracht bedenkt zelf de activiteiten en lessen. Wel wordt er hierbij naar de lessen van voorafgaande jaren gekeken', vertelt de icc'er.

Naast de vaklessen, de schoolbrede activiteiten en het periode-onderwijs worden er ook bezoeken gebracht aan culturele instellingen. Dit gebeurt met behulp van de financiële steun van het 'gemeentelijk voucher systeem'. Deze bezoeken aan culturele instellingen (schouwburg, concertgebouw, glasblazer, etc.) worden alleen uitgevoerd als deze aansluiten bij de leerstof. De icc'er geeft de informatie vanuit culturele instellingen door aan de leerkrachten, de leerkrachten beslissen welke bezoeken er ingepland worden.

Evenwichtige persoonlijkheden

Er wordt niet rechtstreeks aan generieke vaardigheden gewerkt met kunst- en cultuureducatie. De cultuureducatie wordt ingezet voor de algemene vorming (Bildung) van de leerlingen, zonder deze concreet te benoemen. De 'grote' verhalen uit onze geschiedenis (Grieken, Romeinen, Fabels, Noorse Mythologie, sprookjes etc.) worden uit het hoofd verteld. Door dit uiteenzetten met de vertelstof door de kinderen wordt getracht een vorming in gang te brengen die helpt om het nu beter te kunnen begrijpen en de kinderen uit te laten groeien tot evenwichtige persoonlijkheden. Er wordt getracht door dit soort onderwijs de kinderen gevoeliger te maken voor kunstzinnige ervaringen en hen zo meer bij zichzelf te kunnen laten komen zodat er meer balans is bij de kinderen tussen doen, willen en denken. Bij cultuureducatielessen en dan met name bij de kunstvaklessen wordt er wel veel aan technische vaardigheden en kunstvaardigheden gewerkt. Zo leren alle kinderen bijvoorbeeld breien, blokfluiten, houtbewerken, schilderen, tekenen, hele stukken tekst uit hun hoofd leren bij toneellessen, de terminologie bij koor, etc. Deze vaardigheden worden hoofdzakelijk gedurende de kunstvaklessen aangeleerd, maar komen ook terug in bijvoorbeeld het periode-onderwijs. Zo maakt elk kind gedurende het periode-onderwijs een periodeschrift waarin de leerstof ook beeldend en creatief schrijvend verwerkt wordt.

Zingen en muziek wordt als heel belangrijk gezien. Er wordt dan ook heel veel gezongen gedurende de dag met de kinderen. Dit gebeurt gedurende het periode-onderwijs, maar er is bijvoorbeeld ook een schoolkoor (klas 4 t/m 6).

Elk jaar vanaf de eerste klas is er een toneelperiode van vier weken. In deze toneelperiode wordt er een toneelstuk uitgewerkt met de hele klas. Dit zijn 'serieuze' toneelstukken met een verhaal dat aansluit bij de vertelstof, zoals het verhaal van Mozes uit het oude testament in de derde klas of een toneelstuk over Odysseus in de vijfde klas. Deze toneelstukken worden compleet met kostuums en decor voor de ouders opgevoerd.

Bijzondere vakken

Op elke vrijeschool en dus ook op basisschool De Tuimelaar worden de vakken vormtekenen en euritmie onderwezen. Deze vakken komen voort uit de antroposofie.

Vormtekenen wordt door de schoolleider uitgelegd:

'Vormtekenen is een bepaalde vorm van tekenen. Het brengt kinderen in een bepaalde stemming. Een eenvoudig voorbeeld is het tekenen van een lemniscaat, compleet met de ene lijn over de andere lijn bij het kruispunt van de lijnen. Tekenen dat maar eens. En dan kan je nog hele ingewikkelde vormen maken met allerlei lussen die dan wel een symmetrie hebben. Het gaat heel erg om waarnemen, bijvoorbeeld; welke lijn gaat bovenover en welke lijn gaat onderdoor. Dat is heel wat anders dan vrij tekenen.'

Euritmie. Euritmie is een bewegingskunst waarbij er bepaalde patronen en bewegingen gemaakt worden. Euritmie is eigenlijk een combinatie van bewegingsonderwijs en kunstonderwijs, is op de website te lezen. De schoolleider verduidelijkt:

'Ja, euritmie geven we hier ook op school. Dat is eigenlijk het meest spirituele vak dat we hier geven. De meester die het geeft is een oude flamencoleraar. Hij werkt heel veel met ritmes. Er worden ook allerlei vormen gelopen. Op piano- of op harpmuziek. Je kan daar eigenlijk niet bij denken als je dat doet. Er wordt echt een andere laag aangesproken. Je moet hierbij heel goed kunnen luisteren naar de muziek, ja het is eigenlijk heel bijzonder. Je hoopt dat kinderen er evenwichtig van worden omdat er iets anders wordt aangesproken dan de andere momenten op school. Je hoopt dat ze iets los kunnen laten. Iets toe kunnen laten. Dat ze er muzikaal gezien gevoeliger van worden en dat in hun lijf voelen. Ze moeten heel goed op de ander letten. Je maakt vormen waarbij je doorsteekt en kinderen elkaar om en om moeten kruisen. Bij de lagere klassen is het meer een geleide fantasie. Er wordt een verhaal verteld en de leraar en de leerlingen beelden dit uit. Euritmie is echt een vrijeschoolvak. Dit kunnen we alleen maar doen door ook een ouderbijdrage te vragen op deze school. Dit zijn dingen die niet door het rijk worden gefinancierd.'

Euritmie vraagt samenwerking van je lichaam en je hart en die wordt als de kwaliteit van euritmie aangedragen. De schoolleider hoopt dat kinderen evenwichtig en ontvankelijk worden van euritmie, dat ze er muzikaal gezien gevoeliger van worden en dat ze meer in hun lijf komen. Dit gebeurt omdat er bij euritmie iets anders wordt aangesproken dan bij andere vakken.

Vouchers en ouders

Vrijeschoolonderwijs kan niet bestaan zonder cultuureducatie en de kunstvaklessen. Het is een cruciaal en geïntegreerd onderdeel van het lesprogramma. Het draagvlak voor cultuureducatie is dan ook groot op basisschool De Tuimelaar. Van alle docenten wordt verwacht dat ze cultuureducatie ondersteunen omdat het samenvalt met de visie op onderwijs van basisschool De Tuimelaar.

Er in de gemeente een voucherbank (ondergebracht bij de externe culturele instantie Mocca). Iedere school krijgt vijfduizend euro bovenop de rijkstoelage van €11,50 per leerling om te besteden aan culturele activiteiten en uitstapjes. 'Zo gaat bijvoorbeeld de derde klas naar een glasblazerij, naar het Rijksmuseum en naar een molen. Deze uitstapjes worden alleen gedaan als ze aansluiten bij de leerstof van de klas. In de stad zijn er heel veel mogelijkheden, er is veel aanbod. Basisschool De Tuimelaar heeft de standaard best wel hoog liggen en de activiteit moet wel iets toevoegen aan het onderwijs. Ook wordt er met de ouders samengewerkt. Onder de ouderpopulatie zijn veel creatieve mensen en ook veel professionele kunstenaars. Van deze expertise wordt ook gebruik gemaakt als deze aansluit bij de lesstof. Deze komen dan in de klas iets laten zien of een klas gaat bijvoorbeeld op bezoek bij een bedrijf van een ouder. Of dit gebeurt is niet vastgelegd in het leerplan. Dit ligt meer bij individuele leerkrachten. En er is al een groot aanbod op school. Het externe aanbod moet aansluiten bij de leerstof en echt iets toevoegen aan het onderwijs en van een hoogstaand niveau zijn', vult de icc'er aan. Uit het interview blijkt verder dat de icc'er vooral degene is die het externe aanbod bekijkt en doorsluis naar de leerkrachten waar dit van toepassing voor is. De icc'er stuurt dus niet de inhoudelijke interne vormgeving van het cultuuronderwijs aan, maar onderhoudt ook de contacten met externe culturele organisaties. Zij is het eerste aanspreekpunt voor deze organisaties. In de gemeente is het aanbod groot, er komt veel materiaal binnen en de icc'er kijkt voor wie dat geschikt is. Zij kijkt ook mee hoe de hiervoor genoemde vouchers ingezet kunnen worden.

21^e eeuwse vaardigheden

De schoolleider vertelt dat zij denkt dat doordat de toekomst in de 21^e eeuw onzeker is, kinderen veel zelfvertrouwen nodig hebben om deze onzekere toekomst tegemoet te kunnen treden. Zij denkt dit te kunnen doen door de kinderen mee te geven dat het goed is wie ze zijn. De schoolleider verwoordt dit als volgt:

'Wij denken dat je kinderen vooral heel veel vertrouwen en zelfvertrouwen moet meegeven. Dat ze door het onderwijs en door de opvoeding een beeld hebben wat ze hier komen doen op aarde. En een kind van zes jaar een toets laten doen en dan vertellen 'Het is niet voldoende, je hebt een D gescoord'. Dat is niet goed. Dat is het meest stompzinnige wat je kunt doen. Ook wij nemen Cito-toetsen af, maar dat is dan meer voor de leerkracht, zijn er gaten in de leerstof? Moet ik als leerkracht bepaalde facetten van de lesstof nog extra uitdiepen? Wij gaan er heel zorgvuldig mee om naar de kinderen en willen dit eigenlijk zo ver mogelijk weg houden bij hen. Maar dit is ook lastig. Ook met ouders is het lastig. Ouders komen bij mij en zeggen: 'Oh mijn kind heeft een D, kunnen we niet beter bijles regelen?' Wat dat betreft klopt het niet erg in veel huidige onderwijssituaties. Het enige wat je nodig hebt als kind is vertrouwen. Dat het goed is wie je bent. Helemaal. En dat je niet als kind er steeds mee geconfronteerd wordt waar je nog niet bent, wat je nog niet kan.'

In de 21^e eeuw is het belangrijk dat je goed gebruik kan maken van je creativiteit, volgens de schoolleider. Deze creativiteit wordt op deze school gedefinieerd met het gebruiken van je fantasie. Het vrijeschoolonderwijs op basisschool De Tuimelaar lokt kinderen dan ook uit om hun fantasie te gebruiken. Ze ziet dat als volgt:

‘Wat verder belangrijk is voor de 21^e eeuw is het goed gebruiken van de creativiteit, van de fantasie. Bijvoorbeeld bij ons kleuteronderwijs worden er materialen aangeboden waar de kinderen zelf iets van kunnen maken. Zo zijn er planken, blokken en lappen en binnen de kortste keren staat er een schip in het kleuterlokaal. Kinderen ervaren aan het materiaal wat het is. We zijn steeds op zoek naar echte ervaringen voor de kinderen. Daarom hebben we echte houten blokken, maar ook glazen kralen. Zo krijgen de kinderen echte ervaringen met verschillende materialen mee. In de kleuterklassen zie je dat, het is zo rijk, warm. Het gaat niet om schoon, tl-licht, enz. Dat is niet het belangrijkste voor kinderen.’ En verzucht dan: ‘Het is hierdoor wel een worsteling voor ons omdat onze beslissingen soms haaks staan op hoe er heden ten dage met het onderwijs wordt omgegaan.’

Er wordt steeds getracht ‘echte’ ervaringen mee te geven aan de kinderen. Hiermee wordt bedoeld dat er weinig gebruik gemaakt wordt van bijvoorbeeld plastic en digitale middelen, maar dat er met pure natuurlijke materialen en het eigen lichaam gewerkt wordt. De definitie van creativiteit zoals die in de literatuurstudie van D21 gehanteerd wordt, wordt minder herkend binnen het onderwijs op basisschool De Tuimelaar. De D21-definitie legt meer nadruk op zelf nieuwe inzichten ontwikkelen, divergent denken, kunnen denken buiten de gebaande paden en risico’s durven nemen. Kinderen bedenken op basisschool De Tuimelaar niet zo snel zelf een lied maar doen wel veel ervaringen op met zingen en liederen en dit gebeurt op een hoogstaand muzikaal en technisch niveau. Deze parallel kan naar al de kunstvakken getrokken worden. Zo ontstaan ook bij het beeldende werk veel soortgelijke creaties waarbij er een voorbeeld gevolgd wordt en er een beperkte ruimte is voor een persoonlijke invulling van het werkstuk. Het is vooral het ambachtelijke gedeelte van het kunstonderwijs dat meer aandacht krijgt.

Mondjesmaat

Ict is heel weinig aanwezig in de school. Er wordt geprobeerd een beeldschermvrije omgeving te creëren. Zo zijn er geen digiborden en moeten leerlingen hun smartphone inleveren gedurende de dag. *Social mediagebruik* wordt zeker niet gestimuleerd, maar komt toch wel de klas in, en als er incidentjes tussen kinderen zijn gebeurt het op dit medium. Er wordt op dit moment gekeken wat er de school in gehaald moet worden op ict-gebied. De omgang met de grote hoeveelheden informatie die op de kinderen afkomt wordt als probleem ervaren, volgens de directeur. ‘Er wordt wel ingezien dat hier misschien stappen in gezet moeten worden en dat er ooit ook bijvoorbeeld digiborden zullen komen. Alles wat op dit vlak gebeurt, zal echt een toegevoegde waarde voor het onderwijs moeten bieden. Maar of, en zo ja, hoe dit een plek in het onderwijs krijgt moet nog bekeken worden. Er wordt in teamvergaderingen over gesproken en dan wordt de noodzaak gevoeld het op te pakken. De meningen zijn echter wel verdeeld’, geeft ze aan.

Voor het lineaire gedeelte van het onderwijs worden er mogelijkheden voor een digibord gezien. Gedurende de observatie zagen de interviewers dat er in de klas wel twee computers staan maar deze werden niet ingezet. De schoolleider plaatst ook zelf vraagtekens bij de

'lieve en beschermende' omgeving die gecreëerd wordt door invloeden van buitenaf maar mondjesmaat toe te laten. Is dit wel passend voor een opgroeiend kind in de huidige maatschappij? Er vindt nu een dialoog plaats waarin gekeken wordt hoe ict echt ondersteunend voor het vrijeschoolonderwijs en het kind op basisschool De Tuimelaar ingezet kan worden.

De populatie van basisschool De Tuimelaar is wit en hoogopgeleid. Dat wordt als jammer gezien. Het blijkt moeilijk het vrijeschoolconcept buiten deze groep te verkopen vooral ook omdat er christelijke elementen in het onderwijs zitten. De schoolleider vertelt hierover:

'Onze populatie is wit en hoogopgeleid en dat is absoluut geen afspiegeling van de maatschappij. Dat vinden we ook jammer. We hebben verschillende initiatieven gehad om ook andere doelgroepen te bereiken. Maar het is toch een moeilijk verkoopbaar concept, het vrijeschoolconcept. Je moet er warm van worden vanbinnen. Van oorsprong is het gebaseerd op de christelijke traditie, en ook dat schrikt af. In de uitwerking die het nu heeft is eigenlijk juist de natuur veel dominanter aanwezig dan het christelijk geloof, maar dit is wel moeilijk om naar buiten toe te verkopen. Ik zie de God waar hier weleens over gepraat wordt ook als liefde. Mensen met een andere geloofsovertuiging zien vooral het christelijke in ons onderwijs terwijl het voor mij veel universeler dan dat is. Ik zie bijvoorbeeld de verhalen uit het oude testament als universele volksverhalen en zo ook het kerstverhaal. Het lijkt wel of al die verhalen in ons leven. Zo makkelijk pakken de kinderen het op.'

Afstemmen op elkaar

De sociale vaardigheden krijgen veel aandacht binnen basisschool De Tuimelaar. Zowel door het samen beleven van veel activiteiten als ook in het sturen op sociaal wenselijk gedrag. Bij bijvoorbeeld toneel komen de sociale vaardigheden nadrukkelijk naar voren. Ondanks dat het onderwijs sterk klassikaal is ingericht, zijn er toch veel samenwerkingsmomenten ingebouwd. Ten eerste gaat de leerkracht zes jaar met de kinderen mee wat ervoor zorgt dat er nauwgezet samengewerkt wordt met kinderen en ouders. Ook in de klas wordt er veel samengewerkt tussen kinderen, bijvoorbeeld bij het periode-onderwijs. Opdrachten worden dan geregeld in tweetallen uitgevoerd. De keuze van het samenwerkingsmaatje wordt soms door de leerkracht en soms door de leerlingen zelf bepaald, blijkt uit gesprekjes met leerlingen gedurende de observatie. Ook bij kunstzinnige en culturele activiteiten wordt er geregeld samengewerkt met de hele klas, zoals bij het pinksterfeest (samen in een choreografie linten vlechten rond een boom) of bij euritmie. Deze vormen van samenwerken zijn wel groepsgericht: samen iets neerzetten waarbij je in je gedrag af moet stemmen op elkaar.

Via cultuureducatie naar de 21 eeuwse vaardigheden

Onder cultuureducatie wordt op basisschool De Tuimelaar onder andere de vertelstof, de 'grote verhalen uit het verleden', geschaard. Deze verhalen hebben volgens de visie van de school een vormende werking voor de kinderen waardoor zij zich op allerlei persoonlijk terrein ontwikkelen. Het zijn in wezen archetypische verhalen die symbool staan voor de ontwikkeling die het kind door moet maken. Naast deze vormende werking kunnen de verhalen ook gebruikt worden om huidige problematiek aan te pakken. Dit gebeurt echter niet letterlijk. Er wordt geen parallel getrokken met het nu. Er wordt echter wel aangevoerd dat er geput wordt uit de verhalenrijkdom uit het verleden om het nu te kunnen begrijpen.

Het is bijvoorbeeld goed om te weten waar debatvaardigheden vandaan komen, waar het ooit gestart is en hoe zich dat ontwikkeld heeft voordat kinderen zelf gaan debatteren. Er wordt gedacht dat de rijke verhalen en het bildungsdenken een basis kunnen bieden waardoor kinderen beter (ethische) keuzes kunnen maken en deze keuzes ook moreel kunnen onderbouwen. 'De 21^e eeuwse vaardigheden hebben verankering nodig in datgene wat achter ons ligt', volgens de schoolleider. Naast de vertelstof spelen de kunstvaklessen een grote rol binnen de cultuureducatie. Gedurende de kunstvaklessen wordt er met natuurlijke materialen en akoestische instrumenten gewerkt en staat een hoogstaand technisch/ambachtelijk niveau centraal. Ook speelt het gezamenlijke aspect van samen zingen, samen toneelspelen en samen euritmie beoefenen een grote rol. Tenslotte wordt er samengewerkt met externen, maar het eigen leerplan en de eigen visie is hierbij leidend. Enkel als het aanbod echt iets toevoegt aan het leerplan wordt hier gebruik van gemaakt. Door de extra subsidie van de gemeente is het mogelijk van het aanbod van externen gebruik te maken. Ook betalen de ouders extra bijdragen. Met dit geldt wordt het interne aanbod verrijkt zoals het gebruik van kwalitatief goede (natuurlijke) materialen en een vakdocent euritmie.

Bij *creativiteit* gaat het op basisschool De Tuimelaar om het ontwikkelen van de fantasie van de kinderen door de vertelstof, de ruwe natuurlijke materialen en de technieken die aangeleerd worden. Dit is een andere definitie van creativiteit dan in het theoretisch kader van het onderzoek D21 geformuleerd is.

Ict-vaardigheden worden niet bewust gestimuleerd door kunst- en cultuureducatie.

Bij de *sociale en culturele vaardigheden* ligt de nadruk op de sociale vaardigheden. Zowel euritmie, muziek en toneel zijn bij uitstek geschikt om aan de sociale vaardigheden te werken. De culturele vaardigheden krijgen een plek doordat kinderen in aanraking komen met de rijkdom van verhalen uit ons verleden.

Samenwerken wordt breed gedefinieerd als samen dingen doen. Zo is een klas met leerlingen en ouders een samenwerkingsverband. Samenwerken binnen de kunst- en cultuureducatie komt naar voren in het periode-onderwijs en bij de jaarfeesten en vieringen. Dit laatstgenoemde samenwerken is een vorm van samenwerken waarbij het samenwerken in dienst staat van het groepsproces en het groepsproduct.

Als extra element van 21^e eeuwse onderwijs wordt op basisschool De Tuimelaar het ontwikkelen van *zelfvertrouwen* bij de kinderen genoemd. Zelfvertrouwen is het belangrijkste als het gaat om het tegemoet treden van een onzekere toekomst. Dit zelfvertrouwen wordt gestimuleerd door opbouwend bezig te zijn met de kinderen en hen te accepteren zoals ze zijn.

7. Basisschool De Gazelle

Door Bruno Oldeboom

De eerste indrukken

Bezoek aan basisschool De Gazelle. De school ligt even buiten het centrum van een grote stad in Noord-Brabant. De interviewers zijn op de fiets. Googlemaps geeft via de iPhone zo nu en dan instructies voor de fietsrichting. De school heeft twee locaties. De ene is 'Centrum', het andere 'Zuid'. Het interview zal worden gehouden op 'Zuid'.

Het schoolgebouw heeft een wat gedateerde uitstraling. Het gebouw is vermoedelijk uit de jaren '60. Een trappenhuis bij binnenkomst, de kamer van de directeur direct om de hoek bij de hoofdingang. Kapstokken, een printer en postvakjes in de gang. Het oogt een beetje 'rommelig'.

Onze gids op locatie Zuid is Marleen. Zij is groepsleerkracht en de icc'er van deze locatie.

Marleen toont zich een ervaren en betrokken lerares. Tijdens de gesprekken, zowel aan de telefoon als tijdens het bezoek, is de compassie met kinderen voelbaar. Maar ook is merkbaar dat ze cultuur belangrijk vindt. Ze praat met enthousiasme over muziek.

Marleen geeft in de les aan groep 3. Dat beschouwt zij als haar hoofdtaak. En daarnaast is ze dus ook verantwoordelijk voor het op gang krijgen en houden van cultuureducatie. De directeur heeft haar daar expliciet om gevraagd.

Bij de eerste ontmoeting is de school leeg. Wij zijn er op een woensdagmiddag. Bij de tweede ontmoeting, op een donderdagmiddag, komen wij aan het einde van de middagpauze aan. De kinderen komen snel.

Er volgt een kort gesprek met de directeur. Op het compliment dat cultuureducatie op de school mooi in de lift zat, reageert hij met de woorden dat 'er veel verantwoordelijkheden zijn en er grote druk is op de school.' Misschien een verwijzing naar enerzijds het handhaven van de eigen identiteit, anderzijds het moeten reageren op maatschappelijke druk?

De eerste indruk is die van een traditionele school: het gebouw, de geur, de inrichting van de lokalen ...

Het gebouw en haar bewoners

Bij de hoofdingang oogt de school als een gebouw uit de jaren '60. Er zijn twee verdiepingen, een lange gang met vierkanten lokalen en grote ramen. Achter de school is een groot plein. Er is een voorziening ten behoeve van de voor- en naschoolse opvang op beide locaties. Daar kunnen de kinderen veilig spelen. En aan dat plein zit ook de kleuterschool en de buitenschoolse opvang (BSO). Zo ligt samenwerking voor de hand. Ook zijn er mogelijkheden om buurtcentrum-achtige activiteiten te ontwikkelen en aan te bieden. Maar die onderlinge samenwerking staat nog in de kinderschoenen. Er zijn kansen om diensten te integreren. Die kansen worden ten dele ook al benut. Maar dat kan worden uitgebreid. In alle lokalen hangt natuurlijk werk van de leerlingen aan de muren. De ruiten zijn versierd met kunstwerken.

Op locatie Zuid is een zogenaamd 1 t/m 8-aanbod. Zo noemt het team dat. Bij de samenstelling van de groepen is met name de groeps grootte bepalend. Marleen vertelt dat de school streeft naar jaargroep-homogene klassen. Op basis van aantallen leerlingen ziet het team zich gedwongen om in enkele gevallen combinatie-klassen te vormen. Dat levert geen grote problemen op, maar die keuze wordt niet van harte gemaakt. Het is blijkbaar zo dat het in die gemengde klassen lastiger lesgeven is.

Volgens de schoolgids wordt de populatie van de school gekenmerkt als één met bijzonder gewicht. Het 'gewicht' van een leerling wordt onder andere vastgesteld op grond van het opleidingsniveau van de ouder(s). Op grond van die gegevens behoort Basisschool De Gazelle, in inspectietermen, tot schoolgroep 1. Dat wil zeggen dat er veel kinderen zijn met laagopgeleide ouders. Over de schoolgrootte vertelt Marleen dat de school de afgelopen jaren qua leerlingaantal is gegroeid. De school telt momenteel ongeveer 550-600 leerlingen.

Groep of team?

Marleen vertelt dat de onderlinge samenwerking tussen de leraren maar mondjesmaat op gang komt. Uiteraard is er het gebruikelijke koffiedrinken in de personeelskamer met de bekende lerarengeselligheid. Niettemin ontstaat de indruk dat elke docent binnen het eigen klaslokaal een eigen koning(in) is en waarin de resultaten van rekenen en taal maatgevend zijn.

Marleen geeft in het interview bijvoorbeeld aan dat er teamdagen zijn geweest die er specifiek op gericht waren dat collega's beter met elkaar gingen communiceren: 'Dat heeft wel een goed effect gehad', zegt ze. Ook is er een ontwikkeling waar te nemen ten gunste van de teamspirit. Zo is er bijvoorbeeld ten aanzien van cultuureducatie steeds vaker kortstondige en incidentele uitwisseling, waarbij collega's met gepaste trots leservaringen uitwisselen. 'Maar er is ook nog genoeg te winnen', vat ze samen.

Trots

Tijdens het interview wordt al vlot duidelijk dat er sprake is van een lineair curriculum. Marleen twijfelt niet over haar antwoord op deze vraag. Dit wordt ondersteund door het gegeven dat er in haar ogen nog te weinig projecten zijn, of klassen- of vakken overstijgende initiatieven in de school. De school staat in de stad bekend als een school met goede uitstroom-resultaten op het gebied van rekenen en taal. Dat geeft gepaste trots. En het zet ook ieder schooljaar opnieuw de toon. Op basisschool De Gazelle proberen zo hun imago intact te houden. Die uitstraling is een belangrijk signaal naar ouders. Op deze manier trekken zij leerlingen naar de school en leerlingen geven de school bestaansrecht. Dit lijkt onder de leraren een gedeelde gedachte. Overigens geeft Marleen aan dat er steeds meer verschillen zijn tussen docenten onderling. Steeds vaker lijken de collega's zich nadrukkelijker uit te spreken voor een 'er is meer dan rekenen en taal'. Afhankelijk van de leraren zijn er meer *cross-overs* waar te nemen; leraren die zowel aandacht aan rekenen en taal schenken als aan culturele ontwikkeling.

Marleen vertelt dat er een lesrooster is met de gebruikelijke vakken. Dit beeld wordt tijdens de rondgang in school bevestigd. Het lijken klassikale lessen waarin de leraar bepaalt hoe laat er steeds weer aan een volgende vakinhoud wordt begonnen. Niet de leerlingen plannen hun leertijd, maar de leraar doet dat. Niet de leerlingen bepalen de leerinhouden, maar de leraar doet dat.

Marleen heeft een rooster voor die middag. Om 13.30 begint ze met haar les Beeldende Vorming. Die les volgen de interviewers bijna helemaal. We praten met leerlingen en af en toe met Marleen. Kinderen vertellen over hun werk. Hoe zij het dier dat ze verven gemaakt hebben en wat ze vorige keer gedaan hebben. Marleen vertelt over haar pedagogische-didactische overwegingen tijdens dit soort lessen. Er zijn leerlingen die extra aandacht nodig hebben. Kinderen werken in hun tafelgroepje, er wordt soms rondgelopen en kinderen

pakken extra verf. Er wordt gezellig gepraat. De kinderen tonen soms ook interesse in elkaars verftekeningen. Andere leerlingen werken heel zelfstandig door. Tegen het einde van het uur Beeldende Vorming adviseert Marleen ons om ook even naar haar collega te lopen. Daar is nu een les handvaardigheid gaande. Als wij na een korte uitstap in een andere klas terugkomen, zijn de leerlingen bezig met rekenen. Overigens sluit Marleen de schooldag met gezellig zingen, terwijl dat niet op het programma staat. De kinderen genieten er zichtbaar van.

Er moeten natuurlijk wel regels zijn...

De pedagogische benadering past in de stijl van de 'neoklassikale' school: op basisschool De Gazelle is die stijl te typeren als een conformistische pedagogische aanpak.

Op bezoek in groep 3. Het is daar natuurlijk niet ongebruikelijk dat de leraar 'de touwtjes in handen heeft'. Maar tijdens momenten in de les verwijst Marleen naar de afspraken: 'Hoe hebben we dat ook al weer afgesproken?', vraagt ze aan de klas wanneer er wat te veel onrust dreigt te ontstaan tijdens haar uitleg. Het heeft er alle schijn van dat de leerkracht de regels heeft opgesteld en dat de leerlingen geleerd hebben zich volgens die regels te gedragen. De regels gelden voor alle leerlingen en daar wordt geen uitzondering op gemaakt.

De aanwezigheid van de interviewers tijdens de les maakt de kinderen wat onrustig. En ook de leerkracht zal misschien niet helemaal ontspannen zijn. Het is niet uitgesloten dat ze in een toeschouwers-loze les veel meer het gesprek met de leerlingen zou zijn aangegaan. Maar het lijkt een natuurlijke reflex. De leerlingen worden toegesproken en - indien nodig - wordt er gesanctioneerd. Want de leraar is verantwoordelijk voor orde op basis van vooraf opgestelde regels. Tijdens de observatie blijft de orde overigens redelijk gehandhaafd. De les is verlopen ordelijk. Zoals bij zo'n beeldende vormingsles past, wordt er gekletst, maar het loopt niet uit de hand.

In het gesprek zijn er geen heel expliciete of weloverwogen uitspraken die als aanwijzing kunnen dienen voor het vaststellen van de conformistische aanpak. Behalve de subtiele aanwijzingen hiervoor ontbreken aanwijzingen voor een non-conformistische aanpak. Misschien dat dit gegeven wel een betere indicatie is voor de het pedagogisch klimaat. Tijdens de observatie vielen vier à vijf leerlingen op. Die waren snel afgeleid en hadden ook veel leerhulp nodig. Marleen behandelt die leerlingen met veel geduld en probeert de heersende regels ook afgestemd op de mogelijkheden van de leerlingen te hanteren. De leerlingen zaten in tafelgroepjes. Maar die tafelgroepjes hadden geen eigen identiteit. Daarmee is een tafelgroepje eerder een organisatorische eenheid dan een kleine autonome gemeenschap waarin eigen regels of iets dergelijks bestaan.

We werken groepsgericht

De les Beeldende Vorming die werd geobserveerd was groepsgericht. Tijdens het interview geeft de leerkracht aan dat de klassen traditiegetrouw zijn opgebouwd. Uiteraard ziet Marleen wel individuele verschillen tussen leerlingen, maar iedereen werkt aan dezelfde opdracht en krijgt dezelfde uitleg.

Hoe dat tijdens de rekenles is verlopen, kon niet worden vastgesteld. Bij terugkomst van het bezoekje aan haar collega, werd er door de leerlingen hard gewerkt. Het was stil, kinderen zaten gebogen boven hun tafel te rekenen.

We informeren naar de keuze om in een klas 3/4 te combineren is. Die keuze, zo vertelt ze, is niet zo zeer op basis van visie gemaakt, maar op basis van pragmatiek. Door de toestroom

van leerlingen moest er wel voor een combiklas gekozen worden. Bij het vormen van de combikas 3/4 is er bewust gekeken naar de leerlingen. 'De leerlingen waarvan men inschatte dat zij in die samenstelling goed kunnen werken, zijn dan ook bij elkaar geplaatst. De redenering was een beetje dat er waarschijnlijk veel problemen zijn als je klassen combineert en dan moet je dus niet ook nog eens veel probleemleerlingen bij elkaar stoppen. De combinatieklas 3/4 is samengesteld met leerlingen die hoog scoren op zelfregulatie. Het komt op mij al een elite-klasje over. En ik vind het wat armoedig. Heterogeniteit is doorgaans juist een kracht, ook met betrekking tot cognitief niveau of het vermogen tot zelfregulatie.', vertelt ze openhartig.

Er is ook een combiklas 5/6. Op de site lijkt dit een bijzonder leerkracht die er wel iets moois van weet te maken. Op de foto's van de klas is de opstelling van de tafel bijzonder, er zijn ook foto's van carnaval, van een gastles en nog meer. Er zijn trouwens veel meer foto's van deze groep dan van de andere klassen. De indruk bestaat dat deze leerkracht de combi niet als probleem ervaart maar juist als kans.

Er schemert een schooltype door ...

Op basis van de observaties en interview lijkt het gerechtvaardigd om te stellen dat dit een traditionele 'neoklassikale' school is. Maar de school biedt de interviewers en andere scholen wel de gelegenheid om er veel van te leren. De transitie van een 'neoklassikale' school naar een individu-gericht, 'ontwikkelingsgerichte' school of 'gemeenschapsschool' gaat niet zomaar. Het bezoek aan deze school geeft op die ontwikkeling of transitie wel zicht.

Ook laat basisschool De Gazelle zien dat er ook binnen een 'neoklassikale' school gewerkt kan worden aan 21^e eeuwse vaardigheden en cultuureducatie-doelen. Een 'neoklassikale' school is voor allerlei leerlingen en leraren een prettige plek om te leren en onderwijzen. Er zijn duidelijke kaders en afspraken. Dat geeft zekerheid.

Een groeidiament?

Er volgt een uitvoerig gesprek met Marleen over cultuureducatie: over haar visie hierop, hoe er op school mee wordt omgesprongen, welk ontwikkelingsproces er op het ogenblik gaande is. Marleen lijkt wat op te veren het onderwerp cultuur aan bod komt. Het wordt al snel duidelijk dat cultuur voor haar zelf heel belangrijk is. Haar man is veel met kunstuitingen bezig. Muziek speelt een belangrijke rol in haar leven. Collega-interviewer en Marleen hebben een klik als zij samen over zingen en klassieke muziek praten.

Eén visie of meerdere?

Een vraag recht op de vrouw af: 'Wat is de visie op cultuureducatie in het algemeen?' Marleen hoeft niet lang na te denken. Aanvankelijk lijkt het alsof er in de school twee cultuurvisies zijn: de visie van Marleen en die van de rest van het team. Marleen geeft aan dat zij vindt dat cultuureducatie heel belangrijk is voor leerlingen. Het is belangrijk dat kinderen kan krijgen op een brede ontwikkeling. 'Een eenzijdige aandacht voor rekenen en taal, draagt niet bij aan de algehele ontwikkeling van mensen.' Deze leerkracht vindt het dus met het oog op persoonsontwikkeling belangrijk dat leerlingen in aanraking komen met kunst en creativiteit. Tijdens het interview benadrukt de leerkracht het belang van reflectie op je creatieve proces, het belang van het creëren en hoe waardevol het is om in aanraking te komen met creaties van anderen, zoals schilderijen, muziek en andere cultuuruitingen.

‘Maar de rest van de school is zo ver nog niet, denkt zij. Voor de andere leerkrachten is cultuureducatie een vak op school in de vorm van Beeldende Vorming en/of muziek. Het een vak naast de andere vakken. Dat vak staat op het rooster en dus ook een beetje een verplichtnummer. Tekenen of knutselen zijn dan welkomme afwisselingen van een cognitief lesprogramma. Cultuureducatie is dan ter ontspanning.’, stelt ze vast.

Voor sommige leraren is het lastig om goede lessen voor te bereiden. Die collega’s kijken telkens een beetje op tegen de creatieve vakken. Marleen zegt dat die lessen van de wat terughoudende leerkrachten daarom niet zo goed met elkaar samenhangen en dat die leraren elk jaar weer opnieuw het wiel wat moeten uitvinden of teruggrijpen naar lessen van het jaar daarvoor. Ook bestaat bij Marleen de indruk dat de collega’s eigenlijk wat zelfgenoegzaam zijn. Zij vinden dan dat zij genoeg aan doelen van cultuureducatie werken.

Marleen nuanceert en relativeert, als hierover wordt doorgevraagd, hier en daar haar beeld van haar collega’s: ‘Niet allemaal en niet altijd, hoor’. Haar collega in het lokaal naast haar, is bijvoorbeeld met mooie lessen bezig.’

Dit relativeren en nuanceren van uitspraken gebeurt vaker tijdens het gesprek. Telkens als ze zich iets ‘steviger’ uitdrukt, lijkt ze spijt te krijgen van haar stelligheid en neemt wat van de uitspraak terug. Haar loyaliteit met haar collega’s en haar school dringen zich dan ook op, zo lijkt het. Over de houding van haar collega’s ten aanzien van cultuureducatie zegt ze dat ‘er beslist een ontwikkeling valt waar te nemen.’

Het feit dat de directeur haar expliciet heeft aangenomen en gevraagd heeft om cultuureducatie op de kaart te zetten is hiervoor een belangrijke indicatie. Het is voor Marleen een steuntje in de rug. Zo alleen staat zij dus in elk geval niet.

Tijdens de rondwandeling door school konden in de lokalen allerlei uitingen van creativiteit worden waargenomen. Daaruit valt op te maken dat de school cultuureducatie in elk geval niet onbelangrijk vindt.

Belangrijke kernen

We vragen Marleen naar belangrijke kernen, onderdelen, specifieke vaardigheden of juist specifieke gehanteerde werkvormen binnen cultuureducatie. Ze vertelt in de eerste plaats veel over haar eigen lessen. Haar leerlingen krijgen wekelijks twee uur les Beeldende Vorming. En daarbij hebben leerlingen ook een les muziek. De muziekles wordt door een muziekdocent gegeven. Het is de bedoeling om lessen vorm te geven met behulp van de Ladenkast van Bureau Babel (een stedelijk bureau voor cultuureducatie in de gemeente). De Ladenkast is een doorlopende leerlijn voor cultuureducatie, waaraan leerlijnen voor verschillende kunstdisciplines, erfgoed en literatuur gekoppeld kunnen worden. In de Culturele Ladenkast is elke kolom met lades een kunstdiscipline. Elke lade bevat culturele activiteiten die aansluiten op de leerdoelen per leerjaar, met een accent op één van de vermogens: receptief, creërend, reflectief of analyserend vermogen. Leraren kunnen de Ladenkast zelf vullen met succesvolle lessen. Daarmee wordt ook uitwisseling tussen leraren op gang geholpen.

Marleen vertelt enthousiast over haar samenwerking met Bureau Babel. Het woord Babel valt in elk geval regelmatig. Ze is zeer te spreken over het gebruik van de Ladenkast. De Ladenkast is op basisschool De Gazelle nog niet goed gevuld, vertelt ze met spijt. Dit schooljaar is er een start gemaakt met de invulling van de Ladenkast. Leraren kunnen hun

succesvolle lessen toevoegen aan de Ladenkast waardoor er, als gevolg van co-creatie, een verzameling succeslessen ontstaat. Komend schooljaar wordt het mogelijk om via een website de Ladenkast te vullen zodat ook de collega's van andere scholen gebruik kunnen maken van de lessen. Echter, veel lessen zijn in het eigen lokaal van de leerkracht en de lessen worden nog niet vaak gedeeld. Marleen heeft dan ook het idee dat haar collega's de lessen Beeldende Vorming als een opgave zien en losse lesjes bedenken. De Ladenkast kan daar een einde aan maken.

Marleen bespreekt met collega's de suggestie om meer thematisch te werken of de creatieve vakken te verbinden met de zaakvakken. 'Komend schooljaar krijgen de groepen 5 t/m 8 enkele weken aardrijkskunde en daarna enkele weken biologie. En die lessen krijgen dan creatieve opdrachten. Die worden hieraan gekoppeld. Dat zijn de eerste stappen op het gebied van vak-integratie.', legt ze enthousiast uit.

Beeldende Vorming

Cultuureducatie kan volgens Marleen op vele manieren vorm krijgen. Maar: 'Wij hebben ons dus gericht op Muziek en Beeldend'. De hoofdmoot zijn de twee lessen per week Beeldende Vorming en het uurtje Muziek. Maar Marleen is de afgelopen jaren erg druk geweest om het aanbod te vergroten.

Uiteraard heeft carnaval een belangrijke plek op school. Dat lijkt misschien een plat feest, maar het geeft ook gelegenheid om creatief te zijn en kinderen te leren zich te verhouden tot cultuuruitingen. Maar het lijkt erop dat Marleen dat eigenlijk niet vindt mee tellen: 'Ja hahaha, dat carnaval is van oudsher nog.'

Daarnaast is er sprake van samenwerking met andere scholen, zijn er museum bezoeken, bezoek aan kunstenaars, bezoek van kunstenaars. Ook zijn er pogingen om het team te professionaliseren. Marleen vindt dat de flow er in het team nog niet echt inzit, maar dat er is wel sprake van ontwikkeling.

Het is niet helemaal duidelijk of alle klassen even fanatiek met alle mogelijkheden van de school mee doen. Maar Marleen lijkt elke gelegenheid aan te grijpen om te de leerlingen aan cultuureducatie te doen. Verder geeft ze aan dat er wat haar betreft ook allerlei mogelijkheden zijn om cultuureducatie met andere vakken zoals geschiedenis en wereldoriëntatie te combineren. Maar dat lukt nog niet.

Eerste stappen

Wat onmiskenbaar uit het interview blijkt is dat Marleen de grote trekker van cultuureducatie is. Haar inzet en passie is onmisbaar op basisschool De Gazelle. Zij realiseert zich ook dat dit haar rol is. De directeur heeft haar voor deze functie gevraagd en dat was niet voor niets.

Er zijn wel steeds meer leerkrachten die wat 'besmet' raken met haar gedrevenheid, maar dat is maar mondjesmaat en is verschillend per docent. Haar collega's zijn zeker met de lessen aan het experimenteren. Maar het zijn 'eerste stappen'. En er is dus nog wel een weg te gaan. In elk geval heeft zij geen collega die met haar de kar trekt. Ze moet dat vooralsnog eigenlijk alleen doen.

Het draagvlak in de school is, zoals Marleen vertelde, misschien nu nog beperkt, maar groeiend. En daarbij is dus de vraag eerst nog *of* cultuureducatie een plek kan krijgen in de school en daarna *pas hoe*. Marleen vertelt wel dat steeds vaker ouders ook betrokken zijn met kleine cultuureducatie (CE)-activiteiten. Ouders gaan soms mee met culturele uitjes, zijn publiek bij toneelstukjes van leerlingen. Marleen: 'We hadden afgelopen donderdag 'Parijse

Markt' voor Kika. Het was heel gezellig. Allemaal tentjes. Marokkaanse moeders hadden koekjes gebakken. Dat wordt ook allemaal gedaan. Er gebeurt heel veel. Maar het is allemaal incidenteel. Dus zonder binding, dat moet nog gebeuren.'

Wat opvalt, en dat blijkt vooral tijdens het interview, is dat Marleen veel 'verbondjes' aangaat met mensen die cultuureducatie dichterbij de leraren en de leerlingen kunnen brengen. Als Mozes niet naar de berg wil komen, dan brengen we de berg naar Mozes, lijkt het. Marleen noemt regelmatig namen, van Pabo-docenten, kunstenaars, beleidsmedewerkers, museum-contactpersonen, mensen van Bureau Babel enzovoorts. Door deze mensen binnen de school te halen, hoopt zij cultuureducatie breder onder de aandacht te krijgen. Door al die aandacht voor cultuureducatie, ook door mensen buiten de school, hoopt Marleen ook binnen school cultuureducatie meer leven in te blazen. Een slimme strategie!

Creativiteit

We vragen Marleen naar de plek van creativiteit. Ze vertelt dat ze creativiteit erg belangrijk vindt, maar had daar geen duidelijke onderbouwing voor. Ze zegt: 'En dan ben je bezig met authenticiteit, kinderen ruimte geven om creatief te zijn en zichzelf te ontplooien.' Ze geeft aan dat het goed is voor kinderen wanneer zij in aanraking komen met uitingen van creativiteit van anderen, zoals muziek, beelden, schilderijen. Maar waarom creativiteit een plek in de opvoeding van leerlingen moest hebben, werd niet geëxpliciteerd. Zo ontstaat de indruk dat Marleen op basis van *common sense* creativiteit een plek in haar onderwijs geeft. Tijdens de beeldende vormingsles is de opdracht dusdanig dat kinderen veel houvast krijgen bij het maken van hun schilderij. De kinderen krijgen een beperkt aantal kleuren en zij maken op basis van de instructies van Marleen een bijzonder dier. Die houvast helpt kinderen met het maken van mooie creaties, maar het roept de vraag op of het de creativiteitsontwikkeling bevordert. En het gesprek dat Marleen met de leerlingen heeft, is ook niet uitvoerig. Het prikkelen van de reflectie kan ook de creativiteitsontwikkeling stimuleren, maar dat ontbreekt nog.

ICT?

Het is niet zo zichtbaar in de school. Er staat er wel één pc in het lokaal. Er was een digibord in het lokaal, maar op de dag van het interview niet in gebruik. De juf van de combiklas, naast Marleen, gebruikte het digibord wel.

In de gang beneden stonden ongeveer tien wat oudere computers. Tijdens de observatie zaten er leerlingen met koptelefoons aan te werken. Zij waren bezig met een opdracht. Het leek op ontspanning, maar dat is niet geverifieerd.

Tijdens het interview met Marleen kwam ict niet op een vanzelfsprekende manier aan bod, maar ze begint er op een gegeven moment niettemin zelf over. 'Ja, ik vind gewoon dat het bij kinderen hun ontwikkeling compleet maakt. Het geeft veel mogelijkheden om bij kinderen iets los te maken en te weeg te brengen; een bepaalde emotie, een ontwikkeling en dat vind ik zo ontzettend interessant. Dat verrijkt kinderen. Ze leren samenwerken, ze leren problemen op te lossen, ze leren kritisch te kijken... ja zoveel vaardigheden.... Ja die vaardigheden daar ben ik een enorm pleitbezorger van. Het belang van cultuureducatie voor het onderwijs. En dan kom je inderdaad dus uit op die 21^e eeuwse vaardigheden. Want al die vaardigheden zitten in Cultuureducatie. En daar sta ik zo achter. Je kan er zoveel mee.'

Er volgt een vraag naar de relatie tussen cultuureducatie en 21^e eeuwse vaardigheden.

Marleen antwoordt dan: 'Nou, als kinderen iets moeten maken of creëren moeten ze gebruik

kunnen maken van media; knippen en plakken en al die vaardigheden. Maar als iets lastig is kunnen ze ook elkaar vragen, de een kan iets betekenen voor de ander. Bijvoorbeeld de vraag wanneer een werkje af is? Als de leraar dat vindt? Nee, wanneer vind jij het af? Hoe kritisch kijk je naar je eigen werk. Ja die vaardigheden zie je allemaal terug bij de 21^e eeuwse vaardigheden.'

Cultureel erfgoed

Wanneer er over de sociale en culturele vaardigheden wordt gesproken, zoomt de leerkracht weer snel in op de culturele vaardigheden. Marleen vertelde met enige trots dat zij en de school zich bewust is van de provinciale traditie en dat de school de kinderen daar ook graag mee in contact brengt. Deels valt dat onder cultuureducatie, maar het past ook bij de visie van Marleen waarin school de verantwoordelijkheid heeft om leerlingen in contact te brengen met cultureel erfgoed. Dat uitte zich dus in de museum bezoeken en de cursus waarin kinderen meer te weten komen over de woonplaats en haar rijke geschiedenis. De leerlingen gaan dan met een gids (eenmalig) door de stad. Zo krijgen ze een andere blik op de winkelstraat en andere bezienswaardigheden. Voor Marleen liggen (uiteraard) de culturele vaardigheden eerder in de lijn van cultuureducatie dan op de lijn van de 21^e eeuwse vaardigheden

Samenhang

De geïnterviewde ict'er vindt cultuureducatie erg belangrijk. Cultuur maakt mensen compleet. Deze leerkracht is aangenomen om deze gedachte tot gemeengoed te maken. Dat vraagt binnen school een verandering en dat veranderingsproces verloopt langzaam. De 21^e eeuwse vaardigheden hebben bij Marleen geen grote plek. Zij zoomt gemakkelijk in op bijvoorbeeld de creativiteit, sociale en culturele vaardigheden, maar ict blijft buiten schot. Marleen onderkent de samenhang tussen cultuureducatie en 21^e eeuwse vaardigheden. Maar de band tussen die twee lijkt met name tot die van de creatieve, sociale en culturele vaardigheden te beperken.

Marleen geeft aan dat de school nog volop in ontwikkeling is. Taal en rekenen zijn op dit moment belangrijke vakken – de belangrijkste vakken -, het budget is beperkt. En het wordt als ingewikkeld ervaren om haar visie in het team goed te bespreken en vandaaruit gezamenlijke stappen te zetten.

Sinds haar komst (*'t komt niet alleen door mij'*) zijn er zijn inmiddels al allerlei veranderingen. Er zijn zeker ook al successen te vieren. Zo ervaart Marleen een toenemend *commitment*. Steeds meer collega's zijn bereid om mee te doen met initiatieven die Marleen neemt en het gesprek over de lessen is ook op gang gekomen. Mede door de ladekast van Bureau Babel. Dat lijkt voor Marleen haar belangrijkste uitdaging: het beïnvloeden van haar collega's (*'Dat ik dadelijk die hele club kan mee nemen in die ontwikkeling'*). Scholing en professionalisering vindt plaats. In die trajecten was er enerzijds aandacht voor de onderlinge communicatie, in andere trainingen ging de aandacht vooral uit naar cultuur en cultuureducatie.

De samenwerking met Bureau Babel helpt enorm om cultuureducatie in de school op de kaart te zetten. Dergelijke coalities aangaan helpt Marleen. Ten behoeve van die schoolontwikkeling legt Marleen contact met allerlei partijen, zoals met Bureau Babel, de gemeente, Erfgoed Brabant, het Brabants museum, ict-collega's van andere scholen, ouders, enzovoorts. Het lijkt er op dat Marleen door samenwerking aan te gaan met partijen van buiten de school zowel CE-kwaliteit binnen de school haalt als mede op deze manier haar

collega's probeert te verleiden om ook meer te investeren in cultuureducatie en 21^e eeuwse vaardigheden.

De geïnterviewde verwoordt niet heel expliciet naar welke *type* school zij wil ontwikkelen. Maar *onderzoekend* en *ontdekkend* en *samen* leren, met *ruimte* voor *expressie* en *cultuur* en *creativiteit* zijn voor haar belangrijke kernwoorden.

Tijdens de observatie wordt het beeld versterkt. Observerend en pratend met leerlingen wordt het beeld dat Marleen schetste bevestigd. De school geeft op 'neoklassikale' wijze vorm aan Beeldende Vorming. De kinderen tekenen en schilderen naar hartenlust. Marleen heeft de les goed voorbereid. Maar het is een klassikale les en de opdracht heeft vooral een schildertechnische insteek. Het gesprek over wat het nu voor je betekent om te schilderen of te creëren, wordt niet gevoerd. Althans niet in het bijzijn van de interviewers/observanten. Het viel vooral op dat de kinderen al tekentechnieken hadden ontwikkeld (zij tekenden paginagroot – dat is niet gebruikelijk voor die leeftijd). De kinderen praten enthousiast over hun schilderijen.

Op de valreep van het interview wilde Marleen het volgende nog toevoegen: de komst van het Kind-centrum, een samenwerking tussen kinderopvang en de basisschool. Wat het Kind-centrum precies is, werd nog niet duidelijk. In elk geval illustreert het haar successen en geeft het een beeld van hoe de CE-ontwikkellijn zich voortzet. Marleen is het komend schooljaar voor een dag per week ingeroosterd om cultuureducatie te implementeren in dit Kind-centrum. Een belangrijke taak is het coachen van het team tijdens het invoeren en toepassen van de doorlopende leerlijn voor cultuureducatie, ook in het gehele Kind-centrum.

8. Basisschool De Vlieger

Door Hilje van Vliet

Een rijke omgeving

De school ligt niet ver van het NS-station. Hij is via een voet en fietspad door een braak liggend terrein te bereiken. Achter de school en grenzend aan de nieuwbouwwijk is een grote moestuin aangelegd, die deels door omwonenden en deels door de school gebruikt wordt. Er is een klein speelplein en een gedeelte met bomen en struiken, dat ook door de kinderen gebruikt mag worden als speelmogelijkheid. Naast de school een heemtuin waar de kinderen in kunnen werken en waarnemingen kunnen doen. Direct naast het schoolterrein heeft de gemeente een sportplaats ingericht, die ook door de school gebruikt wordt. Het is prachtig om te zien dat er op deze wijze een natuurlijke overgang tussen school, natuur en omgeving gecreëerd is. Zelfs voor het braakliggende terrein zijn met de omwonenden en de gemeente plannen gemaakt voor een herinrichting, die gezamenlijk met de school(kinderen) uitgevoerd kan gaan worden.

Deze mogelijkheden die de omgeving biedt worden, geïntegreerd in het lesprogramma, ten volle benut. Vrijwilligers en ouders spelen daarbij naast de leerkrachten een belangrijke rol, maar de kinderen worden ook zelf overal bij betrokken.

Ateliers

Basisschool De Vlieger is een Jenaplan school, waar cultuureducatie als een vanzelfsprekend onderdeel van het curriculum wordt ingezet. Uit het interview komt naar voren dat cultuureducatie vooral in de stamgroepen plaatsvindt, tijdens de projecten. Cultuureducatie wordt gezien als breder dan kunst. Zo valt bijvoorbeeld bakken, tuinieren en vogels kijken voor de school onder cultuureducatie. De school maakt naar de kinderen toe eigenlijk geen onderscheid tussen kunst- en cultuureducatie. Theaterbezoek, tentoonstellingen en museumbezoek worden binnen de kaders van de projecten georganiseerd. Dat gaat niet ten koste van kunst, want voor kunst heb je heel veel inspiratiebronnen nodig. Er wordt nadrukkelijk gelet op het behalen van de kerndoelen van kunstzinnige oriëntatie. Bij onze aankomst worden we welkom geheten door de directeur, die ons vertelt dat we zelf overal naar binnen kunnen lopen, 'Dat is iedereen hier wel gewend'. Later blijkt dat de op dat moment afwezige cultuurcoördinator dacht dat de directeur ons zou rondleiden. De directeur en de icc'er zijn gemotiveerd, gedreven en consistent in hun uitspraken tijdens het interview en de observatie. Zij staan ervoor en zijn trots op hun school.

Het is het startmoment na de lunchpauze. Stroom kinderen bewegen zich ongeordend maar wel doelgericht naar de verschillende lokalen en werkplekken. In de klaslokalen hangen tekeningen en andere beeldende producten. Overal is activiteit, op de begane grond, op de verdieping, op het plein, in de moestuin. Het is maandagmiddag, de middag voor de zogenaamde ateliers. Deze ateliers zijn bedoeld voor midden- en bovenbouw. Leerlingen kiezen zelf aan welke ateliers ze meedoen, dat wil zeggen, ze kiezen welke ze het eerste doen. Dat betekent dat aan het einde van het schooljaar (het observatiemoment) leerlingen in ateliers terecht gekomen zijn, die niet hun eerste keus waren. Wat opvalt is dat kinderen zelfstandig zijn, ze stellen weinig vragen en voelen zich blijkbaar veilig. Volgens de icc'er is dat iets wat vanaf de onderbouw wordt gestimuleerd doordat leerlingen vanaf het begin mee mogen denken met de projectonderwerpen. Zij voelen zich verbonden.

Vervolgens maken wordt kennisgemaakt met Ingrid, de icc'er, die inmiddels door de directeur is opgeroepen. Zij is dus op haar vrije dag naar de school gekomen om ons rond te leiden. Het is ateliermiddag. In deze 'ateliers' wordt ook incidenteel samengewerkt met de educatieve tak van Fluxus dat er naar streeft om *'op elke school tot een samenhangend geheel van activiteiten te komen die dit leergebied vanaf groep 1 t/m groep 8 invulling geven. (...) We hebben geprobeerd om de Cultuurmenu activiteiten zo te kiezen en te omschrijven dat ze een zinvolle plek kunnen krijgen in de cultuureducatie op elke school.'*, aldus de website.

De directeur vertelt dat een deel van de subsidiegelden van de overheid naar de overkoepelende scholengroep gaat, die ook de relatie met Fluxus onderhoudt. De Vlieger maakt maar deels gebruik van dit aanbod. De school wil zich aan de eigen projecten houden en het aanbod van Fluxus ligt te veel vast. Voor respectievelijk de onderbouw, middenbouw en bovenbouw wordt er wel incidenteel gebruik van gemaakt. Dit wordt betaald met ongeveer de helft van de €10,90 per kind. (Als een eigen project teveel geld kost, duurt het project wat langer, omdat de groep dan zelf activiteiten gaat ontwikkelen om aan het benodigde geld te komen.)

Architect voor de klas

Ook heeft de school een eigen begeleider (in het kader van Cultuur met Kwaliteit) vanuit Fluxus. De school waardeert deze bijdrage bijzonder, omdat hij bezig is om alle kerndoelen van kunst en van techniek in een digitaal systeem op te nemen in samenhang met het aanbod in ondersteuning en technieken die Fluxus te bieden heeft. Dit moet het mogelijk maken om in het aanbod zo dicht mogelijk aan te sluiten bij de leervragen en de leerstijl van de kinderen. Op dit moment is het voor de kunst-educatieve ondersteuning te duur om altijd op maat aanbod te ontwikkelen.

Tijdens het bezoek is een aantal ateliers bezocht. Er zijn ateliers voor de kunstvakken, natuur en voor techniek. Er werd een les bezocht waar een beeldend thema 'Zaanse Huisjes' wordt uitgewerkt onder leiding van een architect die sinds oktober de vaste ondersteuner kunsteducatie vervangt. Hij geeft op onze vraag aan dat hij het wel leuk vindt om te doen. Deze les aan de bovenbouw is sterk docent gestuurd met veel nadruk op de technische vaardigheden. De docent zegt dat hij het vak graag wil ontwikkelen in die richting ('technische probleemoplossing als doel, spaghetti bruggen bouwen bijvoorbeeld'). Er wordt in de les aan individuele werkstukken gewerkt, maar wel in koppels. Kinderen die een gemakkelijke oplossing bedenken worden niet gestimuleerd om creatiever aan het werk te gaan en enkelen raken verveeld. Twee leerlingen gaan met een bal spelen en doen later samen een klappelletje, daar wordt lang niets van gezegd. Sommige leerlingen vinden dit een leuke opdracht en maken er veel werk van. Anderen antwoorden op de vraag 'Waarom maak je dit op deze manier' met een direct 'Dan is het het snelste klaar'. Zij verklaren niet veel boodschap aan deze opdracht te hebben. Deze techniekles staat als activiteit op zichzelf en is niet ingebed in of verweven met andere vakken.

In een andere klas is een voorbeeld van een tekenles te zien. Op een smartbord is een sterrenbeeld (wensster) te zien. Kinderen gaan op een print daarvan hun wensen tekenen of schrijven. De prints zijn er nog niet en daarom tekent de juf een gezicht op het smartbord in kleur. Kinderen moeten tijdens het ontstaansproces raden wie afgebeeld werd. Het hoofd wordt uitgebreid met een lichaam ('Dat kan Juf niet zo goed, dat kunnen jullie beter').

Vervolgens wordt de opdracht gegeven: 'Teken jezelf zo herkenbaar mogelijk, door bijvoorbeeld je kleren, je bril, je haar enzovoort weer te geven. Je kunt ook je hobby daarbij tekenen'. Doordat de leerkracht haar voorbeeld op het smartboard laat staan, wordt dat gekopieerd.

Zowel bij deze als de vorige les zitten kinderen uit verschillende jaargroepen bij elkaar. De leerlingen maken een zelfstandige indruk: ze gaan snel aan het werk, stellen niet veel vragen, regelen dingen zelf en helpen elkaar zonder dat daar veel aanmoediging voor nodig is. Deze leerkracht vertelt dat ze als extra opleiding een gymopleiding heeft gedaan. Zij is dus ook bevoegd voor lessen lichamelijke opvoeding, die zij in het kader van het ateliers regelmatig geeft.

De interviewers/observanten zagen ook een goed voorbeeld van een project in een onderbouwgroep: deze groep werkt nog niet met ateliers. Wel wordt er al thematisch gewerkt, in projectvorm. Het onderwerp van hun project is 'elektriciteit'. Bij het interview is aangegeven dat de onderwerpen hiervoor door de leerlingen zelf gekozen worden en dat blijkt inderdaad het geval: er was een stroomstoring, die de kinderen op dit idee bracht: 'Hoe komt het dat de trein (de school ligt vlakbij een spoorlijn) stopt bij een stroomstoring, maar de vliegtuigen gewoon doorvliegen?' Met behulp van natuurkunde lesmateriaal zijn technische schakelingen gemaakt. Het uiteindelijke doel van de les is het maken van een robotdans voor de weekopening. Nadat getekende schakelschema's bekeken of gemaakt zijn, vindt er een verwerking plaats in fantasie-robotfiguren getekend op A2 (groot formaat). Elk kind maakt zijn eigen tekening. De tekeningen zijn sterk lineair, maar wel in kleur en mooi gedetailleerd. Het is duidelijk te zien dat de voorafgaande natuurkunde oefeningen de expressiviteit bevorderen. De leerlingen zijn ook hier rustig en zelfstandig aan het werk. Het lokaal oogt door de grote vellen papier best druk, sommige leerlingen zijn zelfs op de grond aan het werk, maar dat lijkt niemand te storen.

Dat niet iedere leerkracht zomaar deze lessen kan gaan geven, blijkt uit een atelierles in de middenbouw. Er wordt door de leerlingen met rietjes ecolinedruppels over een papier uitgeblazen. Alleen de primaire kleuren zijn beschikbaar. Een (deel van de) opdracht is deze kleuren te laten mengen. De kinderen hebben duidelijk lol in het motorische proces. De enige aanwijzingen die ze krijgen zijn van technische aard: 'Niet te veel inkt, niet alles dezelfde kant uitblazen, draai je papier maar eens rond'. Er ontstaat een gesprek tussen Ingrid en de leerkracht over het te gebruiken papier: de kinderen werken nu op gewoon A4 printpapier wat te veel gaat kreukelen. Ingrid geeft aan dat ze een volgende keer kan kijken of ze aan aquarelpapier kan komen. Inhoudelijk is er geen commentaar. Ingrid geeft aan dat de leerkracht die deze les geeft, terecht een leervraag op het gebied van tekenen heeft. De leerkracht heeft zelf al aangegeven dat ze zich nog niet bekwaam genoeg acht, maar wel hier graag verder mee wil.

Kinderen mogen zelf hun atelier kiezen (1^e keus aangeven), maar ook aanbod wat niet gekozen wordt door het kind, moet later toch worden gevolgd. Streven is dat ze, in het kader van de brede ontwikkeling, zo 80% van het aanbod ook meemaken. Samenwerken vindt daarbij plaats in zogenaamde tafelgroepen waar iedereen zijn talent kan inzetten. Er is geen methode voor de kunstzinnige vorming die klassikaal gebruikt wordt. Docenten gebruiken methodes wel als inspiratiebron. Maar de kerndoelen zijn leidend. Cultuureducatie wordt op deze school voornamelijk gezien als inspiratiebron voor de kunstzinnige vorming. Het

beleven, de inspiratie staat centraal: 'Ik ben met de kleuters vorige week naar de dinotentoonstelling geweest in museum Naturalis, omdat er één kind met de ouders geweest was en de kinderen enthousiast gereageerd hadden op haar verhaal', vertelt de icc'er)

De icc'er heeft zelf de Rietveldacademie gedaan, vervolgens een Pabo-opleiding en de Master Kunsteducatie. Ze ziet haar rol als die van ambassadeur voor de kunsten. De uitvoering ligt bij de groepsleerkrachten. Zelfs gym wordt door eigen leerkrachten gegeven. Zij coördineert, onderhoudt het contact met Fluxus en de begeleidt de organisatie. Daarnaast is er alleen een vakleerkracht muziek, er wordt veel gezongen en er zijn ook om de zes weken vieringen waar veel gezongen wordt. Dit maakt onderdeel uit van de schooltraditie.

Rotonde met bijenbloemen

Van het onderwijzend personeel wordt dus verwacht dat ze breed inzetbaar zijn en hun talenten niet alleen inbrengen, maar ook kunnen omzetten in didactisch en inhoudelijk verantwoord onderwijs. De visie van deze school is zo helder geïmplementeerd dat de directeur zelfs boventalligen mag weigeren als ze niet passen in het concept van de school. De school biedt in tegenstelling tot de andere Agora scholen (alleen taal en rekenen) ook nascholing aan voor de beeldende vakken. Volgens de directeur is dat 'wel tegen de stroom in'. Daarnaast wordt veel van elkaar geleerd. Wat ze belangrijk vinden voor de kinderen brengen ze zo ook zelf in de praktijk.

De manier van werken, waarbij veel tijd wordt besteed aan natuur, koken en kunst, gaat ten koste van de tijd voor taal en rekenen. Dat wordt vanuit de visie van de school verdedigd door aan te geven dat hun ambitie ligt op de brede opvoeding. Vervolgens kreeg de directeur wel van de inspectie te horen dat ze te weinig ambitie toonde, vanwege de slechts gepaste aandacht voor taal en rekenen.

De aandacht voor de natuur blijkt al direct uit de schoolomgeving, waarbij naast een heemtuin, ook een grote moestuin hoort. Ook het werken in de moestuin is in het ateliercircuit opgenomen. Tijdens ons bezoek is het daar een drukte van belang, er wordt geoogst, paadjes worden schoongeveegd. Er staat een imposante stapel kratten met oogst en jonge plantjes. Zelfs al vroege aardappelen, gekweekt en geoogst in de ook aanwezige kas. Komende vrijdag is er een markt waar de kinderen hun producten kunnen verkopen. In de school hangen posters voor de komende 'Bazaar Bizar'. Deze markt wordt samen met de ouders georganiseerd en uitgevoerd. Het thema is 'recycle'. De opbrengst gaat naar Stichting Ontwikkelingshulp. Het vormt een bijzonder project in de school.

De leerlingen worden bij hun werkzaamheden geassisteerd door een ouder. Ze werken in kleine groepjes, zijn wel van dezelfde leeftijd, maar zitten niet in dezelfde jaargroep. De kinderen geven zelf aan dat ze elkaar op deze manier ook goed leren kennen. Later komt de vrijwilliger en gepensioneerd tuinman met een groep kinderen terug van het inzaaien van de rotonde voor de school met een bijenbloemenmengsel.

Deze tuinman zwaait met veel enthousiasme de scepter over de moestuin. Hij laat ook een ambitieus ontwerp zien voor de ontwikkeling van het braakliggende terrein tussen de school en het station. Er is overleg geweest met gemeente, omwonenden en de school om dat aan te pakken. Hier is duidelijk de sociaal maatschappelijke bijdrage van de school herkenbaar, wel sterk gesteund door de inzet van deze vrijwilliger. In en bij de moestuin wordt ook

leerstof behandeld, die dan bij biologie niet meer aan de orde hoeft te komen. Bijvoorbeeld over de groei van kikkerdril, in de sloot duidelijk zichtbaar. Ook het verschil in cultuur (een tuin) en natuur (de sloot) wordt behandeld. In de moestuin werken tegelijkertijd groepen kinderen uit onder-, midden-, en bovenbouw.

De school maakt naam met de tuinactiviteiten en ook met het koken met de Italiaanse kok (een andere gepensioneerd vrijwilliger). De icc'er geeft aan dat ouders die hun kind komen aanmelden vaak deze twee activiteiten al kennen.

Dat mag in de krant

Wat betreft de inzet van digitale middelen blijkt er begonnen te zijn met iPad cursussen (didactisch gebruik, samenwerkend en persoonlijk leren) Ook de Fluxus ondersteuner gebruikt bij de start van projecten, zelf ontwikkelde iPad programma's voor de kinderen. Het resultaat van een project van een bovenbouwgroep valt te bewonderen: een door de leerlingen gemaakte krant, die er levensecht uitziet. De juf is trots op het resultaat. In dat project zijn wereldoriëntatie en ict gecombineerd.

Als de kenmerken van Hooiveld worden toegepast op deze school, dan is De Vlieger al met al te typeren als een 'gemeenschapsschool'. De school heeft een duidelijk concentrisch curriculum. Qua organisatie is er sprake van een groepsdoorbroken samenwerking, waarbij de leerlingen wel een individuele keuzemogelijkheid hebben. De directeur zegt dat school staat voor 'de verrijkende werking van het samenwerken'. Qua pedagogiek is vooral non-conformisme te zien: leerlingen zijn veel in overleg met elkaar, vertrouwen elkaar, lenen elkaars spullen gemakkelijk. Wat met name door de projecten duidelijk wordt, is dat kinderen authentiek leren, wat ze zien in de wereld om hen heen wordt onderwerp van het onderwijs. Zo wordt een vraag rond de treinstoring vertaald naar een project rond elektriciteit.

Samengevat kan er gesteld worden dat er twee manieren zijn waarop cultuureducatie in De Vlieger leerlingen helpt bij het ontwikkelen van 21^e eeuwse vaardigheden:

1. In de projecten

Doordat kinderen hierbij een grote rol hebben in het 'wat' en het 'hoe', leren zij kritisch na te denken, cultureel bewustzijn te ontwikkelen, samen te werken en creatief bezig te zijn met het onderwerp. Elk project wordt bijvoorbeeld gestart met een *mindmap*, waarin duidelijk divergerend gedacht wordt. De kinderen worden zo gestimuleerd creatief te denken. Bij veel projecten was een duidelijke rol voor creatieve vakken ingeruimd. De ict-vaardigheden hebben wij het minste terug gezien, die zijn door de school tijdens het interview ook het minste genoemd.

2. In de ateliers

De school heeft een vast moment in de week ingebouwd voor dit onderdeel. Dat is niet zoals bij veel scholen de vrijdag, maar de maandagmiddag. Pontificaal aan het begin van de week dus. Dat zegt iets over de schoolvisie. Hoewel de integratie met andere vakken bij de ateliers niet echt aanwezig is, leren de kinderen bij een aantal ateliers wel degelijk sociale en culturele vaardigheden. De school kijkt heel duidelijk over haar eigen grenzen heen en leert dit zo ook aan de leerlingen.

9. Basisschool Het Slagwerk

Door Melanie Scheepers

Niet rijk, maar samen

Basisschool Het Slagwerk is een kleine openbare buurtschool van honderddertig leerlingen. In een folder, meegenomen van school na de lesobservatie, wordt de school omschreven als *'Eigentijds en klein'*. Een ander citaat meldt dat *'het voordeel van een kleine school is dat deze gezelligheid en veiligheid voor kinderen een belangrijk onderdeel van ons onderwijs vormt. Wij doen heel veel SAMEN.'*

De leerlingen van basisschool Het Slagwerk komen hoofdzakelijk uit de omliggende wijken. De huizen in de omliggende wijken doen soms wat verwaarloosd aan. Het is geen rijke gemeente. Het doorsneehuishouden in deze stad heeft minder te besteden dan doorsneehuishoudens elders in het land en deze achterstand is sinds 2006 toegenomen. Dit wordt bevestigd door de directeur en de icc'er van de school: ouders hebben niet veel geld te besteden en de school ook niet. De school ontvangt geen extra subsidies. Voor kunst- en cultuur is alleen het landelijke vastgesteld bedrag van 11,27 Euro per leerling beschikbaar.

Het schoolgebouw toont weinig kleur van de buitenkant en heeft een jaren zeventig-uitstraling. Het schoolplein lijkt ruim, maar wordt gedeeld met de naastliggende (grotere) school. Er staan enkele speeltoestellen. De speelruimte voor de kinderen is door het delen van het plein aan de beperkte kant. Het geheel toont als een wat stenen omgeving. Er is weinig groen op het plein.

Cultuurschool

In 2014 is basisschool Het Slagwerk verkozen tot cultuurschool van de provincie. Het Slagwerk is van mening dat 'kunst- en cultuureducatie in belangrijke mate bijdragen aan de brede ontwikkeling van kinderen. We willen de leerlingen een stevige culturele basis meegeven en dit ook naar buiten uitstralen', aldus de directeur van de school. Het Slagwerk profileert zich binnen de gemeente als CKV-school. Op de website staat het als volgt: 'Wij proberen uniek te zijn in ons aanbod van cultuuronderwijs en thematisch werken, waarin wij de theorie van Cultuur In de Spiegel (CIS) en erfgoed educatie een prominente rol laten spelen. Daarnaast is cultuuronderwijs een toevoeging en verrijking op het gewone lesprogramma. Met een CKV-school bedoelen wij een school voor primair onderwijs die, naast de gebruikelijke aandacht voor de kerndoelen, veel aandacht schenkt aan kunst, cultuur en alles wat daarmee samenhangt. Zo wordt door middel van thematisch werken extra aandacht besteed aan het ontwikkelen van kennis over cultuur en erfgoed. Dit is een mooie aanvulling op het gewone lesprogramma, en het is vaak veel betekenisvoller, omdat de kinderen er actief aan deelnemen.'

Er zijn overkoepelende thema's voor vier jaar ontworpen. Elk thema duurt zes weken en wordt ingeleid met een korte gezamenlijke opening. De thema's zijn uitgezet in leerlijnen, waarbij alle vakken, inclusief de kunstvakken, worden geïntegreerd. Na zes weken is er een thema-afsluiting waarvoor ook de ouders worden uitgenodigd.

Er wordt door de ouders nauwelijks bewust gekozen voor deze basisschool omdat het een cultuurschool is, ook al meldt de school dat cultuureducatie in belangrijke mate bijdraagt aan de brede ontwikkeling van kinderen. Volgens de directie werkt het niet mee dat de

populatie merendeels bestaat uit kinderen uit gemiddelde of lagere sociale klassen. Ouders hebben cultuureducatie niet hoog op de agenda staan. Veel ouders zien hier niet het belang van in. Van deze houding schetst de leerkracht/icc'er een voorbeeld: de groep ging naar buiten om in de nabijgelegen sloot op diertjes te vissen en dit op school nader thematisch of op kunstzinnige wijze te verwerken. *'Een vader zei; "Kijk je wel uit voor ebola, met dat vissen in die sloot?" Waarop ik zei: "Nou, die kans lijkt me klein; er drijven geen dooie apen in het water hoor."'*

De directeur heeft wel voorlichting gegeven over kunst- en cultuureducatie aan de ouders om ze een idee te geven hoe er gewerkt wordt. Eén keer in de maand is er een thema-afsluiting. Verder weten ouders niet altijd dat er daarvoor al zes weken aan een thema gewerkt werd.

Er wordt merendeels lineair lesgegeven. Vakken als rekenen en taal worden lineair, volgens methodes, behandeld. Als er thema-onderwijs wordt gegeven wordt er wel concentrisch gewerkt, omdat in de combinatiegroepen elke leerling de stof op het eigen niveau oppakt. Een voorbeeld hiervan is de geobserveerde les, waarbij de kinderen uit groep 3 het thema 'dieren in de sloot' zo verwerken dat naast natuuronderwijs ook kunst (ze maken een tekening) en woordenschatontwikkeling aan bod komt.

Cultuur in de Spiegel Uitgangspunt bij het vormgeven van de cultuureducatie binnen de thema's is Cultuur In de Spiegel (CIS). CIS dient hierbij als inspiratie, niet als strakke richtlijn. Sommige zaken worden namelijk als te theoretisch ervaren.: Er wordt uitgehaald wat de school vindt passen op dat moment bij het thema. Het cultuurplan van de school is ook op CIS gebaseerd.

Tijdens de lesobservatie in groep 3 zien de observanten hoe er gewerkt wordt aan het thema 'dieren'. Groep 3 bestaat uit tweeëntwintig kinderen die over vier tafelgroepjes verdeeld zijn. Er is een digibord aanwezig in de klas. De kinderen zijn de week ervoor met de leerkracht naar de sloot aan de overkant geweest en hebben daar diertjes uit het water gevist, in potten gedaan, meegebracht naar het klaslokaal en nader bestudeerd. Tijdens de lesobservatie wordt er gewerkt aan de woordenschat van de kinderen door ze over dit bezoek te laten vertellen. De leerkracht stelt hierbij verdiepende vragen. Welke woorden horen daarbij? Hij laat op het digibord een plaat zien. *'Wat zie je allemaal? Wat moeten we verder nog uitzoeken en onderzoeken?'* ict wordt hierbij als middel ingezet en niet als doel. Vervolgens krijgen de kinderen een tekenopdracht. Leerkracht: *'Je tekent wat er onder water zit en wat er boven water zit. Ergens zet je een streep. Dat is de waterlijn. Denk na over welke kleur je iets geeft. Wat zie je?'* Twee groepjes maken hierbij gebruik van wascokrijtje en ecoline, twee groepjes maken gebruik van viltstiften. Leerkracht verduidelijkt: *'Daarna kijken we wat handiger kleurde.'*

De leerkracht informeert of er nog een vraag is waardoor er niet begonnen kan worden. Dat is niet het geval en de kinderen gaan aan de slag. Ze verdelen het vel in tweeën. De meeste kinderen vouwen het vel hiertoe dubbel. Sommigen beginnen direct met tekenen, anderen kijken eerst voor zich uit of overleggen met elkaar. Na vijf minuten is iedereen aan het werk. De kinderen gaan zelfstandig aan de slag, soms overleggen ze of discussiëren ze met elkaar over de te gebruiken kleur. Eén groepje heeft een discussie over de te gebruiken kleuren. Ze hebben het over het verschil tussen babyblauw, lichtblauw en donkerblauw. De kinderen werken rustig en geconcentreerd. Ze kijken soms bij elkaar. Er wordt zachtjes gepraat. Ze zijn allemaal aan de slag. Na het maken van de tekeningen vraagt de leerkracht wie er wat wil vertellen over zijn of haar tekening. Alle kinderen mogen hun tekening omhoog houden. De

leerkracht benoemt bij een aantal kinderen specifiek wat hij ziet op de tekening en wat hij mooi vindt. Hij vraagt aan de kinderen te benoemen wat ze mooi vinden aan de tekening van een ander. De leerkracht helpt de leerlingen soms bij het geven van feedback. De sfeer in de groep is rustig en positief. Te merken is dat de leerlingen gewend zijn om iets te zeggen over de tekening van een ander.

In de pauze tijdens het buitenspelen komen de leerlingen enkele malen naar de leerkracht omdat er (kleine) conflicten zijn. De leerkracht spoort de kinderen aan om eerst samen te gaan praten en het op hun eigen manier op te lossen. Dat lijkt te lukken: twee meisjes gaan op een bankje zitten en bespreken wat ze dwars zit, waarna ze elkaar een hand geven en verder spelen.

De aandacht voor de individuele ontwikkeling wordt zichtbaar bij het reflecteren op de gemaakte tekeningen in de les. De leerkracht benoemt per kind wat hij specifiek goed vindt aan de creaties van de kinderen en stelt dat het niet allemaal op dezelfde manier hoeft.

Taart!

De kartrekkers van het vormgeven van kunst- en cultuuronderwijs zijn de directeur en de icc'er. Zij wilden dat de school zich ergens mee onderscheidde van de andere basisscholen in de stad en vonden in Cultuur in de Spiegel een handige leidraad. Hun rol is heel belangrijk: zij maken zich hier sterk voor en inspireren de zittende leerkrachten. De directeur en de icc'er stellen dat het soms een beetje roeien tegen de stroom in is. Er is vanuit de ouders weinig draagvlak, dus ze doen dit omdat ze er zelf echt van overtuigd zijn dat het op diverse gebieden- cognitief en sociaal- goed is voor kinderen om kunst- en cultuureducatie aandacht te geven en te thematisch te verweven in het schoolaanbod. De resultaten van de school lijken dit te bevestigen: op de dag van het interview is er om 16.00 uur taart, omdat Het Slagwerk positief heeft gescoord op de Cito-testen, iets wat voorgaande jaren niet altijd het geval is geweest.

Behalve voor taal en rekenen wordt er op basisschool Het Slagwerk niet gewerkt met methodes. Het vertrekpunt is altijd: wat willen wij dat de leerlingen weten? Er is begeleiding geweest vanuit de culturele instelling van de stad, de Kubus, en de provinciale culturele instelling, het Fleck. Samen is bekeken hoe je een thema goed kunt voorbereiden en hoe je een doorlopende leerlijn Kunstzinnige Oriëntatie zo kunt neerzetten dat deze aansluit bij de thema's. De icc'er heeft een cultuurplan geschreven met thema's voor vier jaar. Iedereen weet dus van tevoren wat eraan komt. Na vier jaar worden de thema's herhaald. De regionale kunst- en cultuurinstellingen Kubus en Fleck hebben met hun aanbod gekeken waar ze hierbij aan kunnen sluiten, maar ook leerkrachten zoeken hoe ze hier vanuit eigen enthousiasme en expertise elementen aan toe kunnen voegen.

De intern cultuurcoördinator heeft de leerlijnen- op basis van Cultuur in de Spiegel- uitgewerkt. De regionale kunstinstelling heeft meegeholpen aan het vormgeven van het concept. Het grootste gedeelte hiervan staat nu op papier. De tussendoelen van TULE en de canon van Nederland komen hierbij terug. Er is een methode, 'Alles in één' waarbij alle wereldoriëntatievakken terugkomen. De icc'er heeft hier elementen van verwerkt en er meer kunst en techniek aan toegevoegd. Hij zorgt er mede voor dat de doelen geborgd worden. De doelen, die door het SLO worden omschreven, kunnen weggezet worden bij de thema's. Het voldoen aan al deze doelen is nog wel een aandachtspunt. Er zijn geen aparte

vakleerkrachten. Elke leerkracht zet zijn eigen expertise en enthousiasme in. Vrijdagmiddag zijn de kleuters er niet. Dan bereiden alle leerkrachten voor groep 3 t/m 8 een beeldende les voor, geven een presentatie aan de kinderen ('Ik ga de komende vijf weken met dit thema werken') en de kunnen kinderen hiervoor kiezen. Er zijn twee bijeenkomsten om het thema voor te bereiden: een in een gezamenlijke bijeenkomst en een in een bouwvergadering. Daarnaast worden er geregeld CIS lunches georganiseerd. Er wordt gegeten, maar daarnaast bereidt de icc'er een kunstdisciplinair deel voor waarbij vragen worden besproken als 'wat doen we met het podium? Wat kunnen we gebruiken, wat hebben we nodig? Kunnen we ouders inzetten?' Er zijn bewust geen vakleerkrachten bij betrokken. Elke leerkracht heeft zijn eigen specialiteit. Bij de icc'er is dat bijvoorbeeld tekenen. Dit zien we ook terug in de les die de icc'er aan groep 3 geeft en die we observeren.

Een voorbeeld van hoe ouders worden ingezet, zien we bij binnenkomst van de school. Er hangt een papier op de deur waarop ouders worden uitgenodigd voor een wekelijkse knutselochtend onder het genot van een kopje koffie of thee. De materialen die dan gemaakt worden, kunnen bij de lessen weer worden ingezet.

In deze lesobservatie wordt duidelijk dat beeldend onderwijs een onderdeel vormt van de les en ingezet wordt als middel. De kunstvakken worden echter niet altijd geïntegreerd in de les aangeboden. Elke vrijdagmiddag is er immers beeldend onderwijs en ook muziek wordt apart aangeboden. Wel wordt er steeds geprobeerd de koppeling met het thema te maken. Bij het thema 'dieren' worden dierenliedjes gezongen bij het thema 'jongste geschiedenis' wordt er bedacht 'welke liedjes onze oma's en opa's zingen'.

Portfolio's

Waar mogelijk wordt verbinding gezocht met buiten, zoals met museum Nieuw Land Erfgoed, of met regionale of plaatselijke kunstenaars. De directeur zoekt de verbindingen met het thema hierbij, want zij krijgt veel aanbiedingen van kunstinstituten of kunstenaars binnen, bijvoorbeeld om gratis naar het Rijksmuseum te gaan. Het thema is *altijd* leidend, ad hoc is niet de bedoeling. De middaguren worden gebruikt om binnen het thema geïntegreerd te werken aan de kunst- en wo-vakken.

Er wordt nog gezocht naar een passende manier om de culturele ontwikkeling van de kinderen weer te geven. Basisschool Het Slagwerk werkt met leerling-portfolio's. De school geeft geen rapporten uit, maar de leerlingen vertellen hun ouders zelf in een 'halfuurgesprek' over hun eigen ontwikkeling aan de hand van hun portfolio. De kunstvakken zouden daar ook een plekje in kunnen krijgen, maar dit heeft geen prioriteit. Het 'doen' en 'ervaren' van de kunstvakken wordt belangrijker gevonden dan beoordeling en verslaglegging ervan. Van de school hoeft de kunstzinnige ontwikkeling niet per se gemonitord te worden.

21^e eeuwse vaardigheden

Gekeken naar de 21^e eeuwse vaardigheden blijkt er met name aandacht voor de sociaal-culturele vaardigheden. Binnen de school ligt de nadruk op het met respect omgaan met elkaar en het tonen van een open houding, waarbij niet geoordeeld wordt.

Samenwerken doen kinderen ook regelmatig. Kinderen werken in de projecten, maar ook in de reguliere lessen heel veel samen. Hierbij doen de leerkrachten ook aan *modeling*: ze laten zien hoe dat werk. Dit gebeurt al vanaf de onderbouw. Kinderen kunnen echt met elkaar

overleggen en een bijvoorbeeld 'rekengesprek' houden. Het is geen standaard coöperatieve werkvorm.

De leerkrachten werken ook veel samen, bijvoorbeeld bij de voorbereiding van de projecten. Vergaderingen worden standaard gestart met een *energizer* die voorbereid wordt door degene die de notulen maakt. Voor de sfeer wordt dit heel belangrijk gevonden. Ook kijken de leerkrachten bij elkaar in de groep.

Informatievaardigheden krijgen vaak een rol bij de afsluiting van een project, als de kinderen van de bovenbouw gaan presenteren. Hierbij wordt vaak gebruik gemaakt van ict-hulpmiddelen als een filmpje, PowerPoint et cetera. De leerlingen geven dit zelf vorm. ict wordt ingezet als middel en niet als doel op zich.

Creativiteitsontwikkeling wordt gezien als het zelf vorm en invulling mogen geven aan een kunstopdracht. In die zin komt dit regelmatig ter sprake in de lessen. De opdrachten worden niet strak gekaderd en er is ruimte voor het op eigen wijze vormgeven. Er is echter geen definitie van creativiteit vastgelegd. Zo wordt er bijvoorbeeld geen expliciete aandacht besteed aan divergent denken.

In het kort

Basisschool Het Slagwerk is een kleine school die in een relatief arme wijk zonder extra geld kunst- en cultuureducatie op de kaart wil zetten en wil verweven in het dagelijks lesaanbod. Zij roeien hierbij enigszins tegen de stroom in. De ouders, veelal afkomstig uit de lagere sociale klassen, staan hier niet per se positief tegenover. De school probeert ouders meer te betrekken door bijeenkomsten, thema afsluitingen en knutselmiddagen te organiseren. Bij kunst- en cultuuronderwijs wordt thematisch gewerkt. Cultuur in de Spiegel is als leidraad genomen en dient als basis voor een leerplan waarbij de thema's elkaar elke vier jaar afwisselen. Bij elk thema worden de wo- en kunstvakken geïntegreerd behandeld. Daarnaast wordt de vrijdagmiddag besteed aan de kunstvakken.

In eerste instantie werd er door de leerkrachten geen bewust verband gelegd tussen 21^e eeuwse vaardigheden en cultuureducatie, maar na doorvragen werden er toch vaardigheden genoemd die juist met cultuureducatie in verband gebracht werden. In de rangorde van 21^e eeuwse vaardigheden staan sociaal-culturele vaardigheden bovenaan: respect voor elkaar en leren samenwerken zijn belangrijke thema's. ict wordt als middel en niet als doel ingezet. Creativiteit wordt geïnterpreteerd als zelf invulling mogen geven aan opdrachten binnen de kunstvakken.

10. Basisschool De Zwerfkei

Door Lin de Jong

Charming

Basisschool De Zwerfkei is een brede, openbare basisschool in de Randstad, met overwegend 'allochtone' inwoners en een nieuwe wijk in aanbouw met 'autochtone' inwoners. Tot vier jaar geleden bestond de schoolpopulatie uit leerlingen van allochtone afkomst. De school groeit de laatste jaren snel, doordat het onderwijsconcept autochtone ouders aantrekt. Er is sprake van aanwas van autochtone leerlingen.

In totaal herbergt de school 365 leerlingen, ingedeeld in 17 groepen, waarvan 6 kleuterklassen, één groep 7 en één groep 8. Uit de schoolgids: 'Onze school telt dertien verschillende nationaliteiten: 44 % is van Marokkaanse afkomst, 15% is Turks, 14% is van Nederlandse en 9% van Surinaamse afkomst. De overige 19% bestaat onder meer uit kinderen van Duitse, Franse, Britse, Spaanse, Italiaanse, Colombiaanse, Braziliaanse, Afghaanse, Pakistaanse, en Nepalese afkomst.' De culturele diversiteit wordt gekoesterd en er wordt naar gestreefd om die diversiteit te behouden, geeft de directeur van basisschool De Zwerfkei aan: '...want dat is het mooie van deze stad, het is net als in andere grote steden heel moeilijk om een gemengde school te blijven, want het is vaak óf wit óf zwart en wij willen niet helemaal wit worden, want we vinden het *charming* om zo'n rijke cultuur aan te kunnen bieden aan kinderen'.

In de schoolgids valt te lezen dat de basisschool De Zwerfkei ervan uit gaat dat kinderen op verschillende manieren leren, dat kinderen honderd talen hebben en dat de kunstvakken hieraan tegemoetkomen. Bij binnenkomst in de school vallen de visuele presentaties van beeldende vorming, dans en drama evenals vele projecten op. Zo op het eerste gezicht trekt deze school kunst aan als een magneet.

Trots

We hebben de basisschool De Zwerfkei tweemaal mogen bezoeken. Voor het interview zijn we ontvangen door een bevlogen drietal: de directeur, de vakdocent dans en de icc'er, samen met de docent Beeldende Vorming. Via de icc'ers ondersteunt de laatste het team van De Zwerfkei bij het maken van beleid met betrekking tot cultuureducatie en in het begeleiden van pabo-studenten voor wat betreft stage en onderzoek. De vakdocent dans geeft een rondleiding. Op de wanden van alle klaslokalen prijken beeldverslagen van de kunstlessen en projecten/thema's waaraan kinderen werken. Het is als het ware een *preview* van de wijze waarop deze school het onderwijs ten aanzien van cultuureducatie en 21^e eeuwse vaardigheden vormgeeft.

Wat tijdens het interview opvalt is de eensgezindheid, bevlogenheid en trots waarmee de drie gesprekspartners over het onderwijs op basisschool De Zwerfkei spreken. Ook zijn ze openlijk kritisch naar hun eigen handelen, ze ervaren kritische ouders als een goed middel om hun eigen onderwijs aan te scherpen.

De observatie vindt plaats in groep 8. Groep 8 werkt ten tijde van het bezoek intensief aan de eindvoorstelling. Deze eindvoorstelling creëert de groep zelf, de beide groepsleerkrachten en de vakleerkrachten drama, dans en beeldende vorming ondersteunen

dit creatieproces.

De observanten hebben gekeken naar een doorloop van de eindvoorstelling en een samenwerkingsopdracht om tot een goed ontwerp van een aantal kostuums te komen. De dans- en drama-activiteiten hebben een opvallende kwaliteit. Daarmee wordt de indruk uit het interview bevestigd. Een tweede wandeling door de school bekrachtigt de verankering en kwaliteit van de kunstvakken. Er is beeldend werk te zien, feedback op de samenwerking tijdens dramalessen, toneelscripts, foto's van een dansles, foto's van culturele uitstapjes en projecten en nog veel meer.

Sinds vier jaar is de huidige directeur van deze school als zodanig in dienst. Daarvoor was zij er groepsleerkracht: 'Dit is de school waar ik met mijn hele ziel en zaligheid aan verbonden ben en de reden dat ik hier ben komen werken is juist het brede onderwijsaanbod dat wij aan kinderen bieden. Dat vind ik heel leuk. Als leerkracht vind ik heel bijzonder om te zien dat je kinderen zoveel meer te bieden hebt dan alleen maar rekenen en taal. Ik heb dat helemaal zien groeien. Eerst hadden we op zichzelf staande vakken en die zijn steeds meer geïntegreerd geraakt en dit beweegt zich nu een kant op waarvan ik denk dat we heel goed bezig zijn. Dus ik ben erg trots dat ik hier directeur mag zijn', zeg ze, inderdaad zichtbaar trots.

Dan leest ze de meest recente visie uit het schoolplan van De Zwerfkei voor: 'Kinderen zijn nieuwsgierig, competent en uniek. Zij drukken zich uit in allerlei talen. Zij leren van elkaar, de anderen en de omgeving. Wij begeleiden hen daarbij. Een mens, een kunstenaar, een wereldburger, een kind is meer dan een leerling op de basisschool De Zwerfkei' Het kind als individu staat centraal, maar wel duidelijk binnen de sociale context van de groep en de school als leefgemeenschap. De school en de groep vormen een veilige leergemeenschap, waarin creativiteit, respect, zelfstandigheid en betrokkenheid centraal staan. Door een breed onderwijsaanbod, met vakleerkrachten voor dans, drama en beeldende vorming kunnen kinderen op verschillende manieren succeservaringen op doen. De integratie van de kunstvakken in het curriculum, waarbij verbinding wordt gezocht met de kerndoelen van andere vakken, maakt een wezenlijk onderdeel uit van de visie. Daarin heeft de school de afgelopen jaren een grote ontwikkeling doorgemaakt.

Basisschool De Zwerfkei heeft een regulier onderwijsconcept met kenmerken als zelfstandig werken, uitgestelde aandacht, leren plannen en een lineaire aanpak van de vakken rekenen en taal. Het team heeft ooit overwogen om een Reggio Emilia-school te worden, maar heeft daar expliciet niet voor gekozen. Wel hebben de teamleden de in hun ogen mooie aspecten van Reggio Emilia behouden, zoals een liefdevol ingerichte en rijke leeromgeving, de bijdrage van kinderen aan hun eigen onderwijsproces, een onderzoekende houding en samenwerking. Het is voor de directeur belangrijk om te verwoorden waarom de school bewust niet heeft gekozen voor Reggio Emilia. Zij geeft aan dat de school ervoer dat het Reggio Emilia-concept voor velerlei interpretaties vatbaar bleek en moeilijk overdraagbaar was, zodat kwaliteit niet goed te garanderen viel. In het huidige curriculum zijn de kerndoelen het uitgangspunt. Aan de kerndoelen wordt (mede door de kunstvakken) vakintegratief gewerkt en de leerlingen worden daarin systematisch gevolgd. De 'mooie dingen van Reggio' zitten in kijkwijzers versleuteld waarmee het onderwijs kan worden verantwoord.

Veilig leren

Het team van De Zwerfkei streeft ernaar om kind- en handelingsgericht te werken. De onderwijsbehoeften van de kinderen staan centraal. Dat betekent dat de leerkracht op zoek gaat naar hoe ieder kind werkt, leert, wat het nodig heeft en wat de leerkracht kan doen om het verschil te maken. 'Als de leerkracht signaleert dat een kind geen groei doormaakt en heel constant blijft presteren dat is voor ons een kind waar we ons zorgen om maken, want er moet groei in zitten'

De regels van de klas worden aan het begin van het jaar in dialoog met de kinderen opgesteld aan de hand van de vraag: 'Wat hebben wij als klas nodig om goed te kunnen functioneren?' De groepsleerkracht houdt de kinderen vervolgens aan hun eigen regels. In groep 8 nemen we een gezellige en betrokken sfeer waar. De klassenregels die bij groep 8 op de deur hangen, luiden:

Zo willen wij het in onze groep:
<i>We mogen fouten maken.</i>
<i>We houden rekening met elkaars gevoelens.</i>
<i>Anders zijn is oké.</i>
<i>We blijven van elkaar af.</i>
<i>We letten op onszelf.</i>
<i>We bewaren elkaars geheimen.</i>
<i>Iedereen hoort erbij.</i>
<i>We lachen elkaar niet uit.</i>

In de praktijk wordt duidelijk dat de leerkracht de kinderen ook aan die regels houdt. Een leerling geeft aan het gedrag van een medeleerling niet leuk te vinden. Als hij niet stopt met dat gedrag vraagt de leerkracht aan die leerling waarom hij niet ophoudt als zij aangeeft het niet leuk te vinden 'Wie bepaalt of ze het niet leuk vindt... jij of zij? 'Zij... ', antwoordt de leerling.

De leerkracht toont een coachende leiderschapsstijl, met grapjes en luchtigheid, die hij afwisselt met niet mis te verstane duidelijkheid als het rumoer hem te dol wordt, waarna hij meteen weer op luchtige toon verder gaat.

Op de school wordt gewerkt met de methode 'Vreedzame school'. Kinderen moeten volgens de uitgangspunten van die methode zelf ontdekken en aangeven wat zij wel en niet prettig vinden. De kinderen staan stevig in het aangeven van hun grenzen. Dat kan op sociaal, maar ook cognitief gebied zijn. Kinderen leren wat zijn kunnen, hoe ze leren, wanneer ze hulp nodig hebben.

Het onderwijs is in jaargroepen georganiseerd. Dit is een bewuste keuze om hechte groepen kinderen te realiseren doordat de groepen die in groep 1 worden gevormd in dezelfde samenstellen met elkaar optrekken t/m groep 8. Hiermee wil het team in elke jaargroep een klassenklimaat creëren waarin de kinderen zich veilig voelen om zich optimaal te uiten, te ontwikkelen én hun grenzen durven aan te geven.

De directeur meldt dat zij geen fiducia heeft in het werken met heterogene groepen. Zij vreest dat ze de kinderen dan niet de zorg kunnen bieden die ze nodig hebben. In de jaargroepen differentiëren ze nu op vijf niveaus en meer zou heel lastig worden. Binnen het

jaarprogramma van De Zwerfkei zitten wel ontmoetingsmomenten met de hele school, waarin *peer-teaching* een rol speelt.

De kunstmagneet wint aan kracht en kwaliteit

Basisschool De Zwerfkei profileert zich als kunstmagneetschool en maakt deze naam momenteel zeker waar. Kunst- en cultuureducatie heeft een prominente plek in de school. Kunst- en cultuureducatie is op stevige wijze verankerd in het curriculum. Er zijn drie vakdocenten; dans, drama en beeldende vorming en deze hebben goed geoutilleerde vaklokalen ter beschikking. Twee vakdocenten zijn tevens werkzaam als ict'er. De kinderen hebben per semester minstens twee uur per week kunstonderwijs in twee kunstvakken. Per semester wisselen de kunstvakken. Dit is in ieder geval de situatie in groep 8.

Sokken dansen

De kunstvakken zijn innig verweven met de doelstellingen en thematieken uit de rest van het curriculum, maar dat is niet altijd zo geweest. De vakdocent dans vertelt dat zij aanvankelijk op deze school dansjuf was op een eilandje. Er werd les gegeven in de reguliere vakken en daarnaast hadden de kinderen een uurtje dans. Zowel vanuit de vak- als groepsleerkrachten is de behoefte uitgesproken om de kunstvakken meer *body* te geven, omdat deze vakken appelleren aan andere vaardigheden van kinderen; creativiteit, associatief werken, een onderzoekende houding. Er is gezocht naar een vorm waarbij de kunstvakken en de doelen uit andere vakken elkaar zouden kunnen versterken. Aangezien de school destijds (zes jaar geleden) veel kinderen had met een taalachterstand zijn als eerste de taaldoelen als uitgangspunt genomen voor een ontmoeting met de kunstvakken. De groepsleerkrachten en vakleerkrachten werken daarin samen.

De directeur schetst een concreet voorbeeld: 'Vroeger kwamen onze kinderen vanuit een taalachterstandsituatie en leerden we de kinderen het woord 'sok' aan in groep 3, maar ze kenden eigenlijk het Nederlandse woord voor 'sok' nog niet eens. Wij vinden het nu belangrijker om twintig keer iets met een woord te doen, want dan leer je het echt kennen, dan ben je met woordenschatuitbreiding bezig. Dus de docent danst nu de sok en de docent danst de roos, het hele blok van Veilig Leren Lezen. De 'sok' speelt dan een rol bij dans, maar ook bij drama en beeldende vorming. Het wordt dus veel thematischer en logischer voor kinderen waar ze mee bezig zijn'.

Inmiddels vindt de ontmoeting met de kunstvakken ook met andere delen van het curriculum plaats, bijvoorbeeld bij de wereld-oriënterende vakken en bij projecten. De kunstvakken staan niet ten dienste van de cognitieve vakken, het gaat om wederzijdse samenwerking en beïnvloeding.

De vakleerkracht van beeldende vorming is bijvoorbeeld alert op wat een kind zou moeten kunnen in een bepaald leeftijdsgebied. Dus als ze die kinderen hoort praten over vormen dan kan ze aangeven welk kind de vormen beheerst, zo ook met kleuren en bijvoorbeeld samenwerking. We zien dat terug op het 'Terugkoppelingsformulier beeldende vorming kleuters' dat als overdrachtsformulier van vakleerkracht naar groepsleerkracht wordt gehanteerd.

Geen koffiemoment

Als de groep een kunstvak heeft gaat de groepsleerkracht observeren. Deze observatie vindt plaats aan de hand van een kijkformulier. De groepsleerkracht ziet de kinderen tijdens zo'n

les in een andere context, waarbij een beroep op andere vaardigheden wordt gedaan. Ook gaan de groepsleerkracht en de vakleerkracht met elkaar in gesprek om de behoeftes van kinderen te bespreken. De leerkrachten nemen de inzichten die opgedaan worden tijdens de observatie mee naar de lessen in de klas om ook tijdens cognitieve lessen meer kindgericht te kunnen werken. De docent van de pabo: 'De observatie is voor de leerkrachten een moment dat zij echt kunnen kijken naar de kinderen, in een totaal andere situatie die kinderen kunnen zien en dat hun blikveld zou kunnen veranderen met betrekking tot de kinderen. En van daaruit in gesprekken met de vakleerkrachten behoeftes van kinderen kunnen destilleren en dat weer naar de klas terug kunnen brengen. Dus dan ontstaat er echt een pendel van samen onderwijs maken.'

De directeur vertelt dat het verboden is om van het observatiemoment een koffiepauze te maken als leerkracht: 'Ik snap die afwegingen wel, als je kijkt naar je formatie, op die manier kun je drie uur per week leerkrachten loskoppelen van hun klas, dat zijn op jaarbasis veel uren die je kunt steken in andere taken, maar wij hebben gezegd: 'Wat is nou eigenlijk je *core-business*, waar moet het nou eigenlijk echt om gaan?' Om kinderen. En niets is prachtiger dan dat je als leerkracht in de waan van de dag (wanneer je bezig bent om je doelstellingen te halen, om hun groei te meten, lessen voor te bereiden) gaat zitten en naar je leerlingen kijkt. Dan zie je soms kinderen heel andere dingen doen dan je van tevoren bedenkt in je klas. Met rekenen heb je bijvoorbeeld een kind dat je in een instructiegroep plaatste en die krijg je niet helemaal in de 'aan'-stand, en ineens begint het heel ander gedrag te laten zien, heel positief bij een expressievak. Als leerkracht kun je dan gaan denken: 'Hé, hoe komt het dat 'ie nu wel in beweging komt. Hoe kan ik daarvan een component meenemen in mijn reguliere, cognitieve lessen?' Andersom ook, als er een kind in een klas is van wie een leerkracht denkt: 'Hé, op sociaal gebied, dat loopt niet lekker', en dat wordt van tevoren besproken met de vakleerkracht ('Zou je daar niet iets mee kunnen?'), dan kan de vakleerkracht gaan nadenken over een bepaalde werkvorm, waardoor je als leerkracht denkt: 'Dit is een setting die ik in mijn klas niet makkelijk neerzet...''

Eigen leerlijnen, een zoektocht naar de identiteit van het kind

De vakdocenten op basisschool De Zwerfkei hebben voor dans, drama en beeldende vorming hun eigen leerlijnen ontwikkeld, gekoppeld aan zes culturele competenties om eenduidigheid in de leerlijnen te krijgen: creërend vermogen, receptief vermogen, reflectief vermogen, samenwerkend vermogen, zelfstandig werken en onderzoekend vermogen. Deze competenties stonden centraal bij de ontwikkeling van de leerlijnen. Methodes worden eventueel als bronmateriaal gebruikt. De gebruikte culturele competenties bij het ontwikkelen van de leerlijnen van de kunstvakken getuigen van een brede oriëntatie op kunst- en cultuureducatie.

Het streven van de school is een zoektocht naar de identiteit van het kind in relatie tot zijn omgeving. Dat zie je terug in het hele curriculum waarin de methodiek 'Vreedzame School' is verankerd, waarin zelf ontdekken en de dialoog met kinderen een prominente plaats innemen en in veel culturele projecten waarbij het kind zijn blik op zijn sociale en historische context kan verruimen. De dansdocent legt uit: 'Wij hebben onze leerlijnen echt zelf gemaakt, daar ben ik heel trots op. We hebben alle leerlijnen doorlopen en we hebben gekeken naar wat basisschool De Zwerfkei nou nodig heeft, wat hebben onze kinderen nodig, wat vind ik als vakleerkracht Dans wat belangrijk is voor deze kinderen?' En daar heb

mijn leerlijnen op gebaseerd. Echt in proces is dat gegaan en ik ben er trots op dat ik hem samen met de kinderen heb gemaakt.’

De directeur vult aan: ‘Bij de expressievakken is het wat liever, je ziet het ook zo duidelijk terug in de documentatie van de kunstvakken. Er wordt zo gezocht naar, ‘wie ben jij’ en wat kinderen zeggen wordt plotseling belangrijk, want dat wordt opgeschreven en er wordt over nagedacht, het wordt serieus genomen’.

De leerlingen worden m.b.t. de kunstvakken systematisch gevolgd aan de hand van de kwaliteitscriteria uit de zelf ontwikkelde leerlijnen. Er vindt structureel overleg plaats tussen groepsleerkrachten en vakleerkrachten met betrekking tot de behoeften van individuele leerlingen en behoeften op groepsniveau ten aanzien van sociaal-emotionele, expressieve, motorische en cognitieve processen. Voor het vastleggen van gesprekken en observaties worden diverse formulieren gebruikt. Deze worden opgeslagen in het leerlingdossier. In het rapport worden de leerlingen voor de afzonderlijke kunstvakken voor zowel het proces als het product beoordeeld op de vier gebieden: durf, eigenheid, betrokkenheid, welbevinden. Dat is terug te zien in het rapport voor drama dat wordt getoond. Ook leren kinderen zelf te reflecteren op hun leerproces:

Op een schooldeur hangt een schriftelijk uitgewerkte reflectie:

Hoe voel je je op het podium?
Leerling 1: Als ik op het podium sta vind ik het leuk maar ik voel me een beetje gespannen en een beetje verlegen, maar het is wel leuk
Leerling 2: Ik voel me gewoon blij op het podium
Wat is goed publiek?
Leerling 3: Dat je echt geen kabaal maakt, stil kijkt en dat je niet zomaar in het midden gaan klappen
Leerling 4: Dat je met aandacht kijkt en als er iemand een buiging maakt weet je dat het is afgelopen en loop je niet zomaar weg.
Juf: We oefenen om een goed publiek te zijn omdat het fijn is voor de speler. Ook kijk je beter als er concentratie en respect is. Je bedankt de spelers voor wat ze laten zien. Je geeft een opsteker, een aanmoediging!

De inspanningen van jarenlang vaklessen drama, dans en beeldende vorming resulteren in een kwalitatief goede en door de kinderen gecreëerde voorstelling, waarvoor een buiging op zijn plaats is.

.... en muziek?

Het vak muziek komt op De Zwerfkei vooral bij de eindvoorstelling van groep 8 aan bod. De voorstelling begint met dans en zang. De kinderen bewegen zich ongeremd, zonder gêne voor elkaar en voor de observanten, zowel meisjes als jongens. In de dans zien we een bewuste choreografie en het liedje wordt begeleid door een ingespeelde pianopartij. ‘Welkom op de avond van je leven’, zingen de kinderen. Uit navraag bij de leerkracht blijkt het liedje speciaal voor de groep gecomponeerd door BAM. De groep heeft er zelf voor gekozen om de taak van het liedjes schrijven uit te besteden. Wel hebben zij de inhoud aangeleverd.

Op de plaats van muziek in de eindvoorstelling na, verdient muziekonderwijs meer aandacht in het curriculum. De pabo-docent vertelt dat de school bezig is om met het

expertisecentrum Mokka een leerlijn muziekonderwijs te realiseren waarbij vakintegratie de leidraad zal vormen. De groepsleerkrachten zijn allemaal geïnterviewd door studenten van de pabo met de vraag wat zij nodig hebben om ervoor te zorgen dat er een muziekleerlijn komt. Op basis van de behoefte van groepsleerkrachten vindt deskundigheidsbevordering plaats, wellicht met behulp van Mokka, maar er wordt ook naar gestreefd om leerkrachten gebruik te laten maken van elkaars expertise op muzikaal vlak.

Het A-model

Het team van De Zwerfkei prijst zich gelukkig met 'het A-model'. De gemeente investeert van oudsher veel in cultuureducatie. In de nota 'Kunst- en cultuureducatie 2016' staat dat ieder kind in de gemeente op de basisschool drie uur per week aan cultuuronderwijs moet krijgen, op jaarbasis, waaronder muziekonderwijs, beeldend onderwijs, cultureel erfgoed en dans en drama. Mokka heeft de opdracht gekregen om met het culturele veld maatplannen te schrijven. Binnen de gemeentelijke geldstromen kan in totaal iets van €30,- per kind op jaarbasis aan cultuureducatie worden besteed. Daarvan worden de vakleerkrachten op De Zwerfkei deels betaald, maar niet helemaal. De directeur licht toe: 'De vakdocenten zijn wel gewoon opgenomen in onze formatie, dus dat is een beleidskeuze die je maakt, want dat betekent dat je het moet doen met de mensen die je hebt. We hebben volgend jaar krapte, dat gaan we voelen, met grotere groepen kinderen dan we gewend zijn. Als we dat niet willen moet er een kunstvak af. Gelukkig heeft de MR daar ook nog wat over te zeggen en die vindt dat de vakleerkrachten een onderdeel van ons zijn. Als we met een paar kinderen per groep boven onze norm zitten en het kan, dan is het geoorloofd, waardoor we onze vakdocenten gewoon kunnen blijven behouden.'

Van die €30,- worden ook veel culturele projecten van culturele instellingen de school in gehaald. De vakdocent voegt daaraan toe dat het stadsdeel zich profileert met cultuureducatie. Wat betekent dat zij cultureel aanbod van culturele instellingen de school binnen kunnen halen die zij zelf niet kunnen bieden en daarin zijn ze heel kritisch.

De directeur: 'Je hebt hier een organisatie die 'De Talententent' heet. Die kun je als school gewoon inkopen en onderwijsaanbod afnemen en dan heb je een heel rijk onderwijsaanbod voor je kinderen, alleen dat staat toch los van wat er in de lessen gebeurt, want dat is een pakket dat wordt aangeboden. Dat vinden kinderen ook leuk, maar bij ons is het veel meer geïntegreerd. Aanbieders vinden dat ook leuk, ze voelen zich serieus genomen'.

De icc'ers gaan in gesprek met de groepsleerkrachten om ten aanzien van een bepaald project de behoeften te peilen en gaan dan in gesprek met de aanbieder om het aanbod af te stemmen op de specifieke onderwijsbehoeften van de school en op de te behalen kerndoelen. Een goed voorbeeld daarvan is een project over de buurt van de school in de Tweede Wereldoorlog dat helemaal is toegespitst op de historische en huidige context van de school en de toenmalige (Joodse) en huidige leerlingenpopulatie.

De pabo draagt bij

De pabo van de hogeschool draagt op diverse manieren bij aan kunst- en cultuureducatie op basisschool De Zwerfkei. De docent dans en drama van diezelfde hogeschool is nauw betrokken bij het maken van het kunst- en cultuurbeleid. Ook begeleidt hij vanuit de pabo de icc'ers en studenten die op diverse manieren onderzoek doen, bijvoorbeeld met betrekking tot de behoeften op het gebied van muziekeducatie en een onderzoek van

academische pabo-studenten naar creatieve vermogens van de kinderen op basisschool De Zwerfkei.

Ouders

Als de interviewers met de vakdocent door de school lopen valt het woord 'ouders' veel. De visuele presentaties van de kunstvakken en de vele projecten op de school die te zien zijn op alle wanden en deuren, hangen er vooral om ouders deelgenoot te maken van waar hun kinderen mee bezig zijn, onder het mom: '... dat een kind ziet dat een ouder het ook belangrijk vindt wat een kind doet. Dan is een kind meer gemotiveerd om te leren'. Ouderparticipatie wordt belangrijk gevonden op de school, maar heeft geen verplicht karakter. Ouders mogen veel, bijvoorbeeld mee met culturele uitstapjes, maar hoeven niets.

We zien een helpende ouder in een goed geoutilleerd handvaardigheidslokaal. 'Er zijn geregeld ouders die helpen bij de kunstlessen', legt de vakdocent uit. Ook is er een plan om een databank te maken van expertises van ouders met betrekking tot kunstonderwijs, om de ouderparticipatie te vergroten. Een aantal jaren geleden betrof de ouderpopulatie met name ouders van allochtone afkomst. Zij waren snel content met kunst in het onderwijsaanbod. De nieuwe populatie ouders heeft bewust voor het onderwijsconcept gekozen en stelt zich kritisch op. Het team van basisschool De Zwerfkei hecht daar waarde aan, het houdt de teamleden scherp en gericht op verbetering van het onderwijs. Een keer per jaar worden de ouders uitgenodigd om te kijken in de vaklessen. Tegenwoordig worden deze openbare lessen gretig bezocht.

....en de kinderen?

Het team wil zelf graag weten of de kinderen van De Zwerfkei 'anders' de school verlaten dan op andere scholen. Er is sprake geweest van een onderzoek (door academische pabo-studenten) naar de leerattitude en creativiteit van de kinderen, maar dat is nog niet gerealiseerd. Het team meent wel te zien dat de kinderen een *open-minded* attitude hebben. Ze vinden niet snel iets gek. De onderzoekers hebben dat ook waargenomen tijdens de observatie van groep 8. Zij zagen een doorloop van de eindvoorstelling waarvan de kinderen volledig eigenaar zijn. Het enthousiasme en de betrokkenheid 'spatten ervan af'. Het was opvallend hoe expressief het spel van de kinderen was en hoe natuurlijk en humoristisch de dialogen tijdens het improvisatiespel. Kinderen die grote gebaren en vreemde klanken durven maken, jongens en meisjes die durven dansen of kinderen die personages met rare tics spelen. De kinderen gebruiken de hele ruimte, spelen richting het publiek, spreken verstaanbaar. Deze kwaliteit van dans en spel lijkt voort te vloeien uit jarenlang gedegen onderwijs in dans en drama, waaraan de zes eerder genoemde culturele competenties ten grondslag liggen.

De kinderen leken zich volkomen veilig te voelen en dat leek in hoge mate bij te dragen aan de vrijheid van de kinderen in hun spel en bewegingen. De kinderen lachen met elkaar om de door hen gecreëerde scènes, ze lachen elkaar niet uit. De vele kinderen uit andere groepen die langs de theaterruimte liepen stoorden groep 8 niet, ze keken er niet vreemd van op, de kinderen leken hieraan gewend. Zien we hier de *open-minded* attitude?

De 21e eeuwse vaardigheden

De interviewers/observanten zien op basisschool De Zwerfkei een nauwe verwevenheid van de 21^e eeuwse vaardigheden met de schoolvisie op kunst- en cultuureducatie en hun visie op het pedagogisch klimaat. De zes culturele competenties (creërend vermogen, receptief vermogen, reflectief vermogen, samenwerkend vermogen, zelfstandig werken en het onderzoekend vermogen) liggen ten grondslag aan de leerlijnen van de kunstvakken. Aan het pedagogisch klimaat liggen de principes van 'de Vreedzame School' ten grondslag; creativiteit, respect, zelfstandigheid en betrokkenheid.

De onderzoekers konden alle culturele competenties en de beoogde doelstellingen van het pedagogische klimaat prachtig terugzien tijdens de observatie van groep 8, waarin de leerlingen werkten aan hun eindvoorstelling. Op de school is het verboden om een musical te kopen. De leerlingen van groep 8 stellen jaarlijks gezamenlijk de voorstelling samen uit voormalige dans- en dramafragmenten en uit projecten en gezamenlijke belevenissen. De groepsleerkracht en vakleerkrachten zijn ondersteunend bij dit proces en de uitvoering. De kinderen worden gestimuleerd om eigenaar te worden van hun product, door bewuste keuzes te maken, samen na te denken over dans, drama, muziek, vormgeving. De leerkrachten bevorderen de onderzoekende attitude door coöperatieve werkvormen te hanteren, in dialoog te gaan, geen pasklare oplossingen te bieden, het kritische denken te stimuleren en een veilig pedagogisch klimaat te creëren.

Een robot in zes minuten

Het woord 'samenwerking' valt veel in het interview. Het betreft dan samenwerking van de groepsleerkrachten met vakleerkrachten, samenwerking met culturele instellingen, maar ook samenwerking van kinderen. Samenwerkend vermogen is één van de zes culturele competenties die aan de kunstleerlijnen op de school ten grondslag liggen. Aan de diverse formulieren die worden gebruikt om leerlingen te volgen, is terug te zien dat samenwerking veel aandacht heeft.

Na het interview waren de onderzoekers nieuwsgierig naar de praktijk van deze samenwerking. In groep 8 kon daar een prachtig staaltje van worden waargenomen. De leerkracht vraagt de kinderen om in tweetallen voor een aantal situaties kostuums te ontwerpen. Hij bespreekt de uitdagingen; zo moet het robotkostuum in vijf seconden aan en uit kunnen, licht geven in het donker en soepel zijn om in te bewegen. De leerkracht daagt de kinderen uit om oplossingen te bedenken en die te verwerken in de schets van het kostuum. Met de *timer* op het digibord bakent de leerkracht de tijd af: de kinderen krijgen zes minuten. Daarna gaan ze in viertallen de ontwerpen bespreken en gezamenlijk een ontwerp maken. De vijf ontwerpen die gemaakt zijn worden vervolgens kritisch bekeken. De groep beslist welk ontwerp het beste is en uitgevoerd wordt.

De vakdocent vertelt dat kinderen elkaar inhoudelijke, positieve feedback leren geven.' Laatst gaf ik les in groep drie. De ene helft van de groep danste en de andere helft keek en ik vroeg aan de kijkersgroep 'Heb je nog tips om te verbeteren?' en ik was verbaasd hoe goed ze konden formuleren, vakmatig: "Nou als je meer ruimte neemt, dan zien we iedereen" of "De bewegingen moeten schrikbewegingen zijn, kan je dan niet af en toe heel snel met je benen opzij?" Dat vind ik knap, dat ze het kunnen verwoorden, maar ook op het vak, en positief.'

Een verslaglegging van feedback van kinderen op hun samenwerking tijdens drama, meldde het volgende:

DRAMALES: Samenwerken

Leerling 1: Wij zijn echt goed op elkaar ingespeeld!

Leerling 2: Met samenwerken moet je goed naar elkaar luisteren en voelen waar de ander heen wil.

Leerling 3: Je moet goed op elkaar letten als je wil samenwerken anders gaat het mis en dan krijg je een treurig gevoel.

Leerling 4: Bij samenwerken is het gevoel belangrijk.

Leerling 5: Je kan van elkaar leren dat je bijvoorbeeld samen rondjes draait.

Leerling 6: Het was zo leuk om op de muziek te dansen met een stok, het ging ook heel goed.

Leerling 7: Je kijkt goed naar de ander en dan doe je het na. Nadoen mag gewoon, dat is niet erg.

Leerling 8: Met samenwerken lijkt het alsof je het eens bent met elkaar. Je zegt OK tegen de ander en dan gaat het goed.

Leerling 9: Het ging zo leuk, want je kent elkaar niet supergoed en toch kan je dus samen dingen doen en dat heet dan samenwerken.

Leerling 10: Als je niet goed oplet kan je je niet focussen en dan gaat het niet lekker samen en dan is het ook niet leuk om te doen.

Volgens het team van basisschool De Zwerfkei zijn goede samenwerking en een veilig pedagogisch klimaat met elkaar verbonden. Dat is terug te zien tijdens de observatie. Aan de omgang van de kinderen met elkaar tijdens de samenwerking en de doorloop van de voorstelling zagen we dat de kinderen zich volkomen veilig lijken te voelen bij elkaar en dat dat vermoedelijk in hoge mate bijdraagt aan de vrijheid van de kinderen in hun spel en bewegingen.

Kenmerkend aan de eindvoorstelling is dat er geen sprake is van hoofd- en bijrollen. Dat is volgens de groepsleerkracht een bewuste keuze van de groep. Zo heeft een stel jongens een scene in elkaar gezet over een stel prehistorische kannibalen die alleen kunnen grommen tegen elkaar en elkaar met knuppels knock-out slaan. Deze jongens wilden graag dat een wat bedeesd meisje hun opperhoofd zou worden, omdat zij nog geen prominente rol had in de eindvoorstelling.

'Geen twintig lieveheersbeestjes'

De vakdocent geeft aan dat het lastig is om alleen in te zoomen op creativiteit als op zichzelf staande vaardigheid: 'Creativiteitsontwikkeling, samenwerking en de veiligheid om te kunnen onderzoeken zijn verweven met elkaar.'

Creativiteitsontwikkeling stimuleren vraagt van de leerkrachten op basisschool De Zwerfkei de vaardigheid om een stapje terug te doen, om leerlingen hun eigen plan te laten trekken, af te wijken van wat je van tevoren had bedacht, vertrouwen te hebben in de kinderen. Als voorbeeld memoreert de directeur de jaarlijkse herfstwandeling van de vakleerkracht beeldende vorming met de oudste kleuters. Hoewel je bij herfst denkt aan blaadjes, kastanjes en dergelijke vonden de kinderen afgebladderde graffiti. Dat fascineerde de kinderen enorm en daar is de leerkracht op ingesprongen. De gekleurde flinters zijn verzameld en terug in het atelier nam de vakleerkracht letterlijk afstand en keek wat er gebeurde. De kinderen gingen de flinters neerleggen en sorteren, dat gebeurde allemaal vanzelf. De vakleerkracht hoefde alleen maar vragen te stellen en heeft gevraagd wat ze nodig hadden. De kinderen kregen tijd en ruimte, zij trokken hun eigen plan, de

vakleerkracht stelde zich dienstbaar op.

Het woord 'eigenaarschap' valt regelmatig in het interview, ook met betrekking tot creativiteitsontwikkeling en in relatie tot de eindvoorstelling van groep 8. De observatie ondersteunt de visie van de school met betrekking tot creativiteitsontwikkeling in relatie tot eigenaarschap van de kinderen, het aanmoedigen van een onderzoekende houding en het creëren van een veilige omgeving. Het creëren van de eindvoorstelling beschrijft de groepsleerkracht als een proces met vijf kapiteins op een schip (twee groepsleerkrachten en drie vakleerkrachten). Alle partijen zijn even betrokken en leggen de kwaliteitslat hoog. De leerkracht heeft de groep uitgedaagd zelf de regie (letterlijk en figuurlijk) over het proces in eigen hand te nemen. Hij stimuleert ze om tegen wensen van de vakleerkrachten in te gaan, als zij het echt anders willen. De kinderen doen dat ook (al was het wel wennen voor hen). Dat betekent dat de vakleerkrachten met goede argumenten moeten komen en dat hun voorstellen desondanks afgewezen kunnen worden. Dat levert een fascinerend proces op voor de betrokken docenten.

De doorloop van de voorstelling is elke keer anders en wordt steeds langer, vanwege het improvisatiespel. Dat is nieuw, voorheen werden er dialogen geschreven die de kinderen uit hun hoofd leerden. Nu creëren de kinderen de scènes zelf door middel van improvisatie. Patrick zegt dat de leerkrachten dit jaar geen aandacht hoeven te besteden aan de emoties in het spel van de kinderen, die vloeien natuurlijkerwijs voort uit hun spel.

Op 17 juni sprak de interviewer de vakleerkracht dans en de ict'er, op een dag over cultuureducatie in Utrecht. Ook zij gaf aan dat de kinderen nu, meer dan voorheen, *in charge* zijn. Zij zijn eigenaar van hun voorstelling. Zij voelt bij zichzelf en bij de andere docenten dat het best spannend is om een flinke stap terug te doen in dit proces. Zij ervaart een spanningsveld tussen haar eigen kwaliteitsnorm en dat wat de kinderen OK vinden. Ze lost dat op door kinderen naar een opname van hun dans te laten kijken en te vragen of ze het zo goed vinden. Als de kinderen content zijn, terwijl zij dat niet is, verleidt ze kinderen om nog eens goed te kijken, bijvoorbeeld door te vragen of ze op één lijn staan.

Op basisschool De Zwerfkei zien ze liever niet 'twintig dezelfde lieveheersbeestjes in een klas, want dat is namelijk geen creativiteit, dat is techniek.' Al het beeldend werk dat in de klassen hangt toont dat er geen uniformiteit is in de uitwerking van kinderen.

De directeur: 'Ook zijn we heel erg alert op onder de maat presterende kinderen en kinderen die het niet zo leuk vinden om te leren, want het is vooral belangrijk dat kinderen het leren leuk vinden. Vanaf groep 5 halen we kinderen uit de verschillende groepen, die zetten we bij elkaar en dan krijgen ze bijvoorbeeld een opdracht: Hier heb je €1200,-. Ontwerp maar een sportdag voor de kleuters.' Bij de kinderen gaat het dan borrelen. Ze krijgen allerlei ideeën, zoeken van alles op op internet en ze moeten denken of ze dat kunnen betalen, over het transport, ouders regelen, brief schrijven... dat is creativiteitsdenken'.

Work in progress

Volgens de pabo-docent is er bij de cognitieve vakken aandacht voor informatievergaring, maar het team van De Zwerfkei is bezig om te kijken hoe je dat ook weer vakintegratief kunt aanpakken. Docenten beeldende vorming zijn aan het experimenteren met audiovisuele

middelen, met de nieuwe media, maar ook met de gedachte om mettertijd te komen tot een digitaal kinderportfolio. Kortom; *work in progress*, het staat op de agenda.

Sociale en culturele vaardigheden

Vanuit de methodiek 'Vreedzame School' wordt respect en betrokkenheid gestimuleerd. De kinderen leren hun behoeftes en grenzen aan te geven, zowel sociaal als cognitief. Het team kiest bewust voor een school als veilige sociale omgeving waarin de groep nog weer een speciale plaats inneemt, omdat deze zoveel mogelijk in ongewijzigde vorm van groep 1 t/m groep 8 bij elkaar blijft.

De kinderen stellen zelf jaarlijks vast aan welke regels zij als groep behoefte hebben. Tijdens de observatie was de openheid, authenticiteit, betrokkenheid van de kinderen naar elkaar opvallend, waarbij de groepsleerkracht fungeerde als een 'primus inter pares'. Culturele diversiteit wordt gekoesterd op basisschool De Zwerfkei als een groot goed. Dat valt te lezen op de website en is duidelijk benoemd in het interview. De school dreigt een 'witte school' te worden, maar er wordt bewust op toegezien dat dat niet gebeurt. De school creëert ook projecten samen met culturele instellingen waarmee de kinderen hun culturele bewustzijn kunnen vergroten. Zoals het project over WO II. Het uitgangspunt is daarbij de historische achtergrond van de wijk en de school. De wijk, waar nu een groot deel van de allochtone schoolpopulatie woont, werd in de oorlog bevolkt door een grote Joodse gemeenschap, waarvan de kinderen op basisschool De Zwerfkei naar school gingen. Veel van die kinderen (honderdvijftig) zijn gedeporteerd. Tijdens dat project gingen de kinderen op zoek naar de persoonlijke verhalen van die kinderen, waarbij zij er achter kwamen dat sommige kinderen in hun huis hadden gewoond, waardoor zij hun eigen leven gingen vergelijken met die kinderen. Dat dit project indruk heeft gemaakt op de kinderen zagen we terug tijdens de eindvoorstelling van groep 8. In een aantal scenes blikten de kinderen terug op het project.

De bewuste keuzes van basisschool De Zwerfkei omtrent het pedagogisch klimaat, culturele diversiteit en culturele projecten dragen waarschijnlijk bij aan de sociale en culturele vaardigheden bij kinderen. De etnische samenstelling van groep 8 is zeer divers, doch niet autochtoon. De omgang tussen de leerlingen onderling doet heel prettig aan. Zij kunnen allen goed met elkaar opschieten en samenwerken. Volgens de groepsleerkracht is er in deze groep geen hiërarchie op basis van cognitieve vaardigheden en door de grote culturele diversiteit in deze kleine groep zijn er ook geen dominante subculturen. Tijdens de doorloop van de eindvoorstelling spelen twee Marokkaanse jongens en twee Marokkaanse meisjes hun moeders na, met hoofddoekjes. De moeders gaan vanuit de taal cursus van juf Wiesje op basisschool De Zwerfkei een dagje uit naar het Rijksmuseum. De kinderen improviseren er lustig op los, waarbij zij het gebrekkige Nederlands met Marokkaans accent, de schoonmaakdrift en kooklust van hun moeders op luchtige wijze, cabaretesk doch respectvol op de korrel nemen. Een prachtig voorbeeld van sociaal cultureel bewustzijn!

Het geheel is meer dan de som der delen

De zes culturele competenties (creërend vermogen, receptief vermogen, reflectief vermogen, samenwerkend vermogen, zelfstandig werken en het onderzoekend vermogen) waarop de leerlijnen van kunst- en cultuureducatie zijn gestoeld, zijn tevens te scharen onder de 21^e eeuwse vaardigheden. In het onderwijs op basisschool De Zwerfkei komen deze zes culturele competenties overtuigend voor het voetlicht, al blijft het team, vanwege de zelfkritische houding, daarin streven naar optimalisering. Dat uit zich onder andere in

zelfbewuste en kritische co-creatie met culturele instellingen. Deze culturele competenties komen op de school alleen tot wasdom in de context van het pedagogisch klimaat/de veilige leeromgeving, met creativiteit, respect, zelfstandigheid en betrokkenheid als pijlers. Het koesteren van de culturele diversiteit draagt daaraan bij.

Volgens het team van De Zwerfkei is er daarbij ook een relatie met de keuze voor het werken in jaargroepen. De teamleden menen (alleen) binnen deze organisatiestructuur kinderen een veilige omgeving en optimale mogelijkheden voor ontplooiing te kunnen bieden.

Vooraf vanuit de kunstvakken wordt een onderzoekende houding van kinderen aangemoedigd, evenals kritisch denken. De leerkrachten reiken geen pasklare oplossingen aan. Leerkrachten zoeken hoe een kind geprikkeld en gestimuleerd kan worden om verder te komen in zijn identiteitsvorming en ontwikkeling. De onderzoekende attitude en positief kritische houding worden dan ook voorgeleefd door de leerkrachten.

Basisschool De Zwerfkei werd door de onderzoekers beleefd als een cultureel ambitieuze school die kinderen wil opvoeden tot cultureel zelfbewuste, zelfstandige, creatieve en trotse burgers door kinderen te laten leren in dialoog met zichzelf, elkaar, de leerkrachten en hun omgeving. Bij de kinderen wordt bewust een appel gedaan op een breed palet aan vaardigheden middels een stevige verankering van de kunst- en cultuureducatie in het curriculum en door het werken met de methodiek 'Vreedzame School'. Het kijken naar en het systematisch volgen van kinderen, zowel cognitief, creatief als emotioneel zorgt voor overdraagbaarheid van het curriculum. De kwaliteitsnorm ligt hoog. De trots van de kinderen en leerkrachten 'spat ervan af'.

De titels van het openingslied en slotlied die de kinderen van groep 8 hebben geschreven voor hun eindvoorstelling 'Welkom op de avond van je leven' en 'Laat gewoon zien wat je vanbinnen bent' schetsen hoe die kinderen hun loopbaan op basisschool De Zwerfkei hebben ervaren.

WWW.WINDESHEIM.NL

Christelijke Hogeschool Windesheim
Campus 2-6 | Postbus 10090 | 8000 GB Zwolle
T 0900 8899 | www.windesheim.nl